

KORNEY İVANOVIÇ ÇUKOVSKI

**SEÇİLMİŞ
ƏSƏRLƏRİ**

M.F.Axundov adına
Azərbaycan Milli
Kitabxanası

“ŞƏRQ-QƏRB”

BAKI

2007

Rus dilindən tərcümə edənlər:

Teymur Elçin
Əlişirin Şükürlü

ISBN 978-9952-34-164-5

891.7/33-dc22

Rus ədəbiyyatı – XIX-XX əsrlər

Korney İvanoviç Çukovski. Seçilmiş əsərləri.

Bakı, "Şərq-Qərb", 2007, 160 səh.

Kitaba Korney Çukovskinin insanlarda yüksək mənəvi və əxlaqi hisslər aşılayan "Gümüş gerb" povestf və azyaşlı oxucuların dillər əzbəri olan "Milçək-vizilçək", "Qorxunc tarakan", "Moydodır", "Aybolit" şeirləri daxil edilmişdir.

© "Şərq-Qərb", 2007

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
İLHAM ƏLİYEVİN
"Azərbaycan dilində latın qrafikası
ilə kütləvi nəşrlərin həyata
keçirilməsi haqqında"
12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamı
ilə nəşr olunur və ölkə kitabxanalarına
hədiyyə edilir

ÖN SÖZ

Rus uşaq ədəbiyyatının ən parlaq nümayəndələrindən olan Korney İvanoviç Çukovskinin (1882-1969) əsərləri nəinki keçmiş postsovet məkanında, eləcə də dünyanın bir çox ölkələrində uşaqların qəlbinə geniş yol tapmışdır. Orta nəslin oxucu kütləsi ədibin "Aybolit", "Styopa dayı", "Moypodır", "Milçək-vizilçək" kimi onlarla gözəl sənət incilərini yaxşı xatırlayırlar.

K.Çukovski XX əsr rus ədəbiyyatında xüsusi çəkisi olan bir yazıçı kimi tanınırdı. Onun ədəbiyyatşünaslığa aid araşdırma xarakterli elmi-kütləvi yazıları, L.Tolstoyun, T.Şevçenkonun, A.Çexovun, eləcə də öz müasirləri olan M.Qorkinin, A.Axmatovanın, V.Mayakovskinin, V.Kamenskinin, A.Blokun yaradıcılığına həsr etdiyi esseləri bu gün də aktualdır.

Korney Çukovski ədəbi-tənqid, ədəbiyyatşünaslıq əsərləri, elmi-kütləvi araşdırmaları ilə yanaşı həm də bədii tərcüməyə ciddi fikir verirdi. "Münhauzenin sərgüzəştləri", "Robinzon Kruzo", "Şahzadə və dilənçi" və bu kimi onlarla dünya uşaq ədəbiyyatı inciləri ilk dəfə K.Çukovski qələminin qüdrətilə rus-sovet oxucusuna təqdim olunmuşdur.

K.Çukovski yazdığı şeirlər, hekayələr və nağıllarda azyaşlıların qəlbini zəngin hisslərlə aşılamağı ustalıqla bacarmış və bu əsərlər işıq üzü görməyib dilər əzbərinə çevrilmişdir.

Bu baxımdan onun avtobioqrafik "Gümüş gerb" povesti (1967) səciyyəvidir. Səksən beş yaşlı bir yazıçının qələmindən süzülmüş bu əsər bir ömrün sonunda qanrılarla geriye – uzaq uşaq illərinə baxan bir insanın könül çırpıntılarıdır. Ömrün sonlarında çalınan ağır həyat simfoniyası kimi səslənən bu əsər görkəmli yazıçının ruhunda uzun illər boyu daşınmış, cilalanmış və bir qədər də kövrək notlarla zənginləşmiş ülvü hisslərdən yoğrulmuşdur. XIX əsrin sonlarında mürekkəb həyat tərzini keçirən rus əyalət sakinləri olan müəyyən bir təbəqənin sosial-mənəvi durumu, çürüməkdə olan keçmişlə mücərrəd gələcəyin arasında dayanan pak bir uşağın yaşantıları olduqca sadə və təbii çalarlarla əks olunmuşdur. Dünyaya uşaq gözlərilə baxan personajlar bu əsərin aparıcı surətləri olmaqla öz dövrünün ciddi problemləri haqqında zəngin bilgiler verir. Bəlkə də yazıçı "Gümüş gerb" povestindəki surətlərin dililə öz gələcəyinin hansı təməllər üzərində qurulduğunu açıb göstərir. Keçdiyi ömür yolunun müsbət çalarlarla zənginləşməsində bu əsərin hansı rol oynadığı məlumdur. Ana – övlad münasibəti, dostluq, etibar, səmimiyyət, xəyanət və bu kimi anlayışlara uşaq gözüylə baxan yazıçı gənc oxuculara ülvü hisslər aşılamaqla sanki onları gələcəyə hazırladır.

Güman edirik ki, K.Çukovskinin "Gümüş gerb" əsəri uşaqların marağına səbəb olacaq və keçmiş bu günün rakursundan baxmağı bacaran hər bir gənc oxucu onu rəğbətlə qarşılayacaq.

Povest

GÜMÜŞ GERB

Birinci fəsil

TELEFON

Zuyev çantasından on iki ədəd misdən, dəmirdən, taxtadan, kağızdan olan balaca ikonaları çıxarıb qarşısına – partanın üstünə düzdü və onları işgüzarlıqla ardıcıl öpməyə başladı: necə olursa olsun, təki onlar inciməsin və ona qarşı hər hansı bir yaramaz iş tutmasınlar.

Zuyev hədə yerə dua eləmədi: üç-dörd dəqiqədən sonra bizim sinifdə imla yazılacaq, – dəhşətli bir imla olacaq ki, düz on bir gündür onu gözləyirik.

On bir gün əvvəl ayaqqabılarının hündür dabanlarını taqqıldadaraq sinfimizə direktorumuz Burqmeyster (biz onu Altıgözlü adlandırırıq) daxil oldu və şeir oxuyurmuş kimi sərt, təntənəli səslə bildirdi ki, yaxın günlərdə təhsil dairəsinin müdiri zati-aliləri cənab qraf Nikolay Ferdinandoviç fon Lyustix öz gəlişilə bizim sinfi şərəfləndirəcək və ola bilsin ki, rus dili dərində imla yazısı zamanı şəxsən iştirak etmək arzusunda olacaqdır.

İndi həməən gün gəlib çatmışdır. Xüsusilə arxada mənimlə *çarpaz oturan ən yaxşı dostum Timoşa Makarova yazığım gəlirdi. Bu yaxınlarda o, yatalaq xəstəliyinə tutulmuşdu və sinifdən çox geri qalırdı. Onun çil-çil, küren, sadələvh sifətində dəhşətli qorxu hiss olunurdu.*

– Timoşa... dayan... mən tapdım!

Bir saniyə ərzində qoltuğundan çərpələngin ipini çıxarıb bir ucunu öz başmağıma dolayıb, o biri ucunu isə Timoşaya ötürürəm:

– Ayağına bağla... möhkəm!

O, ipin ucu ilə əlləşərkən mən deyirəm:

– Bir dəfə dartsam – vergül. İki dəfə – nida işarəsi. Üç dəfə – sual işarəsi. Dörd dəfə – iki nöqtə. Başa düşdün?

Timoşa sevinçək başını tərpedir və mənə nəse deməyə çalışır. Lakin o, pəltək olduğundan yalnız bir neçə səs çıxara bilir və ağzının suyu ətrafa sıçrayır.

Onunla yanaşı balacaboy, qıvrımsaçlı və cəld Mitya Bloxin əyləşir. O cəld partanın altına əyilir və telefon şəbəkəsini genişləndirir. O belə bir əlamətdar ixtiradan təkə bir adamın istifadə etməsinə imkan verə bilməzdi! Yox, Timoşanın arxasında iki il bir sinifdə qalan Buqay oturur. Onun da yanına telefon xəttini aparmaq lazımdır.

Bloxin cibindən ciyə çıxarıb onu Timoşanın yanından Buqaya sarı uzadır. O da ciyəni tez özünüm sağ ayağına bərkidir.

Buqayla yanaşı Kozelski əyləşir. Bizim sinfin axırıncı şagirdi Zyuzya Kozelski – ağlağan, dilənən və qorxaq.

Telefonu onun da yanına çəkmək lazımdır.

Lakin o zingildəyib ağlaya bilər və bizim hamımızı başının işarəsi ilə sata bilər.

Zyuzya Kozelskinin arxasında, “Kamçatka”da, düz divarın dibində bütün gimnaziya məşhur olan sallaqdodaq, dombalangöz, tənbel Babençikov qardaşları otururlar. Onların idman daşı kimi ağır yumruqları var. Telefon xəttini onların da yanına çəkmək lazımdır.

– Amma unutmayın, – Bloxin təkrar edir, – bir – vergül, iki – nida işarəsi, üç – sual işarəsi, dörd – iki nöqtə. Başa düşdünüz?

Zuyev isə gah xaç çəkir, gah burnunun altında dua oxuyur, lakin gözlərinin ucu ilə daima məni və Munyanı nəzərdən keçirir və birdən, sanki bel ilə bütün öz müqəddəslərini kürüyüb çantasına yığır, boynundan ipi açır və onu partanın altında dizinin üstünə endirərək cəld mənim başmağıma dolayır.

Sinfirmizdə mən imla yazısı üzrə çempion hesab edilirdim. Bilmirəm nəyə görə, amma az qala yeddi yaşından başlayaraq ən çətin frazaları heç bir səhvə yol vermədən yaza bilirdim. Vergül işarəsində də heç zaman səhvə yol verməzdim.

Başqa fonlardan nisbətən zəif idim, lakin rus dilindən bütün qiymətlərim beş idi. Bəzən elə olurdu ki, beşlərlə yanaşı, ləkə saldığıma görə dəftərdə mənə bir də yazılırdı. O zaman mən ləkə salmadan yazmağı bacarmırdım və hər imla yazısından sonra barmaqlarım mürekkəbə elə bulanırdı ki, sanki mən onları qəsdən mürekkəbə qabına salmışam.

Budur, qapı açıldı. Sinfə nə Burqmeyster, nə də on bir gün bizi qorxutduqları əlahəzrət Lyustix daxil oldu. Sinfə daxil olan nəse dərğün, yöndəmsiz sifətə malik korazehin bir naməlum şəxs idi. O bizə təcili imla yazdırmağa başladı.

Sağ ayağımla işləməyə məcbur idim! İmla yazısı davam etdiyi bütün müddətdə mən ayağımı elə hey dartırdım və elə dartırdım ki, hətta gözlərimə qaranlıq çökürdü.

İmla yazısının mövzusu belə idi (mən onu hələ də sözbəsöz xatırlayıram):

O gün (dart!), qoşunu meşədən və bataqlıqdan çıxaran cəsur İqor gördü ki (dart!), düşmənin dayandığı səhrada məşum bir toz burumu qalxdı (dart!), o dedi (dart! dart! dart!): “Vətən uğrunda ölmək necə də gözəldir!” (dart! dart!)

Partalarımız qıç olmuş adam kimi titrəyirdi. Mən siqnalları yorulmadan Zuyevə, Timoşaya və Munyaya ötürürdüm. Timoşa onları Buqaya, Munya isə Kozelskiyə və Babençikov qardaşlarına ötürürdü.

İmla yazısı başa çatdıqdan sonra ifadəsiz, yöndəmsiz üzlü korazehin naməlum şəxs dəftərlərimizi yıxdı və bilmədik ki, hara apardı.

Sonra öyrəndik ki, bu adam müdir Lyustixin dəftərxanasında işləyən mötəbər bir məmurdur.

Xilas olmuş altılığın hamısı mənə öz təşəkkürünü bildirdi. Zyuzya Kozelski mənə göyərçinlərimdən birini bağışlayacağını vəd etdi. Babençikov qardaşları isə əncir, xurma, hindqozu, halva satılan – atalarının Yekaterinskaya küçəsində yerləşən, şəhərin ən yaxşı dükanından bir furajka kəşmiş gətirəcəklərinə söz verdilər.

Bir həftədən sonra tərbiyəçi müəllim Flerovun müşayiəti ilə yenidən həməm naməlum şəxs küt yerləşlərlə sinfə daxil oldu və elan etdi ki, təhsil dairəsinin müdiri, əlahəzrət cənab qraf fon Lyustixin əmrinə əsasən komissiya iştirakçıların müvəffəqiyyətlərinin yoxlanılması nəticəsində, sizin imla yazmış olduğunuz dəftərləri müzakirə etmiş və qərribə bir şeyi müşahidə etmişdir...

Naməlum şəxs dəftərləri eşələdi:

– Budur, heç olmasa Zuyev Qriqori və Kozelski İosif... Onları yazı taxtasına dəvət etmək olarmı?

Zuyev və Kozelski məmnuniyyətlə iti sürətlə yazı taxtasına yaxınlaşdılar və tərif gözləyərək ciddi bir şəkildə təşəxxüslə dayanıdılar.

Naməlum şəxs onları nəzərdən keçirdi və birdən, əsil canlı insan kimi gülümsəyərək bütün sinfin təəccübünə səbəb oldu. O, yazı taxtasına tərəf dönüb belə bir ifadə yazdı: *O gün qoşunu. meşədən və bataqlıqdan çıxaran? cəsur İqor gördü ki düşmənin dayandığı səhrada? məşum bir toz burumu qalxdı!?*

– Baxın, görün üçüncü sinif şagirdi Kozelski İosif imlanı necə yazıb. Bu yazıya, əlbəttə, bir kifayət qədər yüksək qiymətdir. Biz Qriqori Zuyevə olduğu kimi, Kozelski İosifə də sıfır yazırıq.

Hamı qəhqəhə çəkib güldü, kimsə fit çaldı. Naməlum şəxs küt barmaqları ilə müəllim masasını taqqıldatdı və artıq gülümseməyə-rək danışmağa davam etdi:

– Lakin aramızda elələri var ki, hotta sıfıra da layiq deyillər. Bunlar Maksim və Aleksandr Babençikovlardır... Babençikov Aleksandr imlanı belə yazıb:

O gün qoşlunu meşədən və ba,taqlıqdan çıxaran lqor gör, dü ki düşmənin dayan,dığı səhrada məşum bir to?z bu,rumu qalxdı o dedi və,tən uğrunda: ölmək necə də göz,əldir.

Bədbəxtlik onda olub ki, mən uşaq kimi asta-asta, yoldaşlarım isə cəld yazıblar. Bir də lənətə gəlmiş ləkələr məni bərk yubadırdı. Mən çətinliklə üçüncü və ya dördüncü sözü yazdığım zaman yoldaşlarım artıq yeddincini, doqquzuncunu yazırmışlar. Uzaqda, lap arxada oturan yoldaşlarım mənim telefonuma kor-korənə bel bağlayıb, siqnalı hiss edən kimi, baş işlətmədən hətta hər sözü yarıya bölərək vergül qoymağa hazır olublar. Halbuki buna bənzər bir işi yer üzündə imla mövcud olandan ən islaholunmaz axmaq belə görməzdi.

O gündən sonra mən uzun müddət düz-əməlli nə öskürə, nə gülə, nə dərinədən nəfəs ala, nə də asqıra bildim. Qabırğalarım yaşdılarımın, xüsusilə də Babençikov qardaşlarının göstərdikləri iltifatdan sonra möhkəm ağrıyırdı. Mən onlara hədə yerə sübut etməyə çalışırdım ki, heç bir böyük ixtira ilk mərhələlərdə mükəmməl ola bilməz: onlar mənim göz yaşlarıma və etirazlarıma məhəl qoymadılar.

Mən yalnız dördüncü gün gimnaziyaya qayıdası oldum.

Həm dəhlizdə, həm də sınıflarda telefon barədə söhbətlər hələ də davam edirdi.

Amma Altıgözlü özünü elə göstərirdi ki, sanki heç nə eşitməyib: əks halda xüsusi səbəblərə görə onun iltifatından bəhrələnən həm Qrişka Zuyevin, həm də Babençikov qardaşlarının xidmətlərinin əvəzini ödəməli idi.

Tezliklə imtahanlar başladı. Mən telefon barəsində əhvalatı tamam unudum. Lakin iki il sonra, beşinci sınıfdə mənə yeni bir bədbəxtçilik üz verdi ki, bu barədə indi sizə danışacağam. Elə o zaman

mənə telefon barədə hadisəni xatırlatdılar və mən elə cəzaya məruz qaldım ki, onu ömrümün axırına kimi unutmayacağam.

Bu bədbəxtçiliyə səbəbkar bizim gimnaziyanın keşişi oldu.

İkinci fəsil

“BƏLİ-BƏLİ-BƏLİ!”

Keşişin adı Meletiy idi. O, xoşxasiyyət olmağa çox say göstərirdi. Lakin bu onda pis alınır, çünki o çox dəyməduşər bir adam idi. Bizim hamımızın dostlara da, düşmənlərə də şəfqət göstərən, onları sevməyə borclu olduğumuz barədə sakit səsle şirin-şirin söhbət etdiyi an birdən qəzəbdən rengi yamyaşıl olurdu:

– Siz necə cəsarət edib mənə gülürsünüz! Bondarçuk, nə üçün hırıldayırsınız?

– Keşiş ata, mən hırıldamıram.

– Yox, sən hı-rıl-dayırsan! Siz hamınız, arxadakılar, hı-rıl-dayırsınız! Bax, Loboda hı-rıl-damır! Zuyev hı-rıl-damır! Kosyakov hı-rıl-damır! Amma siz hı-rıl-dayırsınız! Nə üçün hı-rıl-dayırsınız?

– Keşiş ata, biz hı-rıl-damırıq!

Dərs zamanı o həmişə nəse dalğın olardı. Saqqalını ovcuna yığar, gözünü bir nöqtəyə zilləyər və xəyala dalıb təkrar edərdi:

– Bəli-bəli-bəli-bəli-bəli-bəli!

Sən dərsə cavab verirsən, amma o, adamın yanından harasa uzağa baxır, öz şəxsi fikirlərinə qapalıb yersiz söyləyir:

– Bəli-bəli-bəli!

Bir dəfə qərara gəldim ki, onun dərs zamanı bu sözü neçə dəfə təkrar etdiyini hesablayım. Hər dəfə barmağımı dodaqlarımda islədib partanın üstündə qeyd etməyə başladım: 30... 40... 48... 53... 60...

Mənimlə yanaşı Qrişka Zuyev otururdu. İlk dəqiqələrdə o mənim hesablarıma laqəydcəsinə nəzər saldı. Lakin sınıfdə elə bir cansıxıcı vəziyyət yaranmışdı ki, nəse bir işlə məşğul olmaq lazım idi. Və budur, Zuyev də barmağına tüpürüb partanın yarısını rəqəmlərlə yazıb doldurmağa başlayır.

Tədricən hər ikimizdə bu işə aludəçilik yaranır.

Hər dəfə xəyala dalmış keşiş öz “bəli-bəli-bəli”sini söyləyən kimi, biz sevincək əlimizin içi ilə əvvəlki rəqəmi silib yerinə tez təzəsini yazırıq. Hər yeni “bəli” kəlməsi bizi uduş kimi sevindirir.

Amma tezliklə görürəm ki, Zuyev fırlıdaq işlətməyə başlayıb. 211 rəqəminin yerinə əvvəlcə 290, sonra dərhal 320 yazır. Onun dələduzluğu məni əsəbiləşdirir və mən əsəbi halda onun ərazisinə keçib saxta rəqəmi silirəm və yerinə düzünü yazıram: 212.

Zuyev özünü amansızcasına incidilmiş hesab edir. O fısıldayır, gözləri hədəqəsindən çıxır və iri sifəti qızarır.

Birdən Meletiyin səsi sanki səmadan gəlir:

– Zuyev... sən də... səni necə? Yaxşı, təkrar edin görüm, mən indi nə dedim.

Qərribə işdir: demək olmazdı ki, biz dərso diqqətlə qulaq asmırdıq. Əksinə. Bir dənə də olsun “bəli-bəli-bəli”ni buraxmamaq xətirinə biz Meletiyin hər sözünü aqgözlüklə dinləməli idik. Lakin məlum oldu ki, biz “bəli-bəli-bəli”dən başqa heç bir sözü eşitməmişik. Çünki balıqçı torla suyu yox, balığı tutar.

Biz özümüzü itirmiş halda dayanıb rabitəsiz şəkildə donquldandıq. Zuyevin bəxti gətirdi: onun iri, qarpız kimi yumru başı əzəldən elə ağır yaranmışdı ki, belə anlarda boynunun üstündə dayanmırdı və gah sağa, gah da sola öyilirdi. Bu da onda məşəqqətlər yaşayıb tövbə etmiş kədərli bir günahkar görkəmi yaradırdı.

Onun peşman olmuş adam kimi dayanması keşiş Meletiyin xoşuna gəlirdi. Keşiş Meletiy ağlayan, itaətkar, həqir adamları sevirdi. O, gözlərini qıyıb rəssam çəkdiyi şəklə baxdığı kimi, kədərlənən Zuyevə baxıb həzz alırdı.

Sonra o, iltifatla söylədi:

– Bəli-bəli-bəli!

– Dörd yüz on iki, – günahlarına görə ağlamağa hazır, əzabkeş riyakar görkəmini qoruyub saxlayan Zuyev zorla eşidiləcək səslə mənə dedi:

– Yalan deyirsən! – mən acıqla etiraz etdim. – Dörd yüz on iki yox, iki yüz on dörd!

Səsim cingiltili olduğundan “yalan deyirsən” kəlməm, sanki güllə kimi açıldı.

Meletiy saqqalını qarışdırdı.

– Tez yazı taxtasının qarşısına çıx, – o dedi, – və ədəbsiz şəkildə çığırmağının səbəblərini bütün sinfə elan elə.

Sonra zəhmlə əlavə etdi:

– Bəli!

Bu yeni “bəli” məni məxsusi olaraq güldürdü.

– Hı-rı-l-dayırsan! – Meletiy hirsəlndi. – Sevinirsən ki, öz mənfur davranışınla dindar Qriqori Zuyevi yolundan çıxarırsan!

Bu yerdə artıq bütün sinif güldü. “Dindar” Zuyev, əslində çox həyasız və söyüşcül idi.

Mən Meletiy ataya o fikirləşdiyi kimi, o qədər də yaramaz olmadığımı və “dindar” Qrişka Zuyevi pis yola çəkməyin heç ağılıma belə gəlmədiyini göstərmək naminə bütün həqiqəti açıb danışmaq qərarına gəldim.

– Sizdə, keşiş baba, – mən lütfkarlıqla və yaltaqlıqla dedim, – tez-tez “bəli-bəli-bəli” söyləmək vərdişi vardır. Məndə də belə bir istək oyandı ki, dərslər zamanı neçə dəfə...

Meletiy mənə sözümlü tamamlamağa imkan vermədi və saqqalından yapışıb tüklərini qəzəblə dartışdırmağa başladı.

Bu hərəkəti həmişə onun qəzəbinin ən yüksək səviyyəsindən xəbər verərdi: o nə qədər çox əsəbi olurdusa, bir o qədər amansızcasına saqqalını dartışdırır və yalnız saqqalından iki, ya da üç tük çıxardıqdan sonra sakitləşirdi.

İndi isə çıxardığı tüklərin sayı on dənədən az olmazdı və çıxardıqca onları sinif jurnalının qara üzlüyünün üstünə sıra ilə bir-birinin yanına düzdü, var gücü ilə onları üfürdü, çox yavaş, zorla eşidiləcək sakit səslə (o, əsəbiləşdiyi zaman səsi həmişə pıçiltı ilə çıxardı) sözə başladı.

Söylədi ki, o, din xadimidir – bəli-bəli-bəli! – Və imkan verə bilməz ki, – bəli-bəli-bəli! – hər yoldan ötən südəmər – bəli-bəli-bəli!..

O mənim üçün hər cürə qışqırıqdan bətər həməni pıçiltılı səsi ilə keyli danışdı və tələb etdi ki, mən təcili sinfi tərk edim.

Mən sinifdən çıxdım və qapının ağzında dayandım... Meletiy məni nəse yabanı eşşək adlandırıb, yaramaz hərəkətlərimdən danışmağa davam edirdi. O zaman yabanı eşşəyin nə olduğunu hələ bilmirdim və sakitcə qapıdan kənara çəkildim.

Böyük tənəffüsün vaxtı yaxınlaşırdı.

Dəhlizin sonunda stəkanları və boşqabları cingildətməyə başlamışdılar.

Bizim gimnaziyanın Puşkin adlı mühafizəçisi çirkli süfrə salınmış uzun masaya südlə dolu butulkalar, kolbasa, piroqlar, buterbrodlar düzmüşdü.

Cibimdə dörd qəpik pulum var idi. Tez Puşkinin yanına yüyürüb ondan piroq aldım. Təzəcə piroqu yeməyə başlamışdım ki, – zınc-zınc! – zəng çalındı və bütün qapılardan gimnazistlər bayıra axışmağa başladılar.

Budur, keşiş Meletiy də əli ilə sinəsindəki gümüş xaçı tutaraq iri addımlarla müəllimlər otağına tərəf təkəbbürlə yeriyir.

Onun yanına qaçıb deyirəm:

– Keşiş baba, xahiş edirəm bağışlayın!

Lakin ağzım piroqla dolu olduğu üçün sözlərim belə alınır:

– Keiş, baxış erəm başyın!

O, pirtlaşıq saçlı başını mənə tərəf çevirir. Birdən onun solğun, nazik dodaqları dəhşətli dərəcədə dəyişir:

– Sən... sən... sən!.. – deyir və əsəbdən boğularaq mənim çiyənimdən yapışır.

Mən ona heyərlə baxıram və elə o an da mənə aydın olur ki, artıq bundan sonra mənə rəhm olunmayacaq! Çünki yediyim piroq ətlə hazırlanmışdır! Bu gün də, elə bil qəsdən beşinci günə təsadüf edir. Meletiy isə bəlkə min dəfə bizə demişdi ki, üçüncü və beşinci günlər xüsusi mənəşə sahibləri, biz xristianlar ət yemək haqqında heç düşünməməliyik. Yoxsa bu günlərdə bir tikə vetçina¹ və yaxud, tutaq ki, lap elə mal əti də yesək Tanrı bizdən inciyə bilər. Mən buna bir o qədər də inanmırdım: məgər Tanrıya hər məktəblinin ağzına nəzər salmaq danıxdırıcı deyil?! Lakin Meletiy bizi inandırır ki, bu məhz belədir və dərd o kafirin dəridir ki, bu gün (cümə günü) onu lağa qoymaq üçün qəsdən ətli piroqla onun qarşısına çıxmağa cəsarət edir, bəli-bəli-bəli!

Beləliklə, bu cinayətkar yeməyin çeynənilməmiş tikəsi ilişib boğazımda qaldı.

Anlayırdım ki, artıq mənə rəhm yoxdur və olmayacaq da. Lakin hər ehtimala qarşı mexaniki olaraq kəkələyə-kəkələyə dedim:

– Keşiş baba, xahiş edirəm bağışlayın!

Onun məni bağışlaması özümə lazım deyildi, ancaq Rıbnaya küçəsindəki fligel², Makranın evində anam yaşayırdı. O, sakit,

¹ Vetçina – qaxac edilmiş donuz əti

² Fligel – böyük binanın həyətinə əlavə tikili

kədərlı bir qadın idi və bilirdim ki, keşişlə baş verən qovğam onun üçün böyük bədbəxtçilik olacaq.

Gimnaziya da hər dəfə mənə bir bəla üz verərkən anam dəsmaş götürər, onu sirkə ilə isladar və başına bağlayardı.

Bu o deməkdir ki, onun başı ağrıyacaq və o – mənim anam – günlərlə hərəkətsiz, göz qapaqları qaralmış, yarımcan vəziyyətdə yataqda uzanacaqdır.

Mən Yer üzündə hər şey etməyə hazır idim, təkı onun baş ağrıları keşib getsin. Buna görə də keşişin arxasınca qaçıb, göz yaşları içində ona yalvarıram:

– Keşiş baba, bağışlayın məni!

Amma onun çatılmış ağımtıl qaşlarından, bambalaca dik burundan, aşağı dodağının öyilməsindən görürəm ki, bu xüsusi bir inciklikdi və bu adam qisas almada keşinə bilməyəcək.

– Xristian kimi, – o dedi, – səni bağışlayıram. Ruhani atan kimi sənin üçün dua edərəm. Ancaq şəriət müəllimin kimi isə səni cəzalandırmaq borcumdur... sənin xilasın naminə.

Başımıza xeyli adam toplaşmışdı. Onların arasında Zuyevi gördüm. O, Meletiyin arxasında dayanmışdı və sadələvh bir təbəşümlə toyuq budu sorurdu. Onun enli, ətli, qadın sifətinə bənzər sifəti toyuq yağından parıldayırdı.

Birdən Meletiy gülməşyib başını endirdi. Altıgözlü, balaca, bəzəkli başmaqlarının hündür dabanlarını taqqıldadaraq bizə yaxınlaşdı və dərhal da mənə müraciət edib özünəməxsus məzə ilə dedi:

– Eşitmişəm, sizin incəsənət işlərinizdən xəbərdaram! Siz geniş – ürəkli olub mənim yanıma buyura bilərsinizmi?.. Bura... ağlamalı yerə.

Üçüncü fəsil

ZYUZYA

Direktor alman idi: Burqmeyster. Bir çox ruslaşmış almanlar kimi, o da rus dilində mübaliğə olunmuş şəkildə danışırdı və belə sözlər işlətməyi xoşlayırdı: *səs-küy*, *səbrim tükəndi*, *fu səni*, *ay səni*, *bayaq*, *söz yox*.

O bu dildə çox gözəl danışdı, amma nədənsə onun danışdığı az qala ürəyimi bulandırır.

O, həmişə adamı çox məzəmmət edərdi. Belə ki boşboğazlığından özü daha çox zövq alardı və hətta azyaşlı birinci sinif şagirdi ilə təklikdə elə təmtəraqlı nitq söyləyərdi ki, sanki qarşısında min dinləyicisi vardır.

Onun kabinetinin qapısına yaxınlaşarkən artıq orada bir "ağlayan" dayanmışdı. Bu qorxudulmuş, gözləri ağlamaqdan şişmiş Zyuzya Kozelski idi.

Altıgözlü bütün bədəni ilə, böyük səylə onun üstünü elə almışdı ki, sanki onu divara tıxayacaqdı. Bədbəxt təkcə kürəyi ilə deyil, eyni zamanda başı və dabanları ilə də divara elə sıxılmışdı ki, sanki divarın onu udmasını hərərlə arzu edirdi. Amma divar daşdan idi və Altıgözlü boş sözləri ilə istədiyi qədər ürəyini soyuda bilirdi.

– Gözlərimə inanırmı? – o, bir addım geri çəkilib, söylədiyi nitqin vəzninə uyğun olaraq əzik bir dəftəri yelləyərkən təmtəraqla danışdı. – Gözlərim məni aldatdırmı? Qarşımdakı xəyal deyil ki? Qarabasma deyil ki? Doğrudanmı bu sənən, Kozelski? Həmmən o Kozelski, hələ keçən il müəllimlərinin fəxri, valideynlərinin iftixarı, qardaşlarının sevinci, ailənin dayağı olmuşdu.

O bu tərzdə keçmişin böyük nətiqlərini yamsılayaraq kifayət qədər danışa bilirdi.

O, yarım saat olardı ki, Kozelskiyə əzab verirdi və yalnız bu yarım saatın sonunda, mən Kozelskinin cinayətinin nədən ibarət olduğunu anlamağa bildim.

Onun cinayəti adı cinayət deyildi.

Hadisə ondan başlayıb ki, Zyuzya bu həftə iki dəfə bir qiyməti alıb, – hansı fənlərdən xatırlamıram. Bu birlər sinif rəhbəri Flerov tərəfindən onun məktəb gündəliyinə qeyd olunub. O da bunu altında imza edilməsi məqsədi ilə atasına təqdim etməyə borclu idi. Borontsovski bağında yerləşən restoranın sahibi olan atası onu elə ilk pis qiymətinə görə əzişdirəcəyi ilə hədələdiyindən, o da sinif yoldaşı Tyuntinin məsləhəti ilə gündəliyindəki hər iki birləri düzəldib dörd etmişdi. İş asanlıqla başa gəlmişdi. Kozelskinin atası yalan hiss etməmiş və saxta dördlərin altında məmnuniyyətlə öz imzasını qoymuşdu.

Lakin Zyuzya təcrübəsiz fırılacaqçı idi: dördü "geriyə" qaytarıb bir etmək lazım gələrkən isə (sinif rəhbərinə təqdim etmək üçün)

o, cib bıçağı ilə əlavə xətləri elə naşıcasına silmişdi ki, onların yerində iki dəfə deşik əmələ gəlmişdi.

Nə etmək olardı? Əgər sinif rəhbəri bu dəhşətli deşikləri görərsə, gerek onda Zyuzya evə qayıtmayaydı. Yalnız cinayətin izini itirmək lazım gəlirdi.

Elə dünən axşam Zyuzya həmmən Tyuntinin məsləhəti ilə öz birlərini elə dərin bir qəbirdə dəfn etmək qərarına gəlir ki, onlar bir də dirilə bilməsinlər. Gizlicə gimnaziyanın bağına gedib akasiyanın altında (torpaq bərk, daş-kəsəkli olduğundan) o qədər də dərin olmayan çala qazır və orada başıbəlalı gündəliyi əbədi olaraq basdırır.

O əmin olur ki (buna da onu Tyuntin inandırır), gündəliyin itdiyini elan edən kimi, dərhal ona bir və iki qiymətləri yazılmayan və heç bir irad qeyd olunmayan ləkəsiz, tozə gündəlik verəcəklər, o da yeni parlaq və gözəl həyata başlayacaq.

Gündəliyin gizli dəfninin təkcə bir şahidi olur: nyufaundlend cinsindən olan Esxil adlı it. Esxil isə Altıgözlüyə məxsus idi. Altıgözlü hər bazar günü ağzında yanmayan siqar Esxillə dənizkənarı xiyabanda gəzişərdi. Esxilin mehriban, insana xas gözləri vardı. Onlar Zyuzyaya qardaşcasına, rəğbətlə baxırmışlar.

Elə bu mehriban it də öz əziz quyruğunu mehribancasına bulayaraq axırıncı oclaf tək, Zyuzyanı ələ verdi.

Zyuzya işini yekunlaşdırıb xoşbəxtcəsinə uzaqlaşan kimi it öz pəncələri ilə məzarı qazır, orada dəfn olunan gündəliyi dişlərinə alır və davranışının ədəbsizliyini anlamadan düz Altıgözlünün yanına qaçır, sevimli quyruğunu bulayır və tapdığı qəniməti sahibinin hüzurunda yerə qoyur.

İndi Altıgözlü torpağa bulaşmış, əzik-üzük və cırlmış bu gündəliyi sol əlində tutmuşdu. Altıgözlü onu qəşəngcə, düz Kozelskinin burnunun ucunda yelləyir və cinayətkarı az qala Sibirə sürgün ilə hədələyirdi.

Mən şəxsi müsibətlərim barəsində elə dərin fikrə dalmışam ki, Zyuzyanın nə vaxt getdiyindən xəbərim olmayıb. Bilirdim ki, məni də belə əzablı bir sınaq gözləyir: düz bir saat divara qıstılıb, Altıgözlünün monoloqlarına qulaq asmalı idim.

Lakin məsələ mənim gözlədiyimdən daha pis istiqamət aldı.

O dərhal öz hədələri ilə ildırım kimi üstümə hücumə keçdi.

Onun sözlərindən belə məlum oldu ki, yer üzündə məndən qatı cinayətkar yoxdur, mən kilsənin adətlərini lağa qoyuram, dindar Zuyev yoldan çıxarıram, imla yazısı zamanı signal verilməsi üçün onlarla ləvazimat düzəldirəm (bax nə zaman telefonum barəsində xatırlandı) və yoldaşlarıma qəsdən səhv signalı ötürürəm ki, onlar sıfır alsınlar...

– Qəsdən?!

– Qəsdən! Qəsdən! Düşünürsən ki, mən bilmirəm, – Altıgözlü mənə bir qədər də yaxınlaşaraq çığırdı, – sən İosif Kozelskinin başına yeritmisən ki, birləri dörd eləsin və gündəliyi ağacın altında basdırırsın!

– Mən?!

Sanki qamçı ilə gözlerimin üstündən zərbə endirdilər.

Mən çığırib Altıgözlünün düz üzünə dedim ki, bütün bunların hamısı yalandır, yalandır, yalandır və o öz nitqini davam etdirməyə söy göstərən zaman isə əllərimlə cəld qulaqlarım bərk-bərk tutdum ki, bu dözülməz yalanları eşitməyim.

Altıgözlü mənim əllərimdən yapışıb qulaqlarımdan aralamağa başladı. Lakin mən söylə ona müqavimət göstərdim.

Nəhayət o, əllərimi qulaqlarımdan aralamağa nail oldu və natiqlik istedadının hər cürə ibarələrindən məhrum tərzdə – qulağına çığırib bildirdi ki, mənim özbaşınalığım haqqında şuraya məlumat verəcək və mənə töhmət elan olunana qədər o məni iki həftəlik gimnaziyadan xaric edir... və qoy sabah, şənbə günü... və yaxud bazar ertəsi... anam onun yanına gəlsin, hansı ki, hansı ki... Bir sözlə, o şəxsən anamla söhbət edəcək... və qoy o özünü qnasın ki, məni çox pis tərbiyə etmişdir.

Dördüncü fəsil

KƏDƏRLİ YOL

Bu dəfə gimnaziyadan evə üzgün halda qayıdırdım. Yadımdadır, qonşuluqda yaşayan Lyonya Aliqeraki adlı balaca oğlan qaça-raq mənə yaxınlaşdı, əlində tutduğu və içində biğli bir balıq olan iri şüşə bankanı mənə göstərməyə başladı və mən də az qala bu bankanı daşın üstünə salıb sındıracaqdım.

Kanatnaya küçəsinə burulan zaman, ağızına qədər qamışla yüklənmiş arabanın yaxınlıqdan keçdiyini gördüm.

Hələ bu vaxta kimi mənə bir dəfə də olsun qamış yüklü araba rast gəlməmişdi ki, ondan özümə qamış gövdələri dartıb çıxara bilim.

Hər hansı bir qamış gövdəsi mənim üçün əsil var-dövlət idi. Ondan tükü nüzə düzəldib, arxa həyətdə Vaska Peçenkinin ordusu ilə döyüşmək olardı. Ondan tütək qayımaq olardı və dəli Benkanın pəncərəsi ağızında o, “vəhşilər” – deyər qışqırana qədər çalmaq olardı.

Ondan çərpələng üçün çərçivə düzəldib elə uzağa uçurmaq olardı ki, hətta bizim küçənin ən məşhur çərpələng uçurunu axsaq dəmirçi Peçenkin özü həsəd aparardı.

Lakin bu gün mən yükə yaxınlaşmağa söy belə göstərmədim. Baxmayaraq ki, küçədə heç kim yox idi və bir neçə qamış gövdəsini sərbəst dartıb çıxara bilərdim.

Kanatnaya və Rıbnaya küçələrinin kəsişdiyi yerdə ayağıma yumru, yüngül, cingiltili səs çıxaran tənəkə ilişdi.

Başqa vaxt mən mütləq onu çəkmənin burnu ilə elə vurardım ki, o gurultu ilə körpü daşlarının üstü ilə uçardı, mən də arxasınca qaçıb onu düz darvazanın ağızına kimi qovardım, sonra isə sabah gimnaziyaya gedərkən onu yolboyu geri qovmaq məqsədilə zibil tullanlarından hansısa birinin arasında gizlədərdim: bu mənim ən sevimli əyləncələrimdən biri idi. İndi isə acıqla onu vurub kənara tullaıdım və həmişə olduğundan bir az da artıq belimi bükdüm. Çünki uşaqlıqda çiyinlərim çox çıxmışdı və hər hansı bir bədbəxtlik üz verən zaman sual işarəsi kimi oyıldım. Buna görə küçəmizin oğlanları məni “qozbel” adlandırırdılar.

Əgər anam məni danlasaydı və yaxud döysəydi, mənim üçün daha yüngül olardı. Amma o heç bir söz demədən yatağına uzanaraq rəngi saralar, göz qapaqları qaralar, başı ağrıyardı. Demək olar ki, həyat onun üçün bir neçə gün dayanardı... Bazar ertəsi anam gücdən düşmüş vəziyyətdə yatağından qalxıb ayaqlarını zorla sürüyərək Altıgözlünün yanına gedən zaman halı necə olacaq? Altıgözlü də əvəzində öz beləgətli danışığı ilə onu əldən salacaq, tən-tənəli səslə deyəcək ki, oğlunuz yaramazdır və onun tək cə bir yolu var, o da səfillikdir.

Mənim anam çox mərd qadındır. Həyatda onun tək cə bir qorxusu var: tək mənə gimnaziyadan xaric etməsinlər. O, ölümdən çox bundan qorxur.

Evə qayıtmağa dəhşətli dərəcədə həvəsim yoxdur. “B.İ. və M.İ.Sarafanov qardaşlarının gastronomiya ticarəti” adlı iri mağazanın qabağında dayanıram və bir-bir kolbasalara, zeytunlara, kürülərə, balıqlara, pendirlərə baxıram.

Bu mağaza mənə dəbdəbəli saray kimi görünür. Buraya mən alıcı kimi də gəlirəm. Hər dəfə, anamın pulu olan zaman ovcumda yarımmanatlıq qaçıb bura gəlir, özümü mühüm şəxs kimi hiss edib lovğa satıcıya deyirəm:

– Bir çetver¹ vetçina və bir çetver yağ!

Və lovğa satıcı cıhtiramla soruşur:

– Daha nə əmr edirsiniz?

Və mən də vüqarla cavab verirəm:

– Heç nə!

– Buyurun kassaya! – lovğa satıcı söyləyir.

Nə vaxtsa kürünün dadına baxmaq ürəyimdən keçirdi. Deyirlər, o, olduqca dadlıdır, amma qiyməti o qədər bahadır ki, onu yalnız generallar və nazirlər yeyə bilirlər. Yaxud da madam Şerşeneviç kimi varlılar. Maraqlıdır, Altıgözlü də kürü yeyirmi? Əlbəttə yeyir. Hətta iri qaşıqla.

Adətən mağazanın qarşısında mənə güclü iştaha gəlir. Belə ki elə bilirəm vitrində nə varsa hamısını yeyərəm. Amma bu gün hətta kürü də mənə özünə cəlb eləmir. Baxmayaraq ki, bütün gün ərzində yediyim yalnız lənətə gəlmiş ətli piroq olmuşdur.

Yoluma davam edirəm və belimi bir az da çox əyirəm, sanki çantama kərpic doldurublar. Yanımdan Spinoza adlandırdığımız sarışın və seyrek qaşlı gimnazist keçir. Bu bizim gimnaziyanın səkkizinci sinif şagirdi Lüdviq Meyerdir. Qaşqabaqlı alnı, təbəssümsüz gözləri, ifadəsiz şişkin sifəti vardır. Açıq kitabı çənəsinə söykəyib, gedə-gedə oxuyur. Vaska Peçenkinin dəmirçixanasından bayıra yüyürən uşaqlar onun ayaqlarının altına hər cürə zir-zibil tullayırlar ki, tək o büdrəsin və kitabı əlindən salsın.

Lakin o büdrəsə də, oxumağa davam eləyir. O, həmişə və hər yerdə oxuyur, hətta ən əlverişsiz yerlərdə belə: bulka mağazasında, hamamda, qəbiristanlıqda. Buna görə də mən onu dünyanın ən elmlili və ağıllı adamı hesab edirəm.

¹ Çetver – hər hansı bir ölçü vahidinin dördü birinə bərabər ölçü vahidi

Başqa vaxt mən mütləq bu acıqlı uşaqları qovardım. Amma bu gün dərhal onları unuduram və öz dərdimi çəkə-çəkə yoluma davam edirəm.

Görəsən, anam inanacaq mı ki, mənim heç bir günahım, heç bir günahım yoxdur?.. Əgər varsa da, lap azdır... Elə bu da mənim Meletiyə baş qoşmağıma səbəb oldu... Təkcə buna görə adamı gimnaziyadan qovmaq olarmı?..

Bu da madam Şerşeneviçin balaca eyvanları olan, yapma fiqurları qopub tökülmüş üçmərtəbəli evi. Bu da madam Şerşeneviçin özü: bolonkaları¹ ilə gəzir. Onun özü də elə bolonkaya oxşayır: oynaq, qıvrımsaçlı, balaca. Qulaqlarında bublikə oxşar yumru, iri sırğalar.

– Salam! – deyərək o qışqırıb məni salamlayır. – Siz nə üçün belə əyilmisiniz? Sizin ki yetmiş yaşınız yoxdur!

Əslində, onun mənimlə azacıq da olsa belə işi yoxdur. Amma işvə ilə və cingiltülü səsle çığırmasına səbəb o biri tərəfdə, kazarmanın uzun birmərtəbəli binasının darvazası ağızında yığışan yunkerlər² və poruçiklərdir³. Elə onlara görə də o öz bolonkaları ilə burada var-gəl edirdi. Yunkerlər və poruçiklər yolun o biri tərəfindən onu xoş sözlərlə səsələnir, onun gözəlliyinə heyranlıqlarını bildirir və rəqşə dəvət edirdilər. O isə onlara yox, bolonkalara baxaraq bərkədən və hiyləgərcəsinə gülürdü.

Beşinci fəsil

SİNDİLİNDER

Hə, mənim anam çox ürəkli qadındır. Altıgözlüdən savayı, görünür, o heç kimdən qorxmur. Bir dəfə o, gecə yarı madam Şerşeneviçin evinə basqın edən oğrunun öhdəsindən necə də məhəretlə gəlmişdi! Axı onda anam tək olmuşdu və oğru onu ölənə qədər də döyə bilirdi.

¹ Bolonka – ağı, yumşaq tüküklü ev iti

² Yunker – çar Rusiyasında hərbi məktəb tələbəsi

³ Poruçik – çar ordusunda zabıt rütbəsi

Bu hadisə üç il əvvəl baş vermişdi. O zaman madam Şerşeneviç evdə olmamışdı. O, əri ilə Kiyevə getmiş və mənzili kimsəsiz qalmışdı. O, kimsəsiz mənzili qorumağı anamdan xahiş etmişdi. Anam yay aylarında mənimlə və Marusya (Marusya mənim böyük bacımdır) ilə birlikdə onlarda məskunlaşmalı oldu.

Bolonkalar da bizimlə qalırdı. Onlara xüsusi yeməklər verilməli idi və bu səbəbdən də tez-tez bazara getmək lazım gəlirdi. Güllərə qulluq olunmalı idi. Madam Şerşeneviçin də çoxlu gülləri vardı və onları səhər-axşam sulamaq lazım idi. Eyni zamanda madam Şerşeneviçildə, demək olar ki, hər yerdə: divanın içində, divar kağızlarının, taxtların altında, hətta güzgülərin və şəkillərin arxasında da məskunlaşmış tam bir batalyon taxtabitini məhv etmək lazım gəlirdi. Anam bütün gününü bu işlərə həsr edirdi.

Bir dəfə bürkülü, aylı gecələrin birində itlərin hürməsi anamı yuxudan oyadır. Qapısı küçüyə açılan yeməxanada madam Şerşeneviçin bolonkalarının dördü də zingildəyirdi. Anam yarımgeyinmiş vəziyyətdə tez ora qaçır və görür ki, düz pəncərənin qarşısında, işıqlı bir yerdə, fuksiyaların¹, oleandrların² və fikusların³ arasında bir kişi fiquru dayanıb. Anam diqqətlə baxır: on yeddi yaşlarında, bəlkə bir az da az yaşı olan, pinti, başı açıq, pırlaşmış saçlı səfil bir adam ikinci mərtəbəyə dırmaşaraq (yəqin ki, su borusu ilə), bitkilərin arasında ilişib qalıb və bütün bədəni əsir. Üstünə ayın işığı düşən bolonkalar onu yarımdairəyə alıb, elə söyləyərək madam Şerşeneviçin əmlakını qoruyurlar ki, hürməkdən, hətta artıq xırıldaşırlar.

Pinti adam anamı görəndə kimi pəncərənin qarşısından hansısa gül dibçəyini götürüb, kal səslə söyüş söyərək dibçəyi bomba kimi bolonkaların üstünə tullayır. İtlər zingildəyib ulayırlar və elə o dəqiqə də hərəsi bir tərəfə qaçıb dağılışırlar. Amma dərhal da bir yerə yığılıb yenidən həvəslə hürməyə başlayırlar.

Anam sakitcə ona deyir:

– Axmaqsan, axmaq! Kim ay işığında oğurluğa gələr? Bir də niyə çığırıb bütün küçəni başına götürmüşsən? Yoxsa, istəyirsən ki, səni tezliklə qamarlasınlar?

¹ Fuksiya – küpəçəyi

² Oleandr – qırmızı və ağ çiçəklili həmişəyaşıl kol bitkisi

³ Fikus – həmişəyaşıl bezək bitkisi

Oğru pis söyüşlə cavab verir və iri bir dibçəyi götürüb var gücü ilə anamın üstünə tullayır. Anam yavaşca əyilir və dibçək arxasındakı boş akvariuma dəyir.

Bütün bu səs-küyə yuxudan oyandım. Otağa qaçıb, hər ehtimala qarşı dənən axşam yatmadan qabaq qoz ağaclarının yanında sındırdığım çuqun şamdanı götürdüm. Bu zaman anam oğruya sakit, soyuq bir tərzdə müraciət etdi, sanki onun üçün kitabdan nəşə oxuyurdu:

– Gör, sən nə qədər vəcsiz adamsan ki, hətta oğurluğu da bacarmırsan. Yanıma xoşluqla gələrdin, mənə sənə sala da, çörək də verərdim.

Yalnız indi nə etmək lazım olduğunu anladım və gizli yolla dalandırım arxasınca yüyürdüm.

Mənim taqqılta qonşu mənzildən general arvadı Yelçovanın bığlı və nəhəng bədənlili dənşiki¹ yüyürüb bayıra çıxdı. O cəld qorodovoyun² və mühafizəçinin arxasınca qaçdı.

Anam bu adamları soyuq qarşıladı:

– Gecikmişiniz. O indi Allah bilir haradadır... – və köhnə Staro-Portofrankovskaya küçəsi istiqamətini göstərdi.

Onlar çəkmələrini taqqıldadaraq qaçıb getdilər və tezliklə eşidildi:

– Tutu-un!

Bu vaxta kimi belə səsləri hər gecə eşitmək mümkün idi.

Beş dəqiqə keçdi. Birdən anam sakitcə dedi:

– İndi isə çıx!

Dəhlizdəki alt paltarlar yığılmış uzun sobotdən pinti oğrumuz çıxdı.

Əslində o, anamın ayaqlarına düşməli və təsirli səslə deməli idi: “Həyatımı xilas etdiyinizə görə sizə təşəkkür edirəm, geniş ürəkli xanım”. Amma o yalnız tüpürüb, sonra saçını qaydaya saldı və yenidən pis söyüş söydü.

Anam şikəst adama baxırmış kimi təəssüflə ona nəzər saldı və tələsik yeməxanaya, döşəmədə saxsı qabların arasında tökülüb qalan, qırılmış, əzik-üzük olmuş güllərin yanına üz aldı.

Oğru anamın cold işləməsini izləyərək, ona küt-küt baxmağa başladı.

¹ Dənşik – zabitə xidmət edən əsgər

² Qorodovoy – çar Rusiyasında polis

– Adın nədir? – anam bulaşmış döşəməni tørtomiz silib təmizlədikdən sonra ondan soruşdu.

Oğru bir qədər susduqdan sonra acıqla cavab verdi:

– Sindilinder.

Anam bu qərribə ada zərrə qədər də təəccüblənmədi.

– Hə, Sindilinder, orada mənim nahardan qalma yeməklərim var.

Oğru ac yırtıcı kimi acgözlüklə anamın yeməyinə girdi. Bu hadisədən sonra ailəmizdə uzun müddət yeməyi çeynəməyib tələsik udan adama məsəl çəkildirdi: “Nədir, Sindilinder kimi yemək yeyirsən?”

O yeyib doyandan sonra tələsik getmək istədi. Amma anam ona elə dəhlizdə – sobanın üstündə gecələməyə icazə verdi. Çünki qorxurdu ki, darvazanın ağzında onu tuta bilərlər.

Səhər Sindilinder getdi və biz uzun müddət onu görmədik.

Üç aydan sonra, artıq öz evimizdə olarkən mən skarlatin xəstəliyinə yoluxdum. Xəstəlik ağır keçirdi. Həkim Kopp hər gün gəlirdi və üç gəlişinin hər birində iki manat – böyük məbləğdə pul alırdı. Dərmanlardan əlavə, ondan hələ iki dəfə çox tibbi müayinəyə xərcləndi.

Qışa yaxın tamam kasıbladıq. Anamın fil sümüyündən olan baş sancağı, qızıl biləriyi, samovar, mis qazan, yumru sədəf düymə, hətta Marusyanın qara rəngli saatları da lombarda qoyuldu. Əvəzində qəşəng, xışıltılı, üstündə hansısa gerb şəkilləri və naxışlar olan yaşıl-bənövşəyi rəngli qəbzlər aldıq. Səkkiz gözəl qəbz, hansı ki, sağalandan sonra yatağımda onları bir-bir seçib, saatlarla tamaşa edirdim.

Bir dəfə anam əlində axırncı zinət əşyamız – karel tozağacından hazırlanmış mücrü lombardda, piştaxtanın yanında dayandığı zaman, birdən növbədə Sindilinderi görür.

Sindilinder ona baxıb gülür:

– Hi-hi! – və hiyləgərcəsinə ona göz vurur.

Qoltuğunda qərribə formaya malik burnu uzun Türkiyə qəhvədanı varmış. Yəqin ki, yayda bağa gedənlərdən oğurlayıbmış.

– Oy, siz necə də quru çömçəbalığına dönmüsünüz! – O gülüm-söyürək, sanki anama kompliment söyləyir. – Adamın sizə lap yağığı gelir!

Çömçəbalığı – bir cürə quru balıqdır.

O, anamın arıqlamış sifətindən və bir də girov qoymağa gətirdiyi həmə, elə də böyük dəyəri olmayan mücrüdən anlayır ki, ona nəsə bir bədbəxtçilik üz verib. Anam ona mənim skarlatinə yoluxmağımdan danışır. O, anamı darvazanın yanına qədər ötürür. Axşam isə köhnə dostlar kimi bizə gəlib, heç bir söz demədən iplə səliqəli şəkildə bağlanmış manatlıq pul baratını səxavətlə anamın qarşısına qoydu.

– Tez onu yığışdır, – anam dedi, – yoxsa Simonenkonu çağıraram.

Simonenko məhəlləyə baxan polis məmur idi və bizim evdə yaşayırdı. O hər axşam trubada ifa etməyi xoşlayırdı. Elə indi də onun trubasının qırıq-qırıq üzücü, çarəsiz səsi eşidilirdi.

Sindilinder güldü.

– Hi-hi. Çağırma. Bilirəm.

Anam əsəbiləşdi və Sindilinderi qovdu.

Tezliklə o yenidən göründü və hiss olunmadan, tədricən ailənin adamına çevrildi.

“Anamın oğrusu” – Marusya onu belə çağırırdı.

Qaranlıq düşəndən sonra pişik yerisi ilə oğrulara məxsus səssiz addımlarla gələr və zibil quyusunu örtən pashlı dəmir təbəqə belə cingildəməzdi. Quyu bizim pəncərələrin yaxınlığında qazılmışdı. Küçədən bizə gələn hər kəs dəmir təbəqəni tapdalayar, o da kip örtülməyən barmaqlıqlara çırpılar və bu zaman bizim üçün qapı zəngini əvəz edən taqqıltı eşidilirdi.

Təkcə Sindilinder bu dəmir təbəqəni elə ustalıqla tapdayıb keçərdi ki, azacıq səs belə eşidilməzdi.

Həç kimlə salamlamadan birbaşa mətbəxə keçər, kətidən vedrəni götürüb boşalmış çəlləyi doldurmaq məqsədi ilə su gətirməyə gedərdi.

Belə ki anam daima loyəndə pal-paltar yuduğundan ona çoxlu su lazım gələrdi. Bizim həyətdə isə su kranı yox idi. Anam da, Marusya da, mən də uzaqda yerləşən qonşu evlərdən birinin dal həyətidən su gətirib doymaq bilməyən çəlləyə yuxarıdan töküb onu doldurmağa məcbur idik. Bu da bizi lap əldən salırdı.

Dörd vedrə gətirirsən, gözlərin qaralır, əllərin, ayaqların əsir, amma hələ beşincisini, altıncısını, yeddincisini gətirməlisən. Yoxsa anam özü getməyə məcbur olurdu. Lakin mən də, Marusya da anamızı bu işdən azad etmək istəyirdik.

İndi isə Sindilinder çölleyi dolduran əsas adama çevrilmişdi.

Məlum oldu ki, o, anamın ilk dəfə onu adlandırdığı kimi bir o qədər də "vecsiz" deyilmiş.

O nəfəs almadan belə, yaşıl rəngli vedrəmişlə yorta-yorta tələsik uzaq "krana" gedir və yalnız nəinki çəllək, hətta dəhlizdə olan balaca çəllək, alt paltarları qaynatmaq üçün istifadə olunan tənəkə qab (hansı ki, plitənin üstündə qoyulub), qara vedrə və gülləri sulamaq üçün istifadə olunan susəpən dolduqdan sonra dayanıb dincini alırdı.

Ümumiyyətlə, o dərhal ailəmizin təsərrüfat işlərinə qoşulması oldu. Bazar günləri anam onu mənimlə bazara siyənək balığı, pomidor, badımcan, armud, "qarğıdalı sıyığı" (qarğıdalının qıçasından) almağa göndərirdikən, o hər qəpiyin üstündə elə möhkəm haqq-hesab edərdi ki, doğrusu, mən vicdan əzabı çəkir və bazar alverçilərinin qarşısında qızarırdım...

Gah Sindilinder haqqında, gah öz dərdim haqqında, gah da anamı düşünürək heç hiss etmədim ki, nə vaxt həyatımıza gəlib çatmışam, səs çıxaran dəmiri necə tapdalmışam (adətən çalışdım bütün ağırlığını onun üstünə salım ki, bərkdən səs çıxarsın). Və belə bükülmüş, ağlamağa hazır vəziyyətdə üç taxta pilləni qalxıb, anamın "qonaq otağı" adlandırdığı yeganə otağımıza daxil oldum.

Altıncı fəsil

ANAM. FOMA DAYI

Anam ütü taxtasının yanında dayanıb, mis parçadan ağzına su alır, ovurdlarını şişirdir, sonra isə dodaqları ilə "pfr! pfr! pfr!" – eləyirdi.

Qarşısındakı ütü taxtasının üstünə sərilmiş kişi köynəyinə ağzından xırda su damcılarını sıçrayırdı. Sonra cold çevrilmiş samovar dəmkeşinin üstündən ütünü əlinə alırdı. Ütü də köynəyin üstündə elə şən-şən rəqs etməyə başlayırdı ki, sanki belə bacarıqlı əllərin onu idarə etməsindən həzz alırdı.

Anam qaraqaşlı, yaraşıqlı, hündürboylu qadın idi. Onun düz və gözəl sifəti vardı. Amma bir neçə yerdə çiçək xəstəliyindən ləkələr

qalmışdı. Anam kəndli ailəsində doğulmuşdu və oralarda təbii çiçək xəstəliyi adı xəstəliklərdən sayılırdı.

Heç vaxt eşitməmişdim ki, kimsə anamı paltaryuyan adlandırsın. Əgər eşitsəydim, doğrusu, çox təəccüblənərdim. Buna baxmayaraq, həmişə qışı o, belini qaldırmadan özge paltarlarını yuyurdu və buna görə aldığı pullar, çox güman ki, onun yeganə qazancı idi.

Anam özünü məğrur və qürurlu aparırdı. Qonşulardan heç kimlə tanışlıq yaratmamışdı. Bayram günləri evdən çıxarkən əlinə krujvalı əlcək geyinər, başına şüşə muncuqlarla bəzədilmiş qara şlyapa qoyardı. Amma paltar düyüncələrini evə qonşu dalandarın qızı Malanka gətirərdi. Qız da azca çöpür idi. Həmişə Malanka o zaman həyətdə sarayla yaxınlıqda bitən iki bədmüsk ağacı arasında pəncərəmizin qarşısından kəndir çəkib, paltarları "qorişşe"də (çardağa belə deyilirdi) asırdı. Malanka anama "xanım", bizim artırmaya armud, alma, yunan balqabağı, xiyar satmağa gələn alverçilər isə "madam" deyərdilər.

O, paltarları yalnız gecələr, hamıdan gizlin yuyardı. Amma bütün günü əlində ütü taxtasının qarşısında ayaq üstə dayanardı. Otağımızı bu ütü taxtasız, hətta təsəvvür belə eləyə bilmirdim. Otaq o qədər də böyük deyildi, amma yaraşıqlı idi. Orada çoxlu pərdələr, çiçəklər, bəzək vurulmuş məhrəbələr var idi və onların hamısı tərtəmiz olub parıldayırdılar. Belə ki anam təmizliyi çox sevirdi və səliqə-sahman üçün ukraynalı qəlbini belə verməyə hazır idi.

O, pilləkənin bizim qapıya gətirən boyanmamış üç pilləsini hər şənbə hamam lifi ilə yuyub təmizləyərdi. Bir dəfə ay işığında pəncərədən onun həyətdə cyvanımızın qarşısındakı meydançaya düşənmiş hamar, enli piltələri necə yuduğunun şahidi oldum. Bəs samovar! Bəs şamdanlar! Bəs mis həvəngdəstə! Anam onları, hətta tamamilə təmiz olduqda belə silərdi. Gecələr o, ikidə-üçdə yatarı və əgər birdən mənzilimizin altında düzəldilmiş zirzəmini ohonglə ağartmaq ağılına gələrdisə, bu qısa istirahətdən də həvəslə imtina edərdi.

O, madam Şerşeneviç barəsində həqarətlə deyərdi:

"Qızıl sırgalar taxır, amma boynunu yumur!"

Əgər o, bir dəfə divanın altında toz və yaxud şkafın arxasında hürümçək toru görsəydi, yəqin ki bunu özünə bağışlamazdı. Anam

özünə həddən artıq hörmət edən qadın idi və heç vaxt heç kime öyilməz, heç kimdən heç nə xahiş etməzdi.

O, cənublular kimi ahənglə və yumşaq yarı ukraynaca, yarı rusca danışırdı. Marusya tez-tez düzəliş edərdi:

– Belə demirlər!

Lakin o, sözləri başqa cür tələffüz edəndə, nədənsə mənim xoşuma gəlirdi.

– Ah, ana, sən yenə də belə dedin! Elə yox, soğan demək lazımdır! – Marusya onu öyrədirdi.

Anam öz gözəl ukraynalı danışığından elə utanardı ki, özgə adamların yanında susmağa üstünlük verərdi.

O çox sadələvh adam idi. Bizə gələn alverçilərdən alma, armud və yaxud tutaq ki, giləs almazdan əvvəl sadələvhçesinə soruşardı:

– Meyvələr yaxşıdır?

– Yaxşıdır, madam, yaxşıdır! – Alverçi qadın səbəti bürüyən milçəkləri əli ilə qovaraq həmişə eyni cavabı verərdi.

Qiyəti öyrəndikdən sonra anam növbəti sualını verərdi:

– Bəs bu qiymətə baha deyil?

– Baha deyil, madam, baha deyil!

Alverçi qadın satdığı malı şübhə doğuran tərəzində çəkərkən, anam soruşardı:

– Tərəziniz necə, düz çəkir?

– Düz çəkir, madam, düz çəkir!

Bu cavablar anamı tam qane edərdi və ucuz qiymətə yaxşı meyvələr aldığına əmin olardı.

Buna baxmayaraq, əgər o görsəydi ki, kimsə onu aldadır, çox güman ki, nəzakətli olmağı üstün sayar, onu aldadan adama bu barədə nəse deməyə imkan verməzdi.

Gecələr o, zirzəmiri yuyarkən və yaxud mətbəxi lif fırça ilə ağardarkən işin ahənginə uyğun olaraq öz-özünə sinədən gələn yavaş səslə zümzümə edərdi: “Oy, haydı gedək, haydı gedək”, “Oy, albalı ağacı altında, giləs ağacı altında”. Və mən yatarkən uzaqdan qulağıma dəyən bu gözəl mahnıları dinləməyi xoşlayırdım.

Özgə vaxtlar o demək olar ki, heç zaman oxumazdı. Əgər hiss etsəydi ki, kimsə ona qulaq asır, sözünü yarımçıq qoyub dərhal susardı.

Biz ona Qoqoldan və yaxud Kvitka-Osnovyancenkodan¹ oxuyarkən o çox güləyən olurdu və elə qaqqanaq çəkirdi ki, hətta adam ona baxmağa belə qorxurdu. Amma mən onun adamların arasında heç vaxt nə bir dəfə güldüyünü, nə də heç olmasa bir dəfə də olsun həyətdə qonşuların yanından keçərkən gülümsədiyini görməmişəm. Ümumiyyətlə, o, adamlarla çox ciddi rəftar edərdi. Nə birinin ad gününə getməzdi, nə toyuna. Kiməsə qonaq da getmirdi. Hər dəfə tək qalarkən üzündə böyük kədərdən doğan bir ifadə əks olunardı.

Amma bu gün anam elə şən görünürdü ki, sanki onun həyatda heç bir dərdi yox idi. Məni gənclərə moxsus hərətlə nəzərdən keçirir və hansısa şən bir hadisəni danışmaqdan özünü zorla saxlaya bilirdi.

– Bu vaxta kimi harada idin? – O tənəsis soruşdu.

Hələ evə gələrkən küçədə qərar vermişdim ki, bütün həqiqəti dərhal ona söyləyəcəyəm. Kandara ayaq basan kimi ona deməyi lazım bildiyim frazaları da artıq hazırlamışdım: “Ana, xahiş edirəm, qorxma... Hər şey əla olacaq... Sənə namusla söz verirəm. Altıgözlü məni gimnaziyadan qovdu”.

Amma indi, xüsusilə o belə şən olduğu bir vaxtda onun üstünə belə ağır dərdi yükləyə bilmərəm!

Yaxşısı budur sonra deyərəm... axşam... yaxud da sabah çay masasının arxasında. Sabah, sabah səkkizin yarısında... Bu gün isə onu pərişan etməyə döyməz.

Vaxtın uzadılması məni dəhşətli dərəcədə sevindirdi. Mən belə sadə xarakterə malik idim. Ona görə də dərhal əhvalım düzəldi və heç nə olmamış kimi anamdan bu gün nə baş verdiyi, divanın çexolumun nəyə görə çıxarıldığı barədə soruşmağa başladım.

Anam cavab vermədi. Lakin astadan gülüb çənəsinin hərəkəti ilə dəhlizi göstərdi. Cəld ora cumdum və o doqıqə də mıxdan asılmış qamçını gördüm. Necə olub ki, onu görməmişəm! Heyranlıqla qamçını götürdüm (indi də qamçının sahibinin əl izindən hamarlanıb işıldayan əyri dəstoyini xatırlayıram) və özümdən çıxıb qışqırdım:

– Foma dayı gəlib! Foma dayı gəlib!

Kədərimdən, demək olar ki, heç bir əlamət qalmamışdı. Ətrafımda olan hər şey mənə gözəl və nağıldakı kimi görünürdü. Mət-

¹ Kvitka-Osnovyancenko – Ukrayna yazıçısı, “Pan Xalyavski” adlı yumoristik romanın müəllifi

bəxə qaçıb əlimdəki qəşəng qamçını elə hey şaqıldadıram, amma Foma dayını orada görmürəm. Zirzəmiyə, saraya baxıram. Onu çarpayının altında, çəlləklərin arxasında axtarıram və mənə elə gəlir ki, onu tapsam dərdim tamamilə buxarlanıb yoxa çıxacaq. Yenidən anamın yanına yüyürürəm və soruşuram: “Bəs Foma dayı haradadır?”. Lakin anam sirli-sirli gülüb deyir ki, o hansısa Furnikin yanına getdi, – mənə çox gözləyib, sonra isə tək, uzağa, Təpənin üstünə – Furnikin yanına gedib və qayıdıb-qayıtmayacağı məlum deyil. Amma mən onun doğma iyini hiss edərəm: qatran iyini, balın, kənd çörəyinin və başqa, yenə də rahat, poetik nəyinsə ətrini.

– O buradadır! – qışqırıram. – Buradadır!

Və doğrudan da, o burada, iki addımlıqdadır. Anbarın qapılarını taybatay açıram: budur, əynində ağ kotan köynək, qara saqqallı gözəl bir kişi özünü xəlvətə verib dayanıb və zərrə qədər qımlıdanmadan mənə baxır. Anamsa gözləri yaşarana qədər gülür. O belə sürprizləri xoşlayır. Mənsə dərhal qışqırmağa başlayıram:

– Qarğıdalı dəni! Qarğıdalı dəni!

Ona görə ki, Foma dayı hər dəfə gələndə özü ilə ağ rəngli kotan torbada qarğıdalı dəni gətirərdi. Özü də ki, bu dənələr adi yox, qəribə olurdular. Onlar bizə tilsimlənmiş kimi görünürdülər.

Onları suda islat, at duxovkaya və sanki atəş açmağa başlayırlar (yalnız “pıx! pıx!” – eşidilir) və canlı kimi atılıb-düşürlər; elə ki tullanmağa başladılar, dərhal götürmək lazımdır ki, yanmasınlar. Bu zaman görərsən ki, sarı dənələr ağ rəng almış və sanki qəribə çiçəklər açmışlar. Mən bütün günü bərk qızmış duxovkanın qarşısında dayanıb ora yeni-yeni dənələr atmağa və qamını doyuncaya qədər doldurmağa hazır idim.

Hətta mənim özümə də təəccüblü görünürdü: necə olurdu ki, belə ağır dərdim olduğu bir vaxtda yüngüllük edib qarğıdalı dənəsinin hər səsinə sevinirdim.

Bir sözlə, kəder mənə tamamilə tərki etməmişdi. Mən onu hətta dayımın quzu dərisindən tikilmiş papağını başıma qoyaraq həyəətə qaçıb vəhşi kimi atılıb-düşəndə də, zibilxanada qamçını şaqıldadanda da hiss edirdim. Amma uşaqlar mənə baxıb həsəd aparırdılar.

– Mənim kirpim var! – uşaqlara uca səslə deyirəm. – Onu mənə Foma dayı gətirib.

Onlar da həsəddən içlərini çəkib, arxamca pilləkənlərlə zirzəmiyə enib kirpiyə elə heyranlıqla baxırdılar ki, sanki o, kirpi yox, kenquru, ya da fildir.

Kirpiyə sahib olduğum ilk anlarda elə sevinirdim ki, sanki o mənə çox əziz bir şeydir. Onu qırmızı çuğundura, kələmə, hətta Marusyanın mənə nahara verdiyi brinzaya¹ qonaq edirdim. Onunla bütün uşaqların qarşısında fəxr edirdim. Lakin uşaqlar gedəndən sonra kirpi ilə tək qaldım və ağlamaqdan gözlərim şişdi. Əgər o bilsəydi sabah mən hansı bədbəxtliyin astanasındayam və bir neçə gündən sonra mənə nələr gözləyir, dərhal mənimlə dostlaşar, bütün tikanları ilə mənə qısılar və mehriban pişiklər kimi xoruldayardı. Amma o heç mənə sarı baxmırdı da. Yumaq kimi yığılıb kobudluqla fisıldayır, hətta onun nə ayaqlarının, nə də başının harada olduğunu aydınlaşdırma bilmirdim.

Bu mənim xətrimə çox dəyirdi. Mən acıqla onun qabağında qalan kələm qalıqlarını kənara tullayıram və pilləkənlərlə Foma dayımın yanına qaçıram. İstəyirəm ki, o mənə çəkməçi haqqında nağılı danışsın. Bu nağılı əzbər bilsəm də, onu elə hey yenidən dinləmək istəyirəm.

Lakin Foma dayı çətin və ciddi işlə məşğuldur: o, anamla “qonaq otağı”nda oturub qaşqabağını sallamış, ədəblə və ciddi bir tərzdə stəkanda çay içirdi.

Anamla onun arasında qəribə bir münasibət var idi. O, anamın yeganə qardaşı idi və anam onu bütün varlığı ilə sevirdi. Dayımsa anamdan alovdan qorxan kimi qorxur və onun yanında bir növ ələyığı bağlanmış kimi görünürdü. Anam ona “sən” – deyər müraciət edir, o isə anama “siz” – deyir. Anam ona Foma, o isə anama Katerina Osipovna deyər müraciət edirdi. O, anamın qarşısında bütün kənd vərdislərinə əməl edirdi; anam paltaryuyan olsa da onun gözüne xanım kimi görünür, anamın yoxsul mənzilini isə imarət hesab edirdi. Şəhərdə olduğunu və burada kənddə olduğu kimi yox, məhz şəhərlisayağı davranmaq və danışmaq lazım olduğunu bir an da olsa belə unutmurdu. Stəkandan çay içmək onun üçün əsil imtahan idi; içində kolbasa və çömçəbəliği olan boşqabın yanına qoyulmuş çəngəl onu elə qorxudurdu ki, hətta yeməyə belə cəsarət eləməirdi.

¹ BRINZA – qoyun pendiri

Mən də bir saniyə də olsa belə onun kəndçi olduğunu unutmurdu. Kənddə bir dəfə də olmamışdım. Ona görə də “kənddən olan adam” mənə ya qırmızıdərilili hindu, ya dəniz qulduru, ya da gəmi kapitanı kimi görünürdü. Ütü taxtasının üstünə uzanıb gözlüyürdüm. Bilirdim ki, çay dəsgahı qurtaran kimi Foma dayı kəndçi papağını götürüb saraya, öz atının yanına yüyürəcək və mən də onun ardınca cəld ora qaçaçağam. Orada – sarayda isə möcüzə baş verəcək, əyləncə başlayacaq. Haradansa araq tapılacaq, Foma dayı da birdən söhbətçil, məzəli və hazırcavab bir adama çevriləcəkdir. Ətrafına toplaşanlar isə onun hər sözüne qaqqanaq çəkib güləcəkdilər. İndi düşünürəm ki, dayımda yumor hissi güclü imiş və onda yumorist istedadı varmış.

İstənilən adamı gülməli tərzdə təqlid edə bilirdi. Bizim evin yiyəsi Spiridon Makrini, küçənin tinində meyxanası olan qoca İsaak Morduxayı, madam Şerşeneviçi, mənə, Marusyanı, Malankanı və hətta arvadı Qanna Dmitriyevnanı: onun tufandan necə qorxduğunu, ildırımın görünən kimi sandığa necə girməsini.

Gözlerini bərəldir, yanaqlarını şişirdir, qərribə də olsa elə yığılıb baş barmağını ağına soxur ki, dərhal özge adam olur: təpədən dirnağa qədər trubada çalmağı öyrənən çalsaq, lopabıg Simonenkoya çevrilir.

– İndi isə Abruşkanı! Abruşkanı!

– Motyanı! Motyanı!

Motya aşpaz olub, kişi bığına bənzər bığı olan yekəpər bir qadın idi və daima gurultulu səslə söyüş söyərdi. Foma dayı onu təkca yamsılamırdı, az qala sanki onun özünə çevrilirdi: budur, o, plitənin yanında dayanıb oğrusayağı ətrafa nəzər salır və iri qazandan bir tikə od kimi isti sala götürüb hədsiz dərəcədə iri döşlərinin arasında gizlədir.

Baxmayaraq Foma dayının əlində heç nə olmurdu, amma ağ rəngdə buğ çıxan yumşaq, həll bişmiş, isti salanın qadının əllərini və sinəsini necə yandırmasının, onu qaytarıb yenidən qazana necə tullamasının şahidi olardı.

Tamaşa edənlərin gülməkdən artıq nəfəsləri kəsilirdi və getdikcə onların sayı artırdı. Amma əgər qapı arxasında anam anı görünsəydi Foma dayı susar və hətta üzünü papağı ilə örtərdi. Sonra isə sarayın içinə gedib, yöndəmsiz şəkildə hansısa bir çarxla və

yaxud araba mili ilə qurdalanardı. Bu isə mənə çox təəccübləndirirdi. Belə ki anam da həvəslə ona qoşulub gülə bilirdi.

Lakin anamın qarşısında Foma dayının qorxusundan dili tutulurdu.

İndi isə o, divanda ədəblə və ciddi bir şəkildə oturub, isti çay ağzını yandırır, kolbasaya toxunmağa cəsarət eləmir və saatlarla lal olub dillənmirdi. Anam onunla bütün mümkün mövzularda söhbət eləməsinə baxmayaraq, o ya “bəli”, ya da “xeyr” söyləyirdi.

Bir sözlə, onların söhbətinin necə tamamlandığından xəbərim olmadı. Çünki mən elə orada, ütü taxtasının üstündə dərin yuxuya getdim.

Yeddinci fəsil

YENİDƏN GİMNAZİYADA

Növbəti gün səhər bir qədər erkən oyandım və dərhal da anamın üstünə atılıb dünən hazırladığım frazaları ona söyləmək istədim: “Ana, qorxma, xahiş edirəm. Hər şey əla olacaq. Sənə namusla söz verirəm. Altıgözlü mənə gimnaziyadan qovdu”. Lakin bu yerdə mənim ağıma cəsarətli bir fikir gəldi: çantamı götürüb, heç nə olmamış kimi gimnaziyaya gedim. Sakitcə və hamıdan tez özümü gimnaziyaya çatdıraram, partamda oturub, özümü xəlvətə verərəm. Ola bilsin ki, Altıgözlü mənə görməsin. Axı o, uzağı çox pis görür. Əgər görərsə də, kim bilir, bəlkə də mənə yazığı gələcək və balaca əlini yelləyib deyəcək: “Yaxşı, otur yerində, amma unutma...”

Bəlkə də o, dünən baş verənləri tamamilə unudub, onun işləri və qayğıları azdır məgər! Ola bilsin ki, möhkəm hədələyib, sonra isə hər şeyi unudub. Unudub, unudub! Axı o özü söyləyirdi ki, sizin əlinizdən “beynim çönüb”. Belə boş şeyləri o necə xatırlayacaq?!

Buna o dərəcədə inanmağa çalışıram ki, hətta iki-üç dəqiqədən sonra əsil həqiqətdə elə də xüsusi bir bədbəxtçiliyin baş vermədiyi ağıma batır. Tələsik furajkamı götürüb özümü boş küçəyə atıram və gedə-gedə çantamı çiynimə keçirirəm.

Kanatnaya küçəsində saatsızın pəncərəsindən saat yeddiyi iyirmi beş dəqiqə qaldığını göstərir. Küçədə həm toz, həm də yaz

yağışının iyi hiss olunur. Gimnaziyada hələ də heç kim görünmür. Dərslər başlanana qədər sakitcə oturub coğrafiyanı təkrar edəcəyəm. Coğrafiyadan beş alsaydım, yaxşı olardı. Tarixdən də həmçinin. Bax elə burada, Kanatnaya və Rıbnaya küçələrinin kəsişdiyi yerdə şəriflə söz verirəm ki, əgər gimnaziyada qalası olsam var gücümlə çalışıb, çox yaxşı oxuyacağam və bütün fənlərdən birinci olacağam. Hətta bütün gimnaziyada ən yaxşı şagird sayılan Andrian Sandaqrskini də ötüb keçəcəyəm.

Sağ tərəfdə, Andreyevski kilsəsinin arxasındakı dalanda, açıqalbalı rəngli səhər şəfəqinə qarq olmuş qar kimi ağappaq, hər tərəfdən bağla əhatə olunmuş Kral qadın gimnaziyası görünür. Orada Rita Vadzinskaya, Leka Kurındina və Timoşinin bacısı Lizaveta oxuyur. Dalandakı ağacların kölgələrinin xətlər saldığı dərinlikləri seyr edib, orada Vadzinskayanın görünməsinə dəhşətli dərəcədə arzu edirəm. Hətta mənə elə gəlir ki, onu artıq görərim. O, ağacların altı ilə gəlir və üstünə günəş işığının zolaqları düşür. Yox, bu o deyil. Səhv etmişəm.

Ona hələ keçən ildən vurulmuşdum. Qızı yalnız uzaqdan seyr edə bilirdim və həmişə də ürəyim ağızdakı nanəli konfet kimi bumbuz olurdu. Getməyə ayağım gəlmirdi. Elə bil lap hündürdə, evlərin üstü ilə çəkilməmiş kanatda hərəkət edirəm. Heç bir qüvvə mənə qızın üzünə baxmağa məcbur edə bilməzdi. O hələ uzaqda, təxminən on-on iki addım kənarında olarkən belə mənim boynum sanki çuquna dönür və özümü itirdiyimdən az qala yerin dibinə girməyə hazır olurdu.

Və mənə ən təəccüblüsü də o idi ki, başqaları onun qarşısında azca da olsa ağciyərlik göstərmir və onunla adi qızlarla olduğu kimi söhbət edirdilər. Onun atası sadəcə "Ümumi aptekin" sahibi idi və oradan istənilən vaxt döyənək üçün plastır almaq olardı. Şəhərin bütün divarlarına onun döyənək plastirlarının elanı yapışdırılmışdı.

Biz gimnazistləri Krol gimnaziyasına buraxmırdılar. Bizə hətta gimnaziyanın yaxınlığında dayanmağı belə qadağan etmişdilər. Amma biz üçümüz – Munya, Makarov Timoşa və mən gimnazist qızlar çətinə düşərkən onlara yardım etməyin və onlara əsil dost köməkliyi göstərməyin həqiqi yolunu tapmışdıq.

Bizim gimnaziyadan iki küçə aralı bağlı qapı arxasında, dörd divar arasında oturmaq gimnazist qızlar üçün elə də böyük bəd-

bəxtliyə səbəb olmurdu. Hər halda biz onlarla elə möhkəm rabitə yarada bilmişdik ki, buna həqiqi poçtun özü belə qibtə eləyə bilmirdi.

Poçtalyon qismində müəllimlərimiz fəaliyyət göstərirdilər: İvan Mitrofanıç və keşiş. Bununla belə, onlar bundan şübhələnmirdilər də, çünki qərribə də olsa bizim üçün poçt qutusu rolunu onların qaloşları oynayırdı. İvan Mitrofanıçın kiçik, keşişin isə iri qaloşları.

Hər ikisi təkcə bizdə deyil, eyni zamanda Krol gimnaziyasında da dərslər deyirdilər. Onların hər ikisi hər gün dəqiq təyin olunmuş vaxtda qadın gimnaziyasından kişi gimnaziyasına yollanardılar.

Onlar ümumi qarderobda, gözətçi Filipp Moiseiçin yanında soyunur, qaloşlarını da elə orada saxlayardılar. Bundan sonra müəllimlər otağına gedərdilər.

Onlar uzaqlaşan kimi qarderoba qaçıb, oğru kimi ətrafı gözəndən keçirərək əlimizi qaloşların içinə soxardıq. Məktubu çıxarıb bir saat ərzində gimnazist qızlara cavab yazır və naməmizi elə həmin qaloşun da içinə qoyardıq.

Heç nədən şübhələnməyən müəllim palçıqlı yolla qaloşlarını şappıldadaraq bu naməni Krol gimnaziyasına aparardı. Orada isə Simoçka Qlazer və yaxud nazikqıçlı Asya Boneçkaya səbirsizliklə gözləyirdilər.

Amma indi isə yazdır, cənubda olduğu kimi küçələr qurumuş və daha heç kim qaloşda gəzmirdi.

Artıq gimnaziyaya çatdım. Bu da palıddan düzəldilmiş qapı. Hələ ki, heç kim yoxdur. Vestibulo daxil oluram, furajkamı asılıqana keçirirəm, sinfə keçib partamda oturaram və çantamdan dərsliklərimi çıxarıram. Georgi Yançinin "Coğrafiyası". Sibirin çayları. Əla! Atlası açıram və əzbörləməyə başlayıram:

– Lena. Ob. Yenisey. Kolıma. Anqara...

Heç iyirmi beş dəqiqə keçməmiş Sibirin bütün çaylarını hansı qayda ilə desən, – istər ortadan, istərsə də axırdan su kimi əzbörlə bilərəm. Möcüzəli çaylardır: suyu çox, balığı bol! Necə də ahəngdar adları var: Xatanqa, İndiqirka, Anadır!

İndi, artıq mənə hər an sinifdən küçəyə qovsalar da, buradakıların hamısı həmişə mənə əsrarəngiz görünəcəkdir.

Budur, donuq sifətli döşəməsilənlər də gəldilər və rəqsə oxşar hərəkətlərlə döşəməni silib təmizləyirlər. İndiyə kimi döşəmə sil-

mək üçün istifadə olunan mastikanın iyi bir o qədər də xoşuma gəlməzdi. Amma bu gün məmnuniyyətlə onu iyləyirəm, çünki ondan gimnaziyanın iyi gəlir.

Artıq rəsm müəllimi Qalikin də (ləqəbi Barbos) sınıq darağı ilə sallaq bakenbardlarını daraya-daraya ağır addımlarla müəllimlər otağına daxil olur. O həm də yuxarı sınıfların nəzarətçisidir. Bu adam üzü qırıq-qırıq, xırıltılı səsi və ifadəsiz gözləri olan qaraqabaq, tündxasiyyət bir qocadır.

O eynən həyəət itlərinə oxşayır və hətta öskürəndə də soyuq dəymiş köpek kimi öskürürdü.

Amma əvvəllər o mənim xoşuma gəlirdi. Nəinki xoşuma gəlirdi, hətta ona yazığım da gəlirdi. Deyirlər, onun nəşə katar deyilən bir xəstəliyi var. Onun seyrək, sallaq bakenbardları bu gün xüsusilə kədərli görünürdülər. Bədbəxt, daz qoca Barbos! Səhərdən axşama kimi hirsələnmək onun üçün o qədər də asan deyil axı!

Hə, bu da coğrafiya müəllimi Volkov Vasili Nikitiç – yumşaqürekli qərribə adam. Məhz onun üçün bir az bundan əvvəl Xatanqanı, Anqaramı, İndiqarkanı, Lenanı, Obu, Kolmanı, Yeniseyi əzbər öyrənmişəm.

Bəs onun yaxın dostu və sirdaşı, bizim Finti-Monti adlandırdığımız tarixçi İvan Mitrofanıç haradadır? Bu gün onun yekə, qırılmış yumru və irialınlı başını görəceyim üçün necə də sevinirəm!

Finti-Monti adi adam deyil və onun ilk qərribəliklərindən biri belədir: elə ki hirsələndi, nəfəs dərmədən pulemyot kimi bir daraq söyüşü bir-birinin ardınca boşaldacaq. Həmişə də eyni ardıcılıqla:

– Fərsizlər! Avaralar! Finti-Montilər! Hiyləgərlər! Hasara dırmaşan tülkülər!

Bütün bu qaba sözlərin hamısı eyni ahənglə deyilirdi və o bu sözlərin ardıcılığını heç vaxt pozmurdu.

İkinci qərribəliyi isə belə idi: əgər dərslərini bilmirsənsə, o səni yanına elə çağırırdı ki, sanki adamı əzizləyib sevindirəcəkdə:

– Yaxına gəl. Bir az da... bir az da...

Müəllim masasına tam yaxınlaşdıqdan sonra isə o gülümsəyərək mehribanlıqla deyirdi:

– İndi isə qələmi götürün, zəhmət olmasa. Mürəkkəbə batırın və bu damaya ... yox, ora deyil, bax buraya, özünüzə bir yazın.

Özüne bir yazmaq elə öz sifətinə sille çəkmək kimi bir şeydir. Məcbur olub zorla sezilən nazik bir yazırsan.

– Niyə arığımı yazırsınız? Bir az yağlısını yazın. Utanmayın, buyurun.

Nəyə görə belə etdiyini bilmirəm. Amma onun qərribəliklərinə artıq vərmiş etmişdik. Belə ki İvan Mitrofanıçın birləri nadir hallarda yazılırdı və bu da o zaman baş verirdi ki, sən özün onu tamamilə qazanmış olurdun. Buna görə də bu prosedura artıq çoxdan heç kimin xətrinə dəymirdi.

Əksinə, onun dərsləri hamının xoşuna gəlirdi. Doğrudanmı məni buradan qovacaqlar və mən bir də onun qarşısında yavaş və yuxulu, sanki darıxa-darıxa başqasının adına sahib çıxan fırladaçılıqların, Qroznının özünün, Vladimir Monomaxın və Muninin obrazını yaradan azca xırıltılı səsinə eşitməyəcəyəm? Biz Radişşevin, Rileyevin, Bestujev qardaşlarının, Petraşevskinin, Gertsenin adını ilk dəfə ondan eşitmişik. Bu şəxslər haqqında bizim rus tarixi dərslərində bir kəlmə də yazılmayıb, sanki onlar həyatda heç olmayıblar. Onun danışdığı bütün hadisələr o qədər maraqlı olurdu ki, hətta dombalangöz Babençikov qardaşları ağızını açıb qulaq asırdılar.

Bu da onlar. Qırmızıyanaqlılar necə də xoşbəxtdirilər! Şokoladlı şirniyi bərkədən sorur və xına rənginə boyanmış ağız suyunu əlləri ilə silə-silə öz partalarına doğru addımlayırlar.

Nəyə görə onları – edəbsiz lətifələrlə dolu kartlardan başqa heç nə maraqlandırmayan bu sallaqdodaq və avaraları (əminəm ki, elə indi də onların çantası köhnə oyun kartları ilə doludur), bu ağıldan kəmləri heç nəyə fikir vermədən dörd qiymətlərlə mükafatlandırır, sınıfdən sınıfa keçirir və üç ildən sonra da qəşəng mundirli tələbə edirlər. Mən isə... Mənimlə nə baş verəcəyi barədə düşünəndə belə qorxuram.

Bir sözlə, nədən şikayətlənə bilərəm? Hələ ki, bir həftə bundan əvvəl, lap elə dünən olduğu kimi öz partamda oturmuşam və heç kim də məni qovmur. Eyni tavanın altında düz beş il görüşdüyüm yoldaşlarım da ətrafımdadır.

Bu da Zuyev. İri başını aşağı salıb qarılar kimi ağır-ağır gəlir. Onun iyini hətta uzaqdan duyuram: ondan qarılara məxsus kofe, kilsə buxarı, sirkə və valeryan damcısına bənzər hansısa dərman iyi gəlir.

Bilirəm ki, o indi sıra ilə və cəld müəkkəbqabına, dəftərlərə və perolu qələminə xaç çəkəcək. Sonra isə sinifdən asılan saqqallı və daz Naum peyğəmbərin təsviri olan ikonaya baxıb xaç çəkəcək və qarlar sayağı söyləyəcək:

Müqəddəs Naum peyğəmbər,
Mənə doğru yol göstər!

Axı mən onu beş barmağım kimi tanıyıram. Hətta onu da bilirəm ki, o, şənbə günləri səhər, hələ dərslər başlamamışdan əvvəl, Yançinin "Coğrafiya"sını təkrar etmək əvəzinə kilsələri gözib Allaha söyləyib dua edir, iki-üç müəllimdən savayı hamısının vobaya yoluxmasını və ölməsini arzulayır.

Bax, bu da bizim maliyyə üzrə dahimiz Aristid Okudjalla – siçovul kimi balaca və çevik. Artıq iki ildir ki, o fərasətlə çox gəlirli kommersiya ilə məşğuldur. Bizi bir və iki qiymətlərindən sığortalayır. Hər çətin dərstdən əvvəl, məsələn, cəbrdən yazı işi və yaxud latıncadan şifahi sorğu olarkən Okudjallaya yaxınlaşıb, onun kassasına bir ədəd beşqəpiklik qoyursunuz. Əgər müvəffəq qiymət alsanız, beşqəpiklik kassada qalır. Yox, əgər bir və yaxud iki alarsanızsa, Okudjalla dərhal dərdsizliyi yüngülləşdirir və o dəqiqə kassadan sizə beş və yaxud altı beşqəpiklik ödəyir. Əgər sizdən dərsi soruşmayıblarsa, o zaman beşqəpikliyiniz batır.

Okudjalla öz xeyrinə çox ciddi faiz tutur. Ümumiyyətlə, o öz müəssisəsini ləyaqətlə idarə edir. Yüksək gəlirə tamah salmır və firması günü-gündən çiçəklənir. Yox, əgər mən gimnaziya qalası olsam, Okudjalla bir daha məndən qəpik də görməyəcək. Sinifdə birinci şagird olacağam və mənim ikilərdən sığortalananmağa ehtiyacım qalmayacaq!

– Xatanqa, Anqara, İndiqirka, Lena, Anadır, Kolıma...

Bu da ağlağan, yazıq Kozelski. Bu gün və səhər "qiymətlərini özü düzəltdiyinə və gündəliyini gizlətdiyinə görə" dörd saat karserdə¹ oturmalıdır. Yaxşı ki, atası Tiraspolu gedib və bu da onu yumruq cəzasından azad edib. Qərribə adamdır – nəyə görə ağlayır? Mən karserdə iyirmi saat, yox, iyirmi yox, iki yüz saat oturmağa razı olardım, tək Altıgözlü mənə bu skamyada saxlayaydı.

¹ Karsər - bir adamlıq dərəcəyə məhkum otağı

Bu da Munya Bloxin. Təngnəfəs və tərlənmişdir. Gecikməkdən qorxduğu üçün bütün yolu qaçıb. Uzaqda yaşayır, Moldavankada. İşin tərsliyindən bu gün növbətçidir.

– Salam, Munya!

– Pah!.. Sən burdasan?

O mənə təəccüblə baxıb, skamyanın kənarında əyləşir:

– Bəs mən eşitdim səni...

O, adamın qapıdan bayıra necə itələndiyini əlinin hərəkəti ilə göstərir.

– Munya, mənə, doğrudan da qovublar, – söyləyərim və gülüm-səmək istəyərim. Amma kədərimi sözlə çox zəif ifadə edə bilirəm və vəziyyətimin bu qədər ümitsiz olduğunu ilk dəfə qeyri-adi bir şəkildə hiss edərim.

Özümə o dərəcədə yazığım gəlir ki, hətta çənəm osməyə başlayır.

Gözlerimdən tək-tək axıb Yançinin "Coğrafiya"sının üstünə düşən və onsuz da bol suyu olan Sibir çaylarını – Xatanqanı, İndiqirkanı, Anadırı isladan damcıların səsini eşidirəm.

– Məni qovublar... Buna baxmayaraq, gəlmişəm... ona görə ki...

O mənə anlayırmış kimi başımı yırğalayır.

– Gəlib oturmuşam... Həmişə olduğu kimi... və fikirləşirəm: bəlkə də görmədilər, ya da bəlkə unudublar... Gəlib oturmuşam, çünki...

Sessiz ağlamağa çalışıram. Hiçqırıqlardan boğazım quruldayır.

O təəccüblə dodaqlarını büzür:

– Fikirləşirsən ki, yadda saxlamazlar? Oy-oy!.. Amma hardan bilmək olar? Görək də. Və... yaxşısı budur sən burada əyləş – mənim yerimdə. Mən isə sənin yerinə keçim. Dirseklərini aralayıb oturaram, bu da sənin üçün olar pərdə.

Bu köməklik bir o qədər də işə yaramırdı. Amma bundan savayı onun nəse etməyə gücü çatmazdı. Boğulan saman çöpündən yapışar. Mən də bu "çöpəndən yapışmağa" razı oldum.

Xoşbəxtlikdən heç kim mənimlə maraqlanmırdı. Baxmayaraq ki, onun yarısı olmağa üç dəqiqə qalırdı və bu vaxtlar nəzarət xüsusilə güclü olurdu. Bu vaxtlar Altıgözlü həmişə dəhlizdən yarası kimi ötüb keçər, sıra ilə bütün siniflərə göz gəzdirib eyni sözləri təkrarlayardı:

– Bu biabırçı hay-küyə təcili son qoyun!

Sonra da çox məzəli və yorucu addımlarla yoluna davam edərdi. Ardınca dərhal bizim qırmızıburun müfəttiş Proxor Yevgenyeviç siniflərə baş çəkərdi. O hər qapıdan başını içəri salıb adəti üzrə deyirdi:

– Pş!

Proxor Yevgenyeviç (və yaxud sadəcə Proşka) Barbosdan da betərdir. O, yumşaq altlığı olan ayaqqabılarda gezib hər gimnazisti izləyir, pusquda dayanıb hər şeyə qulaq asırdı. Hamının bu xəbərçi və casus adamdan zəhləsi gedirdi. Əgər axşam yeddindən sonra küçəyə çıxmınsansa, ya çantanın hər iki qarmağı yerinə keçirilməyibse və yaxud da gölməçəni keçərkən ətrafa baxmağı unudub hər hansı istifadə olan generalın qarşısında furajkanı çıxarmamınsansa Proşka adını yaşıl kitabçaya qeyd edirdi. Növbəti gün isə dərslərdən sonra səni dərhal iki-üç saatlıq karsərə salırdılar.

Səkkizinci fəsil

MUNYANIN ARXASINDA

Zəng vuruldu və fransız dili müəllimi müsyö Lyan tünd zənbəq rəngli şərfinin ucu ilə bapbalaca alnını silə-silə tələsik otağa daxil oldu. Müsyö Lyandan bir o qədər də qorxmurdum. Baxmayaraq ki, o, Rusiyaya çoxdan gəlirdi, amma hələ də rusca başa düşmürdü.

Müsyö Lyan aydan düşən adamı xatırladırdı: heç bir gimnazisti üzədən tanımır, heç zaman hansı sinifdə olduğunu dərk etmirdi və bir neçə il ərzində bizə bir dəfə də olsun fransız sözü öyrətməmişdi. Amma yox, bir fransız sözünü hamımız möhkəm əzbərləmişdik. Bu da Lyan (L'anc) sözü idi ki, mənası uzunqulaq deməkdir.

Məni indi də təəccübləndirir – niyə onun soyadı belədir? Onun uzunqulaq olduğunu deyə bilmərəm, çünki onunla bir dəfə də söhbət etməmişəm. Sinifdə yeddi-səkkiz bəxtəvər şagird var idi ki, fransız dilini lap uşaqlıqdan bilirdilər. O bu şagirdlərlə meyrəncasına zarafatlaşar və hər dəfə də məzəli söhbətdən əvvəl barmağını qaldırıb tez-tez gülürdü. Başqalarına isə əhəmiyyət verməzdi. Mənim əvəzimdə partamda Sindililər, ya da Vaska Peçenkin oturardı belə, müsyö Lyan fikir verməzdi.

Lakin bütün bunlara baxmayaraq onda nəse yaxşı cəhətlər də var idi. Bütün bunları mən çox aydın görürdüm. Hətta onun maraqlı şərflə belə mənə gülüş doğurmurdu. Əsil həqiqətdə, bu şərfin nəyi pis idi? Müsyö Lyan bu şərflə təkcə tez üşüyən nazik boynunu sarırmırdı, eyni zamanda tuflilərini təmizləyir, yazı taxtasını silirdi. Onunla həm də tez-tez, bərkəndə burnunu silirdi.

“Əgər gimnaziyada qalası olsam, iki-üç aya mütləq fransız dilini öyrənəcəyəm”, – Sandaurskinin, Saburovun və sinfimizin digər “aristokratlarının” Lyanla necə cəsarətlə danışıqlarına qibte hissi ilə özümə söz verirəm. “Şərflə isə istənilən vaxt yumaq olar ki, təmizlənsin”.

Artıq zəng səsi eşidilir. Hamı dəhlizə yüyürüb tənəffüsə cumur. Mənsə hələ də gizlənməkdə davam edirəm. Belə ki Munya növbəti olduğundan heç kimdən ehtiyatlanmıram.

Munya sinfin nəfəsliliyini açıb dəftərxanaya mürəkkəb ardınca gedir və elə dərhal da həyəcanlı halda geri qayıdır:

– Gəlirlər! Altıgözlü və Proşka!

Sinifdə qorxa-qorxa o başa-bu başa qaçıram. Harada gizlənim? Bəlkə sobanın arxasında? Müəllimlər üçün olan masanın altında? Amma qorxmağa dəyməzdi: Altıgözlü və Proşka yaxınlıqdan ötüb qonşu altıncı sinifə yollanırlar.

Sonra öyrəndik ki, bu sinifdə elə də böyük hadisə baş verməyib: kimsə səhərdən yazı taxtasının aşağısındakı tabaşır qutusunun içinə pişik salıbmış.

İndi də Altıgözlü, Proxor, Vasili Afanasyeviç, Barbos və Pijikov (alt mərtəbədə oturan aşağı siniflərin nəzarətçisi) cinayət yerinə tökülüb orada məhkəmə quraraq ədaləti bərpa edirlər. Deməli, mən azından yarım və yaxud da bir saat heç nədən qorxmaya bilərəm. Növbəti dərslərimiz həndəsə dərsi idi. Onu da uğurla yola sala bildim.

Belə ki altıncı sinifdə hələ də “pişik məsoləsi” qurtarmamışdı (şübhə yoxdur ki, Altıgözlü orada alovlu nitq söyləyir), mən də bundan geninə-boluna istifadə edərdim: ikinci tənəffüsdə sinifdən bayıra atılıb, dəhliz boyu saat asılmış bir divardan ikonalar asılmış o biri divara doğru çapıram. Divarlar taxta şəkəllərdən hazırlanmışdır. Altıgözlü hasarın arxasında balaca bir ibadətqah düzəltdirmişdi. Bu ibadətqahı sanki Zuyev üçün nəzərdə tutmuşdular ki, o hətta ayaq yoluna gedərkən də dayanıb burada xaç çəkə bilsin.

Mən narahat halda mastikalanmış döşəmə boyu buzun üstündə olduğu kimi irəli-geri var-gəl edir və hamı ilə birlikdə altıncı sinfin şüşə qapısından içeriyə baxıram: gimnazistlər hələ də əsgər kimi dümdüz dayanıblar və Burqmeyster həmişə necə, elə o şəkildə də öz natiqlik istedadı ilə onları mişar kimi kəsib doğrayır.

Zəng vurulur. Partama doğru yüyürürəm və uzaqdan dostum Timosanın sevinc yağan gözlerini görürəm. Görünür, o bütün bu vaxt ərzində mənim harada olduğumdan narahat imiş. Cəld yerimdə otururam və rus tarixi dərsliyini açıram. Səkkizinci və doqquzuncu mövzu – İkinci Yekaterinanın səltənəti dövrü. İndi İvan Mitrofanıç sinfə daxil olacaq və onun doğma, xətrimizə dəyməyən söyüşlərini eşidəcəyəm: “Fərsizlər! Avaralar! Finti-Montilər! Hiy-ləgərlər! Hasara dırmaşan tülkülər!”

Amma içeriyə İvan Mitrofanıç yox, Altıgözlü, arxasınca isə qıvrımsaçlı, dalğavari saqqalı olan hündür, qədd-qamətli, çox qəşəng bir kişi daxil oldu.

Altıgözlü gözlüyünün üstündən həmişəki kimi bir eynək də taxıb (buna görə ona Altıgözlü deyirdik) irəli çıxdı və dedi:

– Gəlmişəm ki, sizi təzə müəlliminiz İqor Leonidoviç Qudima-Karçevski ilə tanış edim. Siz taleyinizdən razı olmalıınız ki, sizə belə bir müəllim nəşib olmuşdur. Onların tarixi dövlət hakimiyyətinin ruslara məxsus olduğu dövrdən də qədimdir...

Sonra isə anlaşılmaz və üzücü frazalar başladı.

Amma onun sözlərindən tək-cə bir məsələ aydın oldu: İvan Mitrofanıç gimnaziyadan gedib və bir də geri qayıtmayacaq.

Altıgözlü tez getdi. Təzə müəllimin Naum peyğəmbərin təsviri olan ikonanın qarşısında birdən dayanıb üç dəfə xaç çəkməsi bizi çox təəccübləndirdi. Sonra isə o, döyüşə hazırlanmış kimi enli çiyinlərini dikəldib iri, inamlı addımlarla sıraların arası ilə gəzişməyə başladı.

– Tapşırığınız nədən ibarətdir? – O, hərbcı kimi Tyuntinə mü-raciət etdi.

– İkinci Yekaterina – səkkizinci və doqquzuncu mövzu.

– Düz deyil. Ayaq üstə dayanın... Yaxşı, siz deyin!

– Böyük Yekaterina – səkkizinci və doqquzuncu mövzu.

– Düz deyil. Ayaq üstə dayanın... Yaxşı, siz deyin!

Kimdən soruşdusa, hamı eyni cavabı verdi və hər birini ayaq üstə dayanmağa məcbur etdi. Ayaq üstə duranların sayı artıq on nəfəri

keçmişdi. Müəllim onlara elə nifrətlə baxırdı ki, sanki məryəm-qurduna və yaxud da qurbağaya rast gəlmişdi. Nəhayət, zəif, incik, özabla dolu səsi ilə hər sözünü kəlmə-kəlmə çox yavaşdan deməyə başladı:

– Yekaterina yox, imperator Böyük Yekaterina. Dalandar qadı-na Yekaterina deyə bilersiniz... Amma hökmdar imperator... O, qədim adətləri bərpa edib, elmin inkişafına nail olub, vətənimizi yeni torpaqlar əldə edərək xoş günlərə çıxarıb...

O sanki bu dəqiqə ağlayacaqdı.

– Ümumiyyətlə, xəbərdarlıq edirəm, sizlərdən kim, – o həmişəki kimi nəhəng bədəninə yaraşmayan uşaqlara məxsus incik səsi ilə davam etdi, – tarix dərsində rus istibdad imperatorlarına sadəcə Pavel, ya Nikolay, ya da İvan deyərsə, məndən bir alacaq (bu yerdə üzü günəş kimi şəfəq saçır)...

Artıq zəng vurulmuşdu və böyük tənəffüs başlanmışdı. Amma o hələ də danışmaqda davam edirdi.

Bloxin mənə tərəf çönlüb dedi:

– Allah bilir bu kimdir. Bir cırcıramaya görə Finti-Montini qovmağa dəyərdimi?!

– Məgər Finti-Montini qovublar?

– Pah! Hələ keçən həftə. Şənbə günü.

– Haradan bilirsən?

– Pah!

Bloxin bizim coğrafiyaşünas Volkovun evində yaşayırdı və ondan gimnaziyaya aid çoxlu sirləri öyrənə bilirdi.

Görəsən, Finti-Montini kim qovub? Nəyə görə qovublar? Hansı günahlarına görə? Gimnaziyada elə müəllim tapılmazdı ki, biz gimnazistlər ona Finti-Montiyə bəslədiyimiz hissələr qədər xoş hissələr bəsləyək. O bizim sədaqətli müttəfiqimiz və dostumuz idi.

Yadımdadır, biz üçüncü sinifdən dördüncüyə keçərkən imtahanə gözlənilmədən dəbdəbəli karetdə bütün kilsələrin və keşişlərin baş rəisi arxiyerey Diomid həzrətləri gəlmişdi. Altıgözlü və digər pedaqoqlar onun əlini öpmək üçün dəhlizə toplaşmışdılar. Biz gimnazistlər isə sinifdə oturub qorxudan əsirdik və düşünürdük ki, belə böyük bir rəis imtahanda iştirak edərsə, bizə heç bir güzəşt olmayacaq. İlahiyyat dersi o zaman çox vacib və çətin fənn sayılırdı. Onlarla dua və İncil mətnlərini əzbərdən bilmək lazım idi. Bu imtahandan kəsilmək hər birimiz üçün böyük bədbəxtlik olardı.

Budur, Altıgözlü və onun dəstəsi dəhlizdə boş-boşuna vurnuxduqları vaxt sinfə Finti-Monti daxil oldu və iki-üç dəqiqə ərzində başımızın üstünü alan bələdan xilas olduq.

Finti-Monti dinməzçə, heç bir söz demədən ağır və sakit yerləşlərlə masaya yaxınlaşdı. Göy rəngli mahud örtük salınmış masanın lap kənarından yeddi, ya da səkkiz bilet götürdü. Bu biletlərə imtahananda cavab verməli idik və onları heyrətlənmiş sinfə elə asta-asta göstərməyə başladı ki, biz onların masanın üstündə hansı ardıcılıqla yerləşdiyini yadımızda saxlaya bilək. Sonra isə digər biletlərlə də eyni hərəkəti o vaxta kimi davam etdirdi ki, hər tərəfdən Meletiy, Altıgözlü, Barbos və Proşka ilə hörmətlə əhatə olunmuş arxiyerey sinfə daxil olub, nəhayət imtahan masasının arxasında fəxri yerdə qərarlaşdı. Arzu olunan biletin masanın hansı hissəsində yerləşdiyi hər birimizə tam məlum oldu. Məsələn, mən biletlərin içərisində ən yaxşı hesab etdiyim 24-cü bileti gözaltı etmişdim. Onun müəkkəbqabının yanında yerləşdiyini bildiyimdən növbəm çatan kimi inamla əlimi uzadıb bileti götürdüm və bütün suallara səliss cavab verdim. Məni dinləyən arxiyerey həzrətləri başını razılıqla yırğaladı və mənə iri bir beş yazdı.

Sınıf yoldaşlarının hər biri, demək olar ki, belə beşlərə layiq görüldülər. Bütün bunlara görə Finti-Montiyə minnətdar olmaq lazım idi. Sonralar öyrəndim ki, o, keşişlərin və xurafatın qatı düşməni imiş.

Bundan əlavə, biz içimizdə hiss edirdik ki, o, Altıgözlüyə və özünün ifadə etdiyi kimi onun "mələikələrinə" nifrət eləyir. Elə onların da Finti-Montini görənləri gözləri yoxdur.

Nəhayət, təzə müəllimimiz Qudima-Karçaski qapıya sarı yollandı. Hamı tappılı ilə fit çala-çala və bir-birini itələyə-itələyə onun arxasınca dəhlizə tökülüşdülər.

Hamı kimi mən də bayıra atıldım və Proşka, Barbos, Burqmeyster məni görməsin deyə bacardıqca dəstənin arasında daldalanmağa çalışdım. Təki böyük tənəffüs tez başa çataydı! Bundan sonra heç nədən qorxmamaq olardı!

Böyük tənəffüsdən sonra latın dili dərsi idi. Bu dərsi yoldaşlarının heç biri xoşlamırdı. Mən isə elə birinci sınıfdan bu dili öz doğma dilim kimi sevməyə başladım. Hər bir latın sözü mənə çox dəyərli görünürdü: o qədər gözəl, vüqarlı və ahəngdar səslənirdi ki, onu xoşladığım mahnı kimi dönə-dönə öz-özümə təkrarlayırdım.

Onu da bilirdim ki, əgər latın dili müəllimimiz İqnatı İvanıç Kavun bu gün məni yazı taxtasına çağırırsa, hər cavabından sonra çəhrayı rəngli başını razılıqla yırğalayacaq və "bene" ("bene" – latınca "yaxşı" deməkdir) söyləyəcək. Kavundan qorxmamağa dəyməzdi. O həmişə və hər yerdə mənim tərəfimdədir.

Sonra isə coğrafiya dərsidir. O da qorxulu deyil. Sibirin bol suyu olan çayları – Xatanqa, Anqara, İndiqirka, Lena, Anadır, Kolıma...

Sonra da Rıbnaya küçəsindəki evimizə!.. Evdə məni Foma dayı gözləyir! Sabah da bazar günüdür! Kirpi də ki zirzomidədir! Sabah da ən yaxın ürək dostum Timoşa yanıma gələcək!

Doqquzuncu fəsil

"NƏ ÖN, NƏ DƏ Kİ, DAL QAPI!"

Timoşa ilə hələ birinci sınıfdan dostluq etməyə başlamışdıq. O, gimnaziyaya daxil olarkən biz təzəcə doqquz yaşa keçmişdik.

Yadımdadır, o zaman dəhlizdə sinfimizin yanındakı sobadan alov qalxdı və kimsə: "Yanğın!" – deyə çığırdı. Bu Timoşanı qorxutdu və o möhkəm kəkələyərək şikayətləndi:

– Ü-rə-yim hə-lə də ə-sir.

Hətta "əsir" sözünü bir qədər fərqli ifadə etdi. Uşaqların çoxu qorxsalar da gülməyə başladılar: onun söylədikləri bizə bir qədər qəribə təsir bağışladı. Timoşa Arxangelskdən təzəcə gəlmişdi və onun şimallılara məxsus danışq tərzi biz cənublularınkına qətiyyəyən uyğun gəlmədiyindən, çoxlarına qəribə, qeyri-adi görünürdü.

O zaman Timoşa bizlərdən heç kimin xoşuna gəlmirdi; üzü çilçil, yekequlaq, özü də pəltək. Kəkələyərkən ağzının suyu kənara sıçrayırdı. Ona görə hamı axıra kimi qulaq asmadan ondan uzaqlaşırırdı. Amma o bütün pəltəklər kimi danışmağı xoşlayırdı. Mən yeganə adam idim ki, elə ilk gündən ona dözümlə yanaşıb, mərhəmətli dinləyicisinə çevrildim.

Əvvəlcə ona yazığım gəldiyindən qulaq asırdım və xətrinə dəymək istəmirdim. Amma tezliklə çox qəribə bir hadisə baş verdi ki, onu indiyə qədər də izah etməyə gücüm çatmır: Timoşa mənimlə danışa-danışa kəkələməyə, demək olar ki, son qoydu. Başqaları ilə danışarkən əvvəlki kimi kəkələyirdi. Amma ikilikdə qa-

larken onun nitqi digər uşaqlar kimi səlis və rəvan olurdu. Ağ dəniz sahillərindən Qara dəniz sahillərinə gətirdiyi həməən qərribə şimalı ləhcəsi ilə o mənə dəniz səyyahı Sindbaddan, Roxun quşundan, ləl-cavahiratla dolu sehrli mağaralardan, divlərin eşələndiyi yeraltı bağlardan və ən başlıcası isə sanki öz gözləri ilə gördüyü qaçaqmalçalılardan və şən quldurlardan danışırdı.

Onun atası dəniz gömrüyünün rəisi idi və Timoşanın dediyinə görə onlarca qaçaqmalçı tutmuşdu.

Sonra anladım ki, onun qaçaqmalçılar haqqında söylədiyi hadisələr fantaziya imiş. Amma o zaman mən ona inanırdım və bu hadisələr mənə həyəcanlandırırdı.

Bu hekayələrdəki bütün qaçaqmalçılar ağ dişlərinə uzun tapançalar tutan, hamısı bir boyda nəhəng dəliqanlılardan ibarət olurdu. Amma Timoşanın atası onların hamısından cəsur idi. O, dəhşətli qasırğaya baxmayaraq gömrük katerində qaçaqmalçıların qarşısına tək çıxar, atılan güllərə istehza edərək Qulliver liliputları əsir götürdüyü kimi onların hamısını həbs edərdi.

Sonralar mən onun atasını gördükdə çox təəccübləndim. Demə, dəniz quldurlarını sarsıdan bu vahiməli şəxs dazbaş, sifəti torpaq rəngində adi bir məmur imiş. Revmatizmi olduğu üçün, hətta yayda da keçə çəkmələrdə gəzərdi.

Bəlkə elə buna görə də Timoşa özündən başqa ata uydururdu. Çünki atası bu şəkildə solğun və danıxdırıcı bir adam idi.

Timoşa evimizin arxasındakı həyətdə atasının qəhrəmanlıqları haqqında mənə uydurduğu hekayələri tez-tez danışırdı. Orada böyük, dərin, çanağaoxşar boyanmamış yarımdairəvi qutular var idi və onlarla adətən yığılan zibilləri və qar daşıyardılar. Boş vaxtlarımızda Timoşa ilə ora çəkilməyi xoşlayardıq. Qutuların kələ-kötür, nahamar üstünə uzanaraq bir-birimizə cürbəcür yalan-palan pıçıldayardıq. Biz bunu nədənsə “Bağdad barəsində söhbət” adlandırdıq.

Üçüncü sınıfa keçdikdən sonra Timoşanın anasının abunə olduğu və coşqun söhbətlərə səbəb olan “Vokruq sveta” jurnalını həftədə bir dəfə oxuyardıq. Bundan sonra isə artıq bir-birimizə ləpirçilər, adamyeyənlər, kovboylar, odpüskürən dağlar və Afrika ilğimləri haqqında əhvalatlar danışardıq.

Qutuların üstünə uzanıb, qayıqda olduğu kimi yırğalanaraq “Bağdad barəsində söhbət” etdiyimiz anlar çox gözəl olurdu. Sanki

başqa aləmə düşürdük və elə özümüz də azca, əvvəlkindən fərqli olaraq özgələşirdik. Artıq küçədə keçi Filimonu hirsələndirən və yaxud peçenkinçilərlə döyüşən uşaqlardan fərqlənirdik.

Artıq beşinci sınıfdə elə həməən həyətdə bu vaxta qədər heç kimə açmadığım iki vacib sirrimi Timoşaya söylədim: Rita Vadzin-skayaya vurulmuşam və şeir yazıram. Bu barədə yalnız həməən həyətdə danışırđım. Elə ki oradan çıxdıq bu kimi söhbətlərə son qoyulurdu. Əgər mən bu barədə sınıfdə və yaxud da küçədə bir söz belə söyləmiş olsaydım, Timoşa bərk təəccüblənərdi.

İndisə Timoşa həyəcanlanmış və sevincək halda mənə tərəf yüyürüb söyləyirdi:

– Yaxşı ki hər şey ötüb keçdi! Artıq qorxmağına dəyməz! Görünür, Altugözlü sənin üstünə hədə yerə düşdüyü üçün özü də utanır.

O, əli ilə küreyimə toxunur və dərhal da ürəyim sakitləşir. Əsil həqiqətdə qasırğa ötüb keçmişdi. Bütün həyəcanlarım yox olmağa başlayır və dəhşətli dərəcədə acdığımı hiss edirdim. Daha doğrusu, səhərdən möhkəm acdığımı indi hiss edirdim. Axı səhər tezdən heç nə yemədən evdən çıxmışdım, özümlə nə pul, nə də nahara yemək götürməmişdim.

Elə bu vaxt bir dəstə gimnazist çirkli örtük salınmış masaya sarı hücuma keçmişdilər. Masanın üstünə bir yığın yeməli şeylər – kol-basa, vətçına, buterbrodlar düzölmüşdü. Puşkindən mənə borca bublik və yaxud fransız bulkası verməsini xahiş edirəm.

Puşkin əvvəlcə mənə inamsız nəzər saldı, amma bir qədər təreddüd etdikdən sonra səbətdən dünəndən qalan büzüşmüş bulkalardan birini çıxarıb könülsüz uzatdı. Oy, nə balacadır! Mənə bundan beş-altısı lazımdır!

– Puşkin, yenə də olar?

Bu zaman arxamdan səs gəlir?

– İ-cazə verin! İ-cazə verin! Bir dəqiqə gö-zləyin!

Baxıb görürəm Proşkadır.

Sarı rəngli tarakan bığlı və azca əzilmiş sifəti ilə dayanıb. Gözlərindən isə ləzzət aldığı hiss olunur.

– Hörmətli ser, siz burada nə edirsiniz?

Özümü itirmiş halda ona baxıb, nədənsə fransız bulkasını göstərirəm:

– Baxın... Almışam... Düzdür, aldığım o deyil, amma... Sabah verəcəyəm... Bu gün isə...

– Bura sizin üçün bulka dükanı deyil, hörmətli ser, – o bütün zalı başına götürən səsi ilə ucadan deyir. – Yoxsa siz qapının üstündəki yazını görməmişiniz: “Kənar şəxslərin daxil olması qadağandır”.

Gimnazistlər sakitcə ətrafımıza toplaşırlar. Onların sayı yüzdən az olmamasına baxmayaraq, haradansa yeniləri axışıb gəlirlər. İki-üç nəfər əlində skripka tutub. Yəqin ki, onların musiqi dərsi təzəcə başa çatıb.

– Bura sizin üçün bulka dükanı deyil, – Proşka mənə yox, tamaşa edənlərə baxıb zəhərli-zəhərli söyləyir. O, əllərini silərək, sinəsini irəli verdi. İndi o nəhayət, arzuladığı olverişli rolu əldə edib, onu vəcdə gəlmiş tamaşaçıların alqış sədaları altında ifa etməyə hazırlaşan aktyora oxşayırdı.

– Proxor Yevgeniç, – kəkələyə-kəkələyə rabitəsiz danışırım, – mənəm heç bir... Kozelskidən... Zyuzadan soruşa bilərsiniz. Zyuzya, nə üçün susursan? Axı sən bilirsən, mən sənənin gündəliyini heç görməmişəm. And içirəm ki, görməmişəm. Bütün yoldaşlarım deyə bilər. Tyuntin buradadır... Ondan soruşa bilərsiniz.

– Yox-x! Bağışlayın! Sizin yoldaşlarınız bax onlardır!

Proşka əli ilə pəncərədən çölü göstərir. Orada mart günəşinin şüaları altında, monastır bağının demir barmaqlıqlı hasarının yanındakı səkinin üstündə, bizim şəhərdə hamının “səfillər” adlandırdığı evsiz-əşiksiz, üstü-başı tökülmüş uşaqlar toplaşardılar.

– Bəlkə əmr edəsiniz, bu centlmenləri də buraya dəvət edək? – Proşka istehza ilə soruşur. – “Əzizlərim, keçib partaların arxasında əyləşin, sizə cəbri, kimyanı, xarici dilləri öyrədəyin”.

Bu, Proşkanın sevimli mövzudur. Neçə ildir ki, o, gimnaziyanın imtiyazlı uşaqlar üçün olduğunu dənə-dənə təkrarlayır.

Bu gün isə o bu barədə xüsusi natiqlik istedadı ilə uzun danışması oldu. Elə bu zaman sağ tərəfdə, qapının yanındakı “yasxanada” Altıgözlünün sakitcə dayanıb, gözlərini qıyaraq başını yırğaladığını görərdim. Proşka onun meymunudur: bütün hərəkətləri ilə onu yamsılayır və onun kimi təmtəraqlı nitq söyləyir. Hətta gözlərini də eynən Burqmeystersayağı uzağı görməyən adamlar kimi qıyır. Baxmayaraq ki, onun görmə qabiliyyəti olduqca yaxşıdır.

Onun sözlərini dumanlı eşidirəm. Düz mənimlə üz bəüz, həyəcədən rəngi ağarmış Timoşa dayanıb və onun gözlərində Proxora

qarşı alovlu nifrət oxunur. Yanaqları dartılır, dodaqlar isə tez-tez tərpenir. O nəşə deməyə çalışır, amma bacarmır. Çünki o pəltəkdir. Azca həyəcanlanan kimi dili tutulur və o yalnız gücənib mırıldana bilir.

Burada səkkizinci sinif şagirdi Lyudviq Meyer də dayanıb və məni anladığı açıq-aşkar hiss olunur.

– Lütfən buranı tərk edin! – Proşka mənə mübaligəli iltifat göstərərək söyləyir. – Buraya necə də məhərdlə xəlvətcə keçə bilib! – O tamamilə başqa səslə gənc xidmətçi Kostyaya müraciət edir. – “Proxor Yevgeniç, mən bulka almağa gəlmişdim”.

– O, səhərdən buradadır! – Tyuntin çığıraraq deyir.

– Səhərdən?.. Uhu-hu! Kostya, bax və yadında saxla: bu cənabı görəndə kimi nə ön, nə də dal qapıya buraxmırsınız. Hətta dəhlizə də qadağandır... Bu-yu-run, cavan oğlan!

– Proxor Yevgeniç! – Munya Bloxin uzaqdan, toplaşanların arasından çığır. – Proxor Yevgeniç, yəqin ki, siz bilmirsiniz... İndi siza söyləyəyəm...

Proşka onu eyni acıqlı və çoxmənalı baxışlarla süzür. Adətən Altıgözlü ən islahedilməz “yassaxlayanlara” bu şəkildə baxardı. Proşka heç bir cavab vermədən həmmən istehzalı iltifatla mənə müraciət edir:

– Cavan oğlan, əşyalarınızı götürün, əgər varınızdısa və arxamca gəlin... Bax buraya-a!

O mənə, elə bil buranı tanımayan adam kimi, “sağa-a”, “solaya-a” deyərək yol göstərir və polis həbs etdiyi adamı müşayiət etdiyi sayaqı çıxışa doğru aparır: irəlidə o, yan tərəfdə Kostya.

– Dayanın, zəhmət olmasa! – Munya Bloxin aşağı mərtəbənin dəhlizlərindən tökülüşüb gələn birinci sinif şagirdlərinin arasından çığır.

Mən gözlərimi yerə dikib gedirəm. Nədənsə arxamca gələn yoldaşlarımdan elə utanıram ki, sanki elə keçmiş oğruyam. Nəhayət, Munya, Proxora yaxınlaşmağa müvəffəq olur:

– Proxor Yevgeniç, onu heç olmasa, iki həftəlik... Yalnız şuranın qərarına kimi. Həqiqəti mən bilirəm. Mənə deyiblər... Yəqin ki, siz bilmirsiniz...

– Şura artıq dənən qərarını verib. Təcili qərarı belədir: xaric edilsin. O və başqa iki nəfər.

Bu cürə dəhşətli sözləri eşidərkən nə döşəməyə guppultu ilə sərilirdim, nə də ki fəryad edib ağladım. Yeni kədər üçün qəlbimdə sanki yer qalmamışdı.

Timoşa mənə nəse söyləyir. Amma nə dediyini anlamıram. Elə bil lal-kar olmuşam. Pilləkənlərlə paltar soyunulan otağa sarı enirik. Buradakı hər pilləkən, divardakı hər ləkə mənə tanışdır. Vestibüldə toplaşan doqquzyaşlı birinci sinif şagirdləri gözləri bərelmiş halda necə də qorxu ilə mənə nəzərdən keçirirlər! Yəqin onlara elə gəlir ki, mən əsil qulduram və əgər xilas olsam yeni bədbəxtliklər törədərəm.

Beli bükülmüş halda və bəxtsiz-bəxtsiz pilləkənləri enirəm. Qarderobda Meletiyi görürəm. O, güzgünün qarşısında dayanıb şotka ilə ağımtıl scyrok qaşlarını səhmana salır. Onun güzgüdəki əksinə baş əyərək salam verirəm. O mənə elə baxır ki, sanki qarşısında dayanan adam deyil, divardı, ya da ağacdı.

Proşka bərkdən Moiseiçə deyir:

– Cavan oğlanın furajkasını verin!

Gimnazistlərə furajkanın verilməsi bizim gimnaziyanın qaydalarına uyğun deyildi.

Öz asılqanıma yaxınlaşmaq istəyirəm (tanış asılqan – soldan birinci, on bir sayılı). Amma Proşka çiyнімдөн tutub mənə saxlayır.

– Lütfən zəhmət çəkməyin. İndi verərlər.

Və bu yaxınlarda alınmış ağ haşiyəli furajkanı götürüb dəhşətli bir iş görür: furajkadan gimnaziyanın gerbini qoparıb, sonra onu mənə uzadır. Rüsvey edilmiş furajka ilə ümitsiz halda küçəyə qaçıram və öz-özümə təkrar edirəm:

– Xatanqa, Anqara, İndiqirka, Lena, Anadır, Kolıma...

Onuncu fəsil

MÜBARİZƏ VƏ QƏLƏBƏ

Furajkamdakı gerb belə idi: iki palıd yarpağı, arasında iki hərf və bir rəqəm – gimnaziyanın adı.

O, ağ metaldan düzəldiyinə görə gümüş adlanırdı. Qiyməti otuz qəpik idi. Amma onun furajkamda bərq vurmaması üçün anam ömrünün bir neçə ilini qurban verməyə hazır idi.

Anam yaxşı bilirdi ki, kim furajkasında gerb gəzdirsə, gələcəkdə o, mötəbər vəkil, həkim və yaxud da görkəmli professor ola bilər. Kimin ki furajkasında belə ağ rəngli palıd yarpaqları yoxdursa, istənilən zaman səfil olub, şaxtalı gecələrdə limandakı estakadanın altına sığına bilər.

Əlbəttə, könüllülər donanmasında dənizçi və yaxud Vaska Peçenkin kimi dəmirçi olmaq da yaxşı idi. Amma bunun üçün pəhləvan kimi güclü olmaq lazımdır. Vaska Peçenkin kimi – iri özəloli! Məhz elə bu dəqiqə Kanatnaya və Bazarnaya küçələrinin kəsişdiyi tindəki dəmirçixanaya yaxınlaşıram, böyük nal və balaca ikiyaşlı qırmızı at şəkli çökülmüş paslı lövhənin altında dayanıram. O, qurşağa qədər çıpaq, zənci kimi qaradır. Bədəni tərdən parıldayır. Çəkici bir əli ilə qaldırır. Beləsini mən iki əlimlə qaldıra bilmərəm. Sanki əylənərək yüngül əl ağacı kimi maşa ilə götürdüyü möhkəm qızarmış dəmir parçasını döyücləyir. Adama elə gəlir ki, onun bütün məqsədi bu dəmir parçasından kifayət qədər çoxlu qırmızı qığılcımlar əldə etməkdən ibarətdir. Yox, mən zəif və ləng adamam. Məndən dəmirçi çıxmaz.

– Xatanqa, Anqara, İndiqirka...

Bu da Makrinin evi və dəmir lövhə ilə örtülmüş çirkab quyusu. Evə gerbsiz girməyə qorxuram. Amma xoşbəxtlikdən anam evdə yoxdur. Anam və Foma dayı Yelena xalamın məzarını ziyarət etmək üçün qəbiristanlığa gediblər. Yelena xalamı mən görməmişəm. O, vəba xəstəliyindən ölüb. Qəbiristanlıq isə uzaqda, vağzalın arxasında yerləşir. Onlar saat onda, bəlkə bir az da gec qayıdılar. Deməli, anam bu gün də bədbəxtliyimdən xəbər tutmayacaq. Ona hər şeyi səhər axşam, Foma dayı gedəndən sonra danışaram. Ya da, yaxşı olar ki, birigün – bazar ertəsi. Birigün isə o qədər gecdir ki! İrəlində hələ otuz yeddi-otuz səkkiz saat var! Bu otuz səkkiz saat ərzində hələ çox şey baş verə bilər!

Düzdür, yaxşı başa düşürdüm ki, mənim sevincim sadəcə ağılsızlıqdır və heç nəyə ümid etməyə dəyməz. Onu da bilirdim ki, otuz səkkiz saat çox qısa bir vaxt olub dəqiqə kimi ötüb keçəcək. Amma bütün bunlara baxmayaraq, Marusyanın mənzildə tək olması xoşuma gəlir.

Dəmdəməki sevincə yüyürüb həyəət çıxıram və darvazaya çatan kimi kanatla dırmaşib dama qalxıram. Burada hər cürə zir-zibilin içində balaca bir anbarım var. Ona “Viqvam” – hind adı ver-

mişəm. “Viqvam” barədə Timoşadan savayı heç kimin məlumatı yoxdur. Oranın girişi üstünə “Portland sementi” yazılmış boş çəlləklərlə mühafizə olunur. Biz də oraya qalxıb tavanın altından girməyə məcburuq. Mənim “Viqvam”ım çox təmiz və rahat bir yerdir. Orada həm də sakitlikdir. Döşəmə anamın lifi ilə sabunla yuyulub təmizlənmişdir. Buraya vedrədə su gətirmək o qədər də asan deyil! Divarlara ləpəliq Simonenkonun mənə bağışladığı “Budilnik” jurnalının səhifələri yapışdırılmışdır. Döşəmədə hələ də çobanyastığı, yovşan və nanə ətri verən bir qucaq keçənlikli tikanlı ot vardır. Divardan döyüş sursatların asılmışdır: otuz addımlıqdan vuran sapand və Foma dayının düzəltdiyi yarımdayı, pis boyanmış açıq rəngli dəmir qalxan.

Burada, “Viqvam”da keçən yay gimnaziya həyatına aid müxtəlif hadisələrdən bəhs edən “Gimnaziya” poemasını yazmışdım. Poema otuz qəpiklik şagird dəftərinə yazılmışdır. Dəftəri isə heç kim tapa bilməsin deyərək tavan tiriinin arxasında gizləmişdim.

Tavana qalxmaq üçün çəlləklərin üstünə çıxmaq lazımdır. Çəlləklər isə köhnəlib çürümüş və laxlayırdılar. Amma buna baxmayaraq, bir təhər dırmaşıb ora çıxıram və tirin altına yeni bir əşyanı – Proşkin tərəfindən rüsvay edilmiş və gerbi qoparılmış zavallı fərjəni dürtürəm.

Dərhal yüngülləşirəm və evə qayıtmağa tələsirəm.

Marusya belini büküb divanda oturub. Gözləri kitabxanadan götürülmüş kitaba dikilmişdir. Kitab belə adlanır: “Qaranquş nə barədə oxuyurdu”. Marusya bu kitabı bəlkə də on ikinci dəfə oxuyur.

– Duxovkadan mamalıq¹ və balıq götür. Amma xahiş edirəm, oxumağıma mane olma, – o, “qaranquşlardan” ayrılmadan deyir. Səsi quru və ciddidir. Sanki imla söyləyir.

Marusya ciddi bir qızıdır. Həmişə başı işə qarışıq olur və mənimlə təkbürlə danışır. O məni yüngülxasiyyət, tənbel hesab edir. Mən anamdan çox ondan qorxuram. O, gimnaziya birinci şagirdidir və madam Şerşeneviçin qardaşı qızıma dərs deməklə hər ay dörd rubl qazanır.

Həm də Marusyanı ciddi olduğuna görə tərifləyir, məni isə ona oxşadığını üçün qınayırdılar. Təkcə anam mənə güzəştə yanaşdı. Marusya da bunu hiss etdiyindən möhkəm inciyirdi.

¹ Mamalıq – qarğıdalı aşı

Mən Marusya kimi ciddi olmağı arzu edirdim. Amma bu mənə heç cürə alınmırdı. O bir neçə dəfə məni öz qaydaları ilə tərbiyə etməyə çalışsa da axırda əlini yelləyəsi oldu. Üç il bundan əvvəl o mənə gözlənilmədən oğlan uşağının səsinə oxşayan bir səslə dedi:

– Səyahət oyunu oynamaq istəyirsən?

Cavab verdim:

– Bəs necə!

Çünki mən gəmi qəzasının və qəhrəmanlıqların həsrətində idim. Lakin o, beş nazik kağız götürüb çalışqanlıqla “Asiya”, “Afrika”, “Avropa”, “Amerika”, “Avstraliya” sözlərini yazdı və onları böyük həyətimizin hər tərəfinə sancaqla bərkitti. Mətbəxə Amerika, ləpəliq Simonenkonun artırması isə Avropa oldu. Uzun dəyənlər götürüb Asiyadan Amerikaya yola düşdük. Amerikaya çatan kimi Marusya qaş-qabağını sallayıb sadaladı:

– Amerikada əsas çaylar, dağlar, ölkələr bunlardır, iqlimi, bitkiləri isə belədir.

Sonra da “Təkrar elə” – dedi.

Cavab əvəzinə mən ağladım. O məni döyşəydi daha yaxşı olardı! Səyahət etmək mənim üçün preriya¹ dolaşmaq, sarı qızdırmanın ölmək, qədimi dəfinələr tapmaq, gözəl hindli qızlarıqana susamış köpək bəliqlərindən xilas etmək, bumeranqla² adamyənləri və pələngləri öldürmək demək idi. İndi isə bunun əvəzinə adamı bir vərəqin yanından o birisinin yanına aparıb, hansısa onlarla adı sinifdə olduğu kimi əzbər söyləməyə məcbur edirdi. Bu oyun Marusyanın ürəyincə idi. Çünki faydalı və ibrətamiz oyun idi.

Avropaya çatan kimi göz yaşları içində ondan qaçıb, bütün günü “Viqvamda” gizləndim. O vaxtdan Marusya qəti qərara gəldi ki, mən yüngülxasiyyət bir tənbeləm və mənimlə danışanda sanki heç bir mənası olmayan zavallı bir adamla danışır.

Mən nahar edib, qabları yuyandan sonra o məni çağıraraq sakitcə dedi:

– Sənin yerində olsaydım, su gətirərdim, hər iki çəllək tamamilə boşdur!

O, “tamamilə” və digər bu kimi kitab sözləri işlətməyi xoşlayır. Belə sözlərdən danışarkən adətən heç kim istifadə etmir: “Nöqtəyənəzərincə”, “intellekt”, “individium”.

¹ Preriya – Şimali Amerikada geniş çöl

² Bumeranq – Avstraliya qəbilələrinin ağac silahı

– Oldu! – gülo-gülo deyirəm və özüm də təəccüblənirəm. “Bu gülüş haradandı məndə? Elə bil mənə heç bir bədbəxtlik üz verməyib!”

Yaşıl vedrəni götürüb cəld küçəyə qaçırım.

Kran uzaqda, Petrokokinonun evinin arxasındakı həyətdədir. Bu həyətdə öküzlər və arabalar vardır. Arabaçılar da bu həyətdə yaşayırlar. Arabalar xüsusi olaraq, uzun və çox ağırdırlar. Hər belə arabaya iki öküz qoşulur, tezdən, hələ səhər açılmamış iyirmi-otuz araba gəmiləri yükləmək və boşaltmaq üçün asta-asta limana yaxınlaşır. Öküzlərlə yanaşı bozarmış, yırtıq köynəklərdə, rəngi gündən qaralmış, qüvvətli, boylu-buxunlu arabacılar addımlayırlar. Qızmar günəşin altında, bütün günü içində korinka¹, vanil², kanifol³, dənli yaşıl kofe, qırmızı istiot, əncir, zeytun, badam olan yeddipudluq kisələrlə körpünün üstü ilə ora-bura qaçırırlar. Bu məhsullarla onlar Türkiyənin, Yunanıstanın, Kiçik Asiyanın, Afrikanın iyini canlarına çəkirdilər. Arabaçılar mənə sevirilər (“qozbel” adlandırılar da) və tez-tez bir ovuc günəbaxan tumuna və yaxud şirin sümsüyə qonaq edirdilər.

Amma bu gün arabacılar həyətdə gözə dəymirlər. Şənbə günü olduğundan hamama gediblər. Bir doqquzədən sonra bir vedrə su ilə yenidən Rıbnaya küçəsi ilə addımlayıram.

Vaqnerin evinin yanında nəfəsimi dərmək üçün dayanıram. Vedrəni səkinin üstünə qoyuram. Lakin burada mənim üçün təhlükəli olduğunu bilirəm. Çünki Vaqnerin evi məxsusi evdir. Bu evdə düşmənlərim yaşayırlar. Heç vaxt bu evə girməyə cəsarətim çatmazdı. Çünki tam əmin idim ki, burada gözlerimi çıxarar, dilimi qoparar, qulaqlarımı kəsərlər.

Bu ev davakar oğlanlarla doludur və lap çoxdan bizim evlə müharibə aparırlar. Onların başçısı domirçi və tənəkeçi Peçenkin-dir. Buna görə də onları peçenkinçilər adlandırırıq. Bizim həyətdən kim dolu vedrə ilə peçenkinçilərin yanından keçsəydi, onlar vedrəyə ya tūpürməyə, ya da ona hər cürə zir-zibil atmağa çalışdılar.

Biz Makrinin evinin sakinləri də (onlar bizi “makryuxalar” adlandırılar) onlara yanımızdan keçməyə imkan vermir və firsət

¹ Korinka – yunan üzümü

² Vanil – tropik meyvə

³ Kanifol – iynəyarpaqlı ağacların şirəsindən hasil edilən bərk qotran

düşən kimi pislik etməyə çalışırdıq. Sahib Makrinin kiçik oğlu Kiriakanın (və yaxud Kiranın) sapandı var və yanımızdan keçib bizə dilini və yaxud yumruğunu göstərən peçenkinçiləri nişan alır.

Onlardan bərk zəhləm gedir və o vaxtlar mənə desəydilər ki, onlar da bizim kimi, yəni Makri evinin sakinləri kimi insanlardı, inanmazdım.

Ən çox da Fiçasa nifrət edirəm. Bu, on dörd yaşlı, xiyar kimi uzun və nazik başı olan bir oğlandır. Budur, o, divarın arxasında özünü xəlvətə verib, boş şalvarını dartışdıraraq mənə güdür.

Beş addımlıqda dayanıb gözləyirəm ki, küçədən kimsə gəlib keçsin və mənə ondan qorusun. Küçədə isə heç kim görünmür. Mən o biri – kazarma olan tərəfə keçirəm. Kazarmanın pəncərəsindən mənə bir zabit elə etinasız baxır ki, sanki çuqun tumbadır. Ayağım tutduqca qaçırım. Amma vedrədən su sıçrayıb konara dağılır. Addımları yavaşıtmaq lazımdır. Fiçasın əlində təzək – yumru, qara, qurumuş öküz peyini var.

– Opa-pa! – Fiças qırmızıdəri hındi kimi qışqırır və küçəni adlayıb üstümə atılır.

Kazarmanın qapısına doğru qaçırım. Vedrədən daha çox su dağılır və onu divarın dibinə qoyuram. Fiças yenidən “opa-pa” – deyə çığırır və qaça-qaça yaxınlaşıb başı ilə qanımından vurur. Mən divara çırpılıram və onun vedrəyə iki dəfə necə tūpürdüyünü, əlindəki bütün təzəkləri onun içinə necə tulladığını ümidsiz halda seyr edirəm. Tūpürəyi at köpüyü kimi ağ rəngdədir.

Mən qışqırır onun sifətindən yapışmaq istəyirəm. Amma o yenidən mənə divara çırpır və qalibənə təzədə çığırır:

– Opa-pa!

Pəncərədən bir zabit etinasız şəkildə bizə baxır.

Birdən xoşbəxtlik baş verir. Köməyimə əzəmətli mütəfiqim gəlir: o, kazarmadan sıçrayır və parovoz kimi düşmənin üstünə şığıyır.

Bu bütün məhəllədə davakar və içki düşkünü kimi ad çıxaran, əsgər keçisi adlandırılan Filimondur.

Kimlər ki özünü düz aparırdı Filimon heç vaxt onların söhbətlərinə baş qoşmazdı. Amma kimsə yüngül bir dava-dalaşa başlasaydı, Filimon keçidən pələngə çevrilirdi: yüyürüb dava edənlərdən birinin üstünü alar və alını ilə dizlərinin arxasından var gücü ilə

vurmağa başlayardı. Ən başlıcası, bu clə gözlənilməz bir şəkildə baş verərdi ki, zavallı həməən saniyə yerə sərildirdi.

Filimon təkçə bayramlarda sərxoşluq edərdi. Kazarmanın yanından meyxanaya gedən arabaçıları görən kimi onların dalınca düşər və bundan sonra onu heç dəyəneklə də qovmaq mümkün olmazdı. Arabaçılar onu məmnuniyyətlə arağa qonaq edərdilər. Hərdən çörəyi arağa batırıb ona verərdilər. O da spirtlə isladılmış çörəyi acgözlüklə yeyərdi. Sonra səndələyə-səndələyə evə qayıdar, yolda içib keflənmiş arabaçılar kimi dirəklərə, fənerlərə ilişirdi. Halsızlıqdan başı yerə dəyər, saqqalı süpürgə kimi körpünün üstü ilə sürünərdi. Qonşu evin uşaqları ona sataşar, başından yapışıb darta və itələyirdilər. O isə heç qımıldanmaz, quzu kimi mülayim və sakit olardı. Kazarmaya çatan kimi dərhal at tövləsində, alay atı Çeremişin ayaqlarının altına uzanıb yataıdı.

Xoşbəxtlikdən bu gün o ayıqdır və Fiçasa onun möhkəm alınının zərbələrindən qurtulmaq nəsib olmayacaq. Fiças üzüstə səkiyə sərilir. Keçi isə onun başının üstündə durub, Meletiy kimi saqqalını yırğalayır və istehza ilə gülür:

“Mm-me!”

Fiças qalxmağa cəhd göstərir. Amma Filimon təzədən onun dizinin aşağısından köllə ilə vurur və o təzədən bütün bədəni ilə səkinin üstünə sərilir.

Artıq mən xoşbəxtəm. Mən vəhşi kimi ora-bura atılıb düşürəm. Sonra vedrəni götürüb “opa-pa” (bu bizim döyüşçü çağırışımızdır) – deyə çıxıraraq, bütün çirkli suyu qarşımda uzanan Fiçasın başına şövqlə əndərirəm.

Fiças donquldanır, ayaqlarını yelləyib hıçqırır, sonra isə islanmış qırmızı, ümitsizlik yağın qəzəbli üzünü mənə sarı çöndərib qalibə qorxa-qorxa baxaraq üçüncü dəfə ayağa qalxmağa səy göstərir. Amma mən boş vedrəni onun uzun axmaq başına keçirirəm və var gücümlə onu taqqıldatmağa başlayıram:

– Opa-pa! Opa-pa! Opa-pa!

Fiçasın səsi bütün küçəni başına götürür.

– Sən nə edirsən! Uşaqdan əl çək! – Anası pəncərədən çıxır.

Ona dil çıxarmaqdan özümü zorla saxlayıram və vedrəni götürüb qaçıram.

Qələbə qəlbimi fərəhlə doldurur. Eyib olsa da deməliyəm ki, həməən gecə anamı gözləmədən öz qatlama koykamda yuxuya ge-

dərəkən, mənimlə bu gün baş verən dəhşətli bədbəxtlik barədə deyil, yalnız Fiças üzərində qələbəm haqqında düşünürdüm: Bir də evimizin bütün oğlanları qarşısında Fiças üzərində böyük qələbədən necə öyünəcəyim haqqında. Bir də düşünürdüm: necə etmək olar ki, sabah, bazar günü biz makryuxalar açıq döyüşdə peçenkinçiləri darmadağın edək və onların başçısı Vaska Peçenkini əsir götürək.

Bu bizim çoxdankı arzumuzdur – dəmirçidən bütün təhqirlərinə və yaramaz hərəkətlərinə görə qisas almaq.

Qəribə işdir: biz ona yalnız bayram günləri dəlicəsinə nifrət edirik. Amma adi günlərdə onun Kanatnaya və Bazarmaya küçələrinin kəşşidiyi guşədə yerləşən bapbalaca dəmirçixanasının kəndərində saatlarla tərpmədən dayanmağa və hissə bulaşmış əllərinin hər bir hərəkətini hörmətlə izləməyə hazırıq. Xüsusilə onun atlara necə nal vurmasına və çarxların üstünə necə şin çəkməsinə baxmaq daha maraqlıdır. Belə anlarda biz onu hətta sevirdik. Lakin bayram günləri his-pasını yuyub təmizləyər, saçlarını yağlayıb, limon rəngində köynəyini geyinər və enli çiyinə “tvinçik” adlanan pencəyini atıb öz peçenkinçiləri ilə gəzməyə çıxan kimi, dərhal düşmənimizə çevrilərdi. Qıyılmış dar gözləri, hiyləgər təbəssümü və quldurlara məxsus sakitliyi ilə sanki o tamamilə özgə adama çevrilərdi. Biz makryuxalara heç vaxt baxmaz, bizimlə heç vaxt danışmazdı. Buna görə də o bizə daha qorxunc görünərdi. Peçenkinçilər onun sədaqətli ordusu idi.

Şəhərdə onu divanə adlandırırlar. Çünki o yalnız uşaq oyunları oynayı, az yaşlı oğlanlarla dostluq edir. Birçə görəydiniz ki, o, yağış yağarkən yalın ayaqları ilə gölməçəni necə şappıldadır, bu gölməçələrə papiros qutusundan düzəldilmiş oyuncaq gəmiləri necə buraxır, madam Şərşeneviçin həyətindəki hindquşunu necə hirsəndirir.

Peçenkinçilər həmişə onunladırırlar və onun naminə özlərini oda-suya da vurmağa hazırırlar. Onu atalarından və analarından da çox sevirler. Onlardan ən davakarı ağıldankəm İqnaşkadır ki, onu Fiças adlandırırlar. Çünki onu evə çay içməyə və yaxud şam yeməyinə çağırarkən o, “seyças”¹ əvəzinə “fiças” deyir. Vaska Peçenkinin sevimli məşğuliyyəti çərpələng uçurmaqdır. Bu sakit oyunu o

¹ Seyças – bu saat (rus.)

az qala quldur əməlinə çevirib. O, çərpələngi havaya buraxan kimi özünü səmanın yeganə ağası hesab eləyir və bizim zavallı çərpələnglər onunkuların yanında, çalağan qarşısında sərçə kimi görünür. Vay o dəliqanlıının halına ki, onunla eyni vaxtda öz zəif çərpələngini uçursun. Peçenkinin çərpələngləri iri və güclü olurlar. O dərhal bədbəxt qurbanının üstünü alır və elə orada, ucalıqda şiddətli döyüş başlayır. Döyüşün nəticəsi olaraq dəliqanlıının çərpələngi öz nazik ipindən ayrılıb ziqzaqlarla aşağı enir. Köhnə sahibi isə yaxınlıqdakı parkların birinə və yaxud dəniz sahilinə düşən məğlub edilmiş çərpələngini belə unudaraq, qəzəblə, bağıra-bağıra, heç olmazsa salamat qalmış ipi xilas etmək məqsədi ilə yaxın küçələrin birinə yüyürür.

İndi isə, yuxuya gedərkən artıq min dəfə düşündüklərimi bir də xatırlayıram: göydə düşmənlə vuruşub ona qalib golə bilən güclü çərpələng düzəldə bilsəydim (Lyonka Aliqeraki və Munya ilə birlikdə) çox yaxşı olardı. Məndə ingilis ipi olsaydı, oho-ho, onda Vaska Peçenkine göstərərdim! Elə bu arzu ilə də yuxuya getdim...

On birinci fəsil

“XRİSTİANSAYAĞI, QARDAŞSAYAĞI”

Bazar günü yuxudan qəmgin oyandım. Fiças üzərində böyük qələbə mənə artıq çox uzaq və maraqsız bir hadisə kimi görünürdü. Əvəzində dünən gimnaziyada baş verən facio təfsilatı ilə yadımdadır. Yataqdan sıçrayıb yuyunmadan həyəət cumuram ki, anamdan uzaq olum və o mənim yazıq görkəməmdən baş verən bədbəxtliyi anlıya bilməsin. Mənzilin altında zirzəmi yerləşir. Onun ağır qapısını qaldırıram.

– Hara? – Marusya kitabdan ayrılmadan çıxır.

– Kirpinin yanına.

Amma kirpini axtarmıram. Dərhal onu unuduram və sınıq yeşiyin üstündə oturub xəstə kimi inildəyirəm. Bu necə dərdidir! Bu necə də dəhşətli bir dərdidir! Mənə elə gəlir ki, yer üzündə məndən bədbəxt adam yoxdur və həyatda bir də heç vaxt üzüm gülməyəcək. Bu dərdi daşımaqdan ələ bu dəqiqə ölməyə hazırım.

Tabutum qeyri-adi parlaqlığı ilə təsəvvürümdə canlanır. Qırmızı qotazları olan, ağ rəngli tabut qonaq otağında pəncərəyə çöpəki dayanmış, ətrafda isə əklillər, güllər və atlaş lentlər. Lentlərin üstündə gözəl hərflərlə yazılıb:

“Beş saylı gimnaziyanın beşinci sinif şagirdlərindən. Yoldaşımızın unudulmaz xatirəsinə”.

“Vaxtsız həlak olmuş qardaşıma”.

“Ən yaxın dostuma. Rita Vadzinskaya”.

Mən üzümdə əzəbli ifadə tabutda uzanmışam və hamı sevgi ilə məni seyr edir.

“Nədən ölüb?” – madam Şerşeneviç Marusyadan soruşur.

“Ah, – qız cavab verir, – o elə məğrur, elə xeyirxah idi ki. Amma biz ona qarşı tamamilə yanlış mövqə tutmuşduq”.

Sonra Marusya göz yaşlarından istanmış dəsmalı ilə üzünü örtür. Yalnız indi ona aydın olur ki, onun necə gözəl qardaşı varmış.

Hamıdan arxada, eynən oğrular kimi yaxalqlarını qaldıran Altıgözlü və Proşka bellərini büküb dayambılar. Onların ağlamaqdan burun pərələri genişlənmiş, üzləri gil rəngi alıb bozarmış, saçları pırtlaşmış, dodaqları səyriyir.

“Onun ölümündə günahkar onlardır, onlardır!” – Timoşa kəkəleyə-kəkəleyə qəzəblə çıxır.

Hamı müəmma ilə onlara baxır.

Onların beli bir az da bükülür və gözaltı ətrafı seyr etməyə başlayırlar. Gözlərindən günahkar adamlara məxsus qorxu oxunur.

“Onun ölümündə mən də, mən də günahkaram!” – Keşiş Meletiy saqqalından bir çəngə tük qopararaq kədərlə deyir.

Bəs başımın üstündə ağlayıb-sızlayan bu adam kimdir? Zyuzya Kozelski! Göz yaşları tabutumun üstünə axıb cansız yanaqlarımı bolluca isladır.

“Məni, – hıçqıra-hıçqıra deyir, – Valka Tyuntin öyrətmişdi, amma bütün günahları bu mərhumun üstünə atdılar... Onun heç bir günahı, heç bir günahı yox idi!”

Ölümümlə bağlı mənzərə mənə ləzzət verir və bir az sakitləşirəm.

“Hələ ki hər şey itirilməyib! – öz-özümə deyirəm. – Zyuzya və Tyuntinin yanına gedəcəyəm. Qoy elə bu dəqiqə Burqmeystərə bildirsinlər ki, məni yanlış olaraq gimnaziyadan xaric ediblər, çünki bütün günahlara baskar özləridir. Burqmeyster səhv edir, O əsil

həqiqəti bilmir. Ona elə gəlir ki, bütün gimnaziyada məndən böyük yaramaz yoxdur. Amma bu gün əsil həqiqəti üzə çıxarmaq lazımdır... Bax onda hər şey gözəl olacaq!”

O dəqiqə də göz yaşlarını dayanır.

“Bax hər şey gözəl olacaq, vicdan haqqı!”

Yerimdən sıçrayıb, qaranlıqda addımlamağa başlayıram. Zirzəmidən çıxış uzun bir mağaraya açılır ki, buradan yolun haraya gedib çıxması məlum deyil. Mağaraya kömür qırıntıları döşənmişdi və bu qırıntılar mağarada çox zəif parıltı yaradırdılar.

Burqmeyster əsil həqiqəti öyrənib başa düşəndən sonra ki, mənim yox, Tyuntinin üstünə əsəbiləşmək lazım imiş, dərhal qırmızıburun Proşka yanıma gəlib deyəcək:

“Milord, qayıdın gimnaziya... və zəhmət olmasa, furajkanızı bir dəqiqəlik mənə verin...”

Dərhal da furajkama yeni gimnaziya gerbini taxacaq.

Elə sevinirəm ki, sanki bütün bunlar əsil həqiqətdə baş vermişdir. Döşəmədən kömür qırıntılarını qoparıb bir-birinin ardınca var gücümle mağara boyu irəliyə tullayıram. Oradan nəse cingilti gəlir: burada nə şüşə var, nə də ki dəmir. Arxa tərəfdən, yeşiklərin arxasından isə kirpinin fısıltısı eşidilir.

Bəli, Tyuntinin və Zyuzya Kozelskinin yanına gedib həqiqəti Altıgözlüyə söyləmələri üçün onları dilə tutacağam və o zaman mən yenidən gimnazistəm! Qayıdıb Zuyevlə yanaşı öz skamyamda oturacağam və dərslərimə cin kimi hazırlaşacağam. Onlar mənimlə razılaşmalıdırlar, bəs necə! İstəməzlər ki, onlara görə məhv olum! Bu çox gözəl olardı. Anam da heç nədən xəbər tutmaz və başı ağrı-mazdı! İki aydan sonra tətillə zamanı nahar ərəfəsində bir təhər ona baş verənləri söyləyərdim: “Bilirsən, ana, mənə səhvən gimnaziyadan xaric etmək istəyirdilər. Amma artıq bu səhv aradan qalxmışdır. O zaman sənə bu barədə demədim ki, hədə yerə həyəcanlanmayasan”.

Sevincdən ürəyim köksümə sığmır. Mağaraya xeyli kömür qırıntıları tullayıram.

Bir dəqiqədən sonra zirzəmidən bayıra atılıram və darvazaya çatarkən çalanın dəmir təbəqəsini hər iki ayağımla bərkədən döyəcəyəyəm.

Təbəqənin səsi bütün həyəti başına götürür.

– Hara gedirsən? – Marusya qışqırır.

– Buralardayam. İndi qayıdıram.

Təcili Tyuntinin və Zyuzya Kozelskinin yanına! Vaqnerin evinin yanından keçə bilməyəcəyəm: orada mənə Fiçasın qisasını almaq üçün peçenkinçilər həsrətlə gözləyirlər. Dolayı yolla, Staro-Portofrankovskaya küçəsi ilə əkilmək lazımdır. Od-əlov kimi gedirəm və mənə elə gəlir ki, bütün xilasım Tyuntingilə tez yetişməkdən asılıdır.

Bu da onun Primorsk bulvarındakı üçmərtəbəli, açıq-mavi rəngli evi. Darvazanın üstündə təzə, cücə kimi sarı rəngli lövhə: “Podpolkovnikin dul qadını Aqlaya Semyonovna Tyuntinayanın evi”.

Mərmər rəngində təzəcə boyanmış daş pilləkənləri qaça-qaça qalxıram və qapı zıncırovunun qulpunu dartıram.

Tyuntin hələ yerindən qalxmayıb. Dış iltihabından formasını itirmiş təkəbbürlü və kədərli sifəti olan çox gözəl qulluqçu mənə bapbalaca otağa aparır. Orada hündür qəfəsin içində, mis halqanın üstündə çirkin, daz tutuquşu oturub və qocalara məxsus nifrətli baxışlarını mənə dikib. Eyvanın açıq qapısından uzaqda yerləşən dəniz görünür.

Hövsələsiz halda otaqda var-gəl edirəm və Tyuntinlər mənə dövrəyə alırlar: Tyuntin velosipeddə, Tyuntin dənizçi geyimində, beşaylıq körpə Tyuntin, Tyuntin poninin¹ üstündə, Tyuntin anası ilə, Tyuntin itlə – Tyuntin təsvir olunmuş iyirmi dənə fotosəkil.

“Bu qədər Tyuntin kimə lazımdır!” – təəccüblənirəm.

Qızılı rəngli tovuzunu naxışlar vurulmuş ipək parçadan qəşəng yapon kapotu geyinmiş alçaq boylu bir qadın qaçıb otağa gəlir. Qaşlarının olduğu hiss olunmur və üzünü tamam ziyillidir.

Bu Tyuntinin anasıdır. Oğluna olan coşğun sevgisi ilə bütün gimnaziyada məşhurdur. O, oğlunu daima gimnaziya qədər ötürür və ayrılarkən xaç çəkib onu öpür.

Yoldan ötənlər ona baxıb güflürlər. Valentin isə dodaqaltı anasına acı sözlər deyib, tez də darvazadan içəriyə keçir. O əzab çəkir ki, bu qadın onun anasıdır, o kökdür, üzündə ziyilləri var, onu “bebi” və “günəşim” deyər çağırır. “Oğlum çox zərif uşaqdır!” – o hər kəsə belə söyləyir. Oğlan isə sağlam bədənli, amma süst kütbcəyin və lovğa bir uşaqdır.

Əsil adı “Valentin” olan oğlunu o, məxsusi bir səslə, fransız ədası ilə “Valenten” çağırır.

¹ Ponı – kiçikboylu at cinsi

– Valentin hələ yatır. Onu oyada bilmərəm. Qoy, heç olmasa bazar günü bir qədər mürgüləsin. Axı o nevrastenikdir¹ (o, “nevrastenik” deyir).

Qadının səsinə məğrurluq hiss olunur. Elə bil “nevrastenik” olmaq böyük şücaətdir.

Gelişimin səbəbini söyləmək istəyirəm. Amma o, divardan asılmış fotolara sarı cumub, muzeydə olan ekskursiya rəhbəri kimi hər biri haqqında məlumat verir:

– Bu Valentindir, – Kırmda, Ay-Todorda, sevdiyi sərv ağacının altında. Baxın, necə klassik profili vardır. Bu isə vannada çıpaqdır. O zaman onbiraylıq idi. Bu isə qraf Kapnistanın yolkasının yanında... Bu, Valentinin atasıdır, – mənim ərim. O zaman Rıqada polismeyster² idi. Eynilə Turgenevdir. Düzdür?

Mən qaşqabaqlı halda dayanıb gözləyirəm ki, madam Tyuntin, heç olmasa bir saniyəlik də olsa sussun və gelişimin səbəbini ona söyləyə bilim. Lakin o gözlənilmədən soruşur:

– Sizin atanız necə... deyin... o da hərbdirdir?

– Atam yoxdur, – deyib qızarıram.

– Necə yeni atam yoxdur?

Bir az da pərt oluram və günahkar kimi susuram. Doğrusu, hər dəfə atam barəsində soruşulanda bərk utanıram.

– Bəs atanız haradadır? Ölüb?

– Yox, sağdır... Amma anam... amma mən... Bir dəfə də olsun onu görməmişəm.

O qaşqabağını tökür və gözlərindəki nəvaziş yoxa çıxır.

– Necə yeni, bir dəfə də görməmişsiniz?

Masanın üstündən ağır çuqun külqabını götürüb, onu karıxmış halda əllərimdə oynadıram.

– Deməli, belə! – madam Tyuntin monalı şəkildə deyir və əlimdən çuqun külqabını alır, təzədən taqqılı ilə masanın üstünə qoyur. Bəs mənim Valentinim ilə nə işiniz var?

– Bilirsiniz, – həyəcanla deyirəm, – Altıgözlü... daha doğrusu, bizim direktor Burqmeyster... dünən məni gimnaziyadan qovdu... Guya mən bir nəfəri öyrətmişəm... Siz onu tanıyırsınız... Zyuzya Kozelskini... o qiymətlərini düzəldib və gündəliyini torpağa basdı-

rib. Amma bu işdə mənim heç bir günahım yoxdur. Onu öyrədən Valya Tyuntindir... Sizin oğlunuz... Valentin... Mən də istəyirəm ki, o sabah Altıgözlüyə... yəni Burqmeysterə desin ki, məni yanlış olaraq gimnaziyadan xaric ediblər...

Madam Tyuntin ilan çalmış kimi yerindən sıçrayır.

– Valentin! – o çağırır. – Valentin! Valentin!

Bütün söylədiklərimdən o təkə bir şey anladı: mən onun Valentinini hansısa bədbəxt bir hadisə ilə hədələyirəm.

Qapının ağzında Tyuntin görünür: lovğa və süst. Üzündən hədsiz sıxıntı keçirdiyi hiss olunur.

– Tyuntin! Tyuntin! – ona deyirəm. – Anan bilmir, sən ona de... Burqmeysterə və hamıya söylə. Axı mən sənə görə... Axı sən... Axı bunu mən yox, sən etmişən... Əgər deməsən, Valentin Tyuntin...

O, kömürə bulaşmış əllərimlə göz yaşlarımı yanağıma necə yaxdığımı sakitcə seyr edib, mənə dodaqaltı anlaşılmaz sözlər söyləyir və cansıxıcı, tələsik addımlarla qonşu otağa keçir. Anası da onun arxasınca gedir. Otaqdan qadının həyəcanlı pıçıltıları eşidilir.

Nəhayət, ikisi də qayıdırlar və hər ikisinin üzündən mərhəmət və mehribanlıq yağır... Madam Tyuntina təbəssümlə mənə yaxınlaşıb, əlini gödəkcəmin qolunda gəzdirərək mənə siqal çəkir.

– Dayanın... Yaxşı, buraxın ağlamağı... Yaxşı da, dayanın... yaxşı, lazım deyil, xahiş edirəm! Hər şey yaxşı olacaq... Görürsünüz...

Ona baxıram və qəlbində yenidən ümid qığılcımları yaranır.

– Oh, Valentin... Siz onu tanıyırsınız... O elə... necə deyərlər... həssasdır... Ona görə də biz xristiansayağı, qardaşsayağı qərar qəbul elədik...

Gözlənilmədən ovcuma bükülmüş kağız dəstəsi qoyur. Ziyilli üzündən nəvaziş yağdığını görürəm.

Karıxmış halda kağızlara baxıram. Yeddi ya da səkkiz ədəd manatlıq olardı.

– Götür, lazımın olar! – Valentin özünü mənim xilaskarım kimi hiss edərək himayəedici tərzdə deyir.

– Necə yeni, lazım olar? Nəyə lazım olar?

– Bilirsinizmi, mənim əzizim, – madam Tyuntina şirin dille danışır, – siz artıq yeni həyata başlayırsınız. Gimnaziyadan getdiyiniz belə bir vaxtda...

– Necə yeni gimnaziyadan getmişəm! Axı, əgər Tyuntin, əgər Valentin, əgər o... mənim yoldaşım...

¹ Nevrastenik – əsəb xəstəliyi olan adam

² Polismeyster – çar Rusiyasında polis rəisi vəzifəsi

– Yoldaşın? – Tyuntina gülümsəyir. – Bağışlayın, axı siz haradan Valentinə yoldaş oldunuz? O, Böyük Britaniyada səfir olacaq. Siz görəcəksiniz. Onun elə imkanları, elə əlaqələri var ki! Amma sizin ananız, Valentin indi mənə dedi ki, madam Şerşeneviç üçün paltar yuyur...

Berk acıqlanıram. Ayaqlarımla onun mərmərdən hazırlanmış masasına elə ilişdirmək istəyirəm ki, masa uçub zərblə divara çırpılsın. Sonra isə Valentinin yuxulu yanaqlarını sillələmək ürəyimdən keçir.

O, zərbə gözlədiyindən əlləri ilə “klassik profilini” örtür. Madam Tyuntina öz Valentinini müdafiə etmək məqsədi ilə üstümə atılır. Amma mən hər ikisini itələyib, manatlıq dəstəsini tutuquşunun qəfəsinə çırpıram və otaqdan çölə qaçaraq dayanmadan təkrar edirəm:

– Ay səni, bədheybət! Ay səni, donuzsifət eybəcər!

On ikinci fəsil

EVDƏN EVƏ

“Hələ ki hər şey itirilməyib. Cəld Kozelskigilə!” – öz-özümə deyirəm. Ancaq əvvəlki şuxluğumdan əsər-ələmət qalmayıb. Belimi bir az da artıq əyib, ayaqlarımı sürüyə-sürüyə ümitsiz halda Vorontsovski bağına doğru addımlayıram.

Kozelskilər onlara məxsus restoranın ikiaddımlığında yaşayırlar. Pəncərələri heyətə açılır. Heyət qədimi heyətdir. Sakit və kölgəli olub, taxta plitələrlə döşənmişdir. Heyətdə qovaq ağacları, fəvvarə, yanında qu quşu olan çıpaq oğlan heykəli, pəncərələrin önündə isə balaca bağça vardır. Adamlar bağçada qol-budağı vurulmuş dəfnə kollarının arasında şən-şən gəzişir və pəncərədən otağa elə maraqla baxırdılar ki, sanki orada toy çalınırdı.

Pəncərəyə yaxınlaşıram. İlk gördüyüm şey qanla örtülmüş, bərəlməmiş gözlər olur. Bu gözlər elə qorxunc təsir bağışlayırlar ki, sanki qoşa tapança kimi adama tuşlanmışdır. Gözlər, dartılaraq divara nisbətə də çöpəki qoyulmuş böyük divanın arxasında əyilmiş Zyuzya Kozelskiyə dikilmişdir. Zyuzyanın üzünü görməsəm də, boynunun arxasından onun necə qorxu keçirdiyini anlayıram. Gözlər

onun atası Siqizmund Kozelskiyə məxsusdurlar. Bu, boynu bilinməyən, pota, cırtanboy, daz, qıpqırmızı bir adamdır.

Bütün mebellər zəlzələ zamanı olduğu kimi yerindən dəbərmiş və alt-üst edilmişdir. İlk dəqiqələrdə adama elə gəlirdi ki, ata ilə oğul arasında oyun gedir: ata otaq boyu oğlunu qovur, oğul isə zara-fət edirmiş kimi onun qarşısına gah masa, gah şırma, gah etajer, gah da stul itələyir. Uzaqdan bu mənzərə, əgər ata bu qədər qəzəbli olmasaydı, oğul isə dəhşətli qorxu keçirməsəydi sirk tamaşalarını xatırladardı.

İndi onları axırıncı barrikada bir-birindən ayırırdı. Bu da divan idi. Ata hər dəfə divanın sağ tərəfindən keçmək istədikdə, oğul qorxmuş gözlərini ondan ayırmadan divanın sol tərəfinə sürünüb keçirdi. Ata sol tərəfdən həmlə etmək istədikdə, oğul sağ tərəfdə peyda olurdu. Bu hadisə iyirminci dəfədir ki, dərin bir sükutla təkrar olunurdu.

– Atasına hörmət etmir! – pəncərənin qarşısına toplaşanlar Zyuzyanı qınayırlar.

Ata bütün bədəni – çiynləri və sinəsi ilə divanın söykənəcəyinin üstünə yığılır. Divan düz Zyuzyanın üstünə hərəkət edir və onu küncə sıxır. O, geri çəkilməyə məcbur olur, beləliklə də tələyə düşür. Sürüşüb divanın altına keçmək istəsə də, atası onun şalvarından yapışub parçadan düzəldilmiş müqəvva kimi otağın ortasına sürükləyir.

Qorxduğum üçün gözlərimi yumuram. Adamlar bir az da pəncərəyə yaxın sıxlaşırlar. Darvazanın yanına qaçıram və torpaq qalağının üstündə oturan çalsaqqal dalandarla rastlaşıram. O, dizlərinin üstündə xoruldayan iri bir pişiyi nəvazişlə tumarlayır.

Mən çox utancağam: dalandarlarla danışmaqdan qorxuram. Ümumiyyətlə, dalandarlar, qapıçılar, qorodovoylar¹ və hətta konkalar² konduktorları mənə vəzifəli şəxs təsiri bağışlayır, onların qarşısında olarkən özümdə dəfəndilməz bir qorxaqlıq hiss edirəm. Amma bu dalandar pişiyi elə mehribancasına tumarlayır ki, cəsarət edib ondan təcili polis arxasınca getməsini xahiş edirəm.

– Polise ehtiyac yoxdur, – o mehribancasına etiraz edir. – Ata öz uşağını ona görə kötəkləyər ki, o ağıllı olsun. Bu işdə polis nəyə lazımdır? Axı o atadır.

¹ Qorodovoy – çar Rusiyasında polis

² Konkalar – vaqonları atla sürülən nəqliyyat vasitəsi

Qoca gözlərindən sakit adama oxşayır. Pişik onun ölinin altında şirin-şirin xoruldadır.

Mən asta-asta gəlib Sobornaya meydanına çatıram. Zyuzya üçün heyifsilənirəm. Amma daha çox özümə yazığım gəlir. Deməli, mənim işim əngəldir. Zyuzya sabah direktorun yanına getməyəcək və Tyuntin haqqında həqiqəti ona deməyəcək. İndi o bərk qorxu keçirir və onun köməyinə bel bağlamağa dəyməz. Düz üç gün ağlayacaq və qorxudan it kimi titrəyəcək. Bəs nə edim? Haraya üz tutum? Kimlə məsləhətləşim? Yazıq anam! Amma bu tovuzu kapotlu madam Tyuntina... Necə də eybəcər ziyilləri var! Kilsə saati birə iyirmi beş dəqiqə qaldığını göstərir. Deməli, mənim cəmi on yeddi saatım qalıb. On yeddi saat ərzində nə etmək olar ki?

Birdən gözlərim qarşısında Timoşanın iztirablı surəti canlanır. O dünən furajkamdan gerbi qopara-qopara gülən Proxor Yevgeniçə necə nifrətlə baxırdı! Axı biz hələ birinci sınıfdən ayrılmaz dostlarıq. Dəfələrlə olub ki, məni yazı taxtasının qarşısına çağırarkən həyəcədən rəngi ağarıb, ya da uğurlu cavabıma görə təriflənərkən sakitcə sevinib.

Necə olub ki, Timoşanı unutmuşam! Əvvəlcə onun, sonra isə Zyuzya və Tyuntinin yanına getmək lazım idi. Ola bilsin ki, o mənə kömək etməkdə acizdir. Amma kədərimə şorik olacağına və bununla da dərdimin nisbətən yüngülləşəcəyinə əmin idim. Bəs necə! Elə dünən o, gimnaziyada mənə nəse söyləyirdi, amma dediklərini anlaya bilmədim. Bəlkə də o məni evlərinə çağırırdı? Elə bu an yadıma düşür ki, keşiş Meletiy ilə Timoşanın atası həmyerlidirlər. Hər ikisi Arxangelskdən olub şimaldırlar. Və ciddi şəkildə inanmağa başlayıram ki, Timoşanın atası Meletiyə mənim bərəmdə xoş sözlər söyləyə bilər və Meletiy də məni bağışlayar. Beləliklə, mən də yenidən gimnaziya partası arxasında otura bilərəm. Timoşagil dənizə yaxın, gömrüyün lap yanında yaşayırlar. Küçələrdəki dalanlardan keçib getsəm, yol uzaq olacaq. Amma digər yol da var: gilli, eniş-yoxuşlu, yamaclarını kol basmış yollar. Parkdan keçib yamaca çatıram və oradan da yumbalanıb düz gömrüyün binasının yanına düşürəm.

Görünür, yağış yağırmış. Amma mən bunu hiss etməmişəm. Bu da köpüklərdən zolaq-zolaq olmuş dəniz. Dərhal dənizdən vıyılı ilə esən isti küləyi hiss edirəm.

Timoşanın yaşadığı ev daha çox gömiyə oxşayır. Gəmidə olduğu kimi nazik və uzun, arxa tərəfi hündür. Korpusu dənizə çox yaxın olduğundan, adama elə gəlir ki, ev bu dəqiqə üzməyə

başlayacaq. Evin göyertəsində bütün korpusunu əhatə edən geniş eyvanı da vardır. Onun üstündə daima qağayılar uçur və nəzərə çarpmayan bayrağın səsi eşidilir. Ev isə sahilə çırpılan dalğaların və küləyin təsirindən yırğalanırdı.

Qapı açıqdır. Gəmidəki nərdivanlara oxşayan pilləkənlərlə mətbəxə enirəm. Mətbəx işləri ilə adətən Timoşanın bibisi məşğul olardı. Bu, daima korset¹ taxan, buruqsaç bir qadın idi. Üzünün ifadəsindən, elə bil indicə bir stəkan sirkə içmiş adamı xatırladırdı. Mətbəxdə məni səs-küylə və gülüşlərlə qarşılayırlar. Burada iki qızla – Lena Kurındina və Timoşanın bacısı, “rəngbərəng” Liza ilə rastlaşıram. Lizanı ona görə rəngbərəng adlandırırlar ki, qızılı rəngli buruq saçları olan qızın düz alınının üstündə bir dəstə tünd şabalıdı tük bitmişdi. Əllərindəki ağ tufliləri diş tozu ilə təmizləyirdilər. Masanın üstünə qoyulmuş çırağ yanırdı. Çırağa yaxın saç burmaq üçün istifadə olunan sancaqlar qoyulmuşdu. Görünür, sancaqlardan artıq istifadə olunmuşdu. Çünki mətbəxdən ütölmüş tük iyi gəlirdi.

Qızlar tez çırağı söndürür və sancaqları harasa aparırlar.

– Timoşa haradadır? – soruşuram.

– Getdi, – Liza dişləri bir-birinə sıxılmış vəziyyətdə cavab verir. O, qalın saçlarını səliqəyə salmaq üçün dişləri arasında bir neçə baş sancağı saxlamışdı.

Məlum oldu ki, bibi və Timoşanın atası hansısa xutora gediblər. Böyüklərin evdə olmadığından istifadə edən qızlar bibinin saç burmaq üçün sancaqlarını, pudrasını, pomadasını, ənliyini, ətirilərini götürüb, səhərdən saçlarını burur, üzlərinə ənlük çəkir və pudralanırlar. Amma bunlarsız da onların hər ikisi kifayət qədər qırmızıyanaq və qıvrınmsaçlı idilər.

Bütün bu maskaradın qızlara böyük sevinc bəxş etdiyi hiss olunurdu. Onlar dəqiqəbaşı pıç-pıç edir, civildəyir və qaqqıltı ilə gülürdülər. Mənə həmişə maraqlı gəlirdi ki, bu qızlar daima nə barədə pıçılदाşır və nəyə bu qədər gülürlər. Amma indi mənə belə ağır bir dərd üz verdiyi vaxtda adamların şənlonməsinə və sevincinə başa düşmək daha çətin gəlirdi.

– Timoşa haradadır? – bir də soruşuram.

– Bilmirəm! Deyəsən, Finti-Montigilə gedib, – Liza saymaz-yana cavab verir. Sonra mənə nəzər salıb, yenidən gülməkdən qəşş eləyir. – Sən üstünü harada belə bulamısan? Harada yıxılmısan?

¹ Korset – bədoni düz saxlamaq üçün istifadə olunan kəmərlər

Yalnız indi gödəkçəmin və şalvarımın gilə möhkəm bulaşdığını görürəm.

– Bu halda küçəyə necə çıxacağam?

Liza gülür və məni bibinin otağındakı güzgünün qarşısına aparır:

– Bir fikir ver nə kökdəsən?

Port halda tamamilə xına rəngli gil ləkələri ilə örtülmüş üst-başına baxıram.

– Bu halda küçəyə necə çıxacağam? – ümitsiz halda bir də təkrar edirəm.

Qızlar məni təzədən dartıb mətbəxə gətirir, dişləri bədəne sancılan isladılmış iki şotka ilə silahlanıb, üst-başımın gili dördəlli təmizləməyə başlayırlar.

Qızlar məni ora-bura dartırdır – didişdirdikləri vaxt, yalnız Timoşanı necə görə biləcəyim barədə düşünürdüm. Bilirdim ki, Finti-Montinin yanına mənim barəmdə söhbət etmək məqsədi ilə gedib. Yəqin ki, başıma gələn müsibəti danışsın, ondan nə edəcəyim barədə məsləhət alacaq.

Bəs onda bu vaxta kimi nə üçün evə qayıtmayıb?

Birdən yuxarıdan qapı zənginin səsi eşidilir.

– Oy, bu Timoşadır! – Liza qışqırır və bibisinin əynindəki yubkası ayaqlarına dolaşa-dolaşa pilləkənlərlə dərhal yuxarıya cumur.

O, şən, şıltaq, masqaraçı bir qızıdır. Avar çəkməyi əla bacarır. İstənilən havada çimir və dənizdə hamıdan uzağa üzür.

Üzərində istibdadçı kimi hökmranlıq etdiyi Lena isə onunla müqayisədə daha mülayimdir və mənə analara məxsus həssaslıqla münasibət göstərir.

– Nəyə görə bu gün çox pərt görünürsən? – Biz ikilikdə qalan kimi məndən soruşur. – İlahi, saçların gör necə də dağılıqdır! O darağı ver görüm. Mən indi sənə saçlarını darayaram...

Liza qaçsın gəlir və dərhal da bibisinin şüşə qablarından birini götürüb deyir:

– Dayan! Gəl onun üzünə ənlük çəkək!

Amma zarafatlıq halımın olmadığını görüb, tutqun səsle söyləyir:

– Bu gün Timoşa da pərt idi. Hətta öl-üzünü də yumadı. Çay içən kimi baş alıb həyətdən çıxdı.

– Qapının zəngini çalan kim idi? Timoşa deyildi?

– Yox, bu... Rita idi...

Rita Vadzinskaya! Sifətim alışıb yanır, əllərim əsməyə başlayır. Yanğından xilas olmağa çalışan adamlar tək mətbəxin qapısına sarı götürülürəm. Qızlar arxamca gülürlər: artıq çoxdan Ritaya dəlicəsinə vurduğumdan xəbərdardılar...

İvan Mitrofanın yaşadığı o qədər də böyük olmayan evə nə vaxt çatdığımdan xəbərim olmadı.

Amma burada da uğursuzluğa düşər oluram. Qapı kilidli, pəncərələr də bağlı. Lyudviq Meyer yaş akasiya ağacının altında oturub, zəif və almanlara məxsus mavi gözlərini kitaba dikib. Onu görəndə həmişə utanıram: o, oxumuş və son dərəcə mötəbər adam təsiri bağışlayır.

Meyerin növbəti fəslə oxuyub qurtarmasını gözləyirəm. Sonra isə ondan beşinci sinifdən Timoşa Makarovun İvan Mitrofanın yanına gəlib-gəlmədiyini soruşuram... Timoşa Makarov, bax belə qulaqları da var... Lakin Meyer məni nə görür, nə də eşidir. O hələ də oxuduğu kitabın təsiri altındadır. Bundan sonra ondan nəse soruşmağın heç bir mənası olmadığını bildiyimdən sakitcə uzaqlaşırım.

Çiskin yağış yenidən başlayır.

On üçüncü fəsil

MÜDRİK MƏSLƏHƏT

Qarşıma mənə tanış olmayan küçələr çıxır. Hara getdiyimi özüm də bilmirəm. Sonra isə bir qapının ağzında, pilləkənin üstündə otururam və başımı sürəhəyə söykəyirəm. Gözlərim qarşısından, dumanda olduğu kimi, tutqun kölgələr uçuşur və hər kölgə də mənə Tyuntinin xatırladır: Tyuntin velosipeddə, Tyuntin poninin belində, Tyuntin dənizçi geyimində, Tyunti beşaylıq körpə olarkən, Tyuntin başında çərkəz papağı – hamısı da bu gün fotosokillərdə gördüyüm Tyuntinlər. Sonra onların hamısı dərhal yoxa çıxır və mən huşumu itirirəm.

Uşaqlıqda bu cürə hallar mənimlə tez-tez baş verərdi. Bir dəfə anam iynə ilə ovcumdan tikanı çıxararkən, elə onun qucağında ürəyim getdi. Növbəti dəfə isə uzun müddət çimdikdən sonra, düz iyirmi beş dəqiqə dənizin qızmar sahilində, huşsuz vəziyyətlə

uzanıb qalmışam və bu zaman unudulmaz tənəkə vedrəm oğurlandı ki, sonralar günlərlə onun xiffətini çəkəsi oldum.

Aylarkən ətrafımda çoxlu quş gördüm. Quşlar rəflərin üstündə sıra ilə dayanmışdılar. Çeçələ barmaqdan böyük olmayan bapbalaca dəvequşular, burunsuz balaca durnalar, yumrubaş yapalaqlar.

– Görəsən, bunlar hansı quşlardır... quyruqları bu cür?

– Bunlar müqəddəs qaraleyləkdirlər. Misir quşları.

Səs yad adamın səsi olub, qeyri-adi dərəcədə təsir bağışlayırdı. Bu səsi eşidən kimi yenidən huşa getdim. Oyandığım zaman otaqda söhbət edirdilər.

– Eyib olsun sizə, atacan! – kimse bayaqkı səsle danışırdı. – Vay! Bu ki abırsızlıqdır! Axı sizə artıq dörd tikə verilmişdir.

Bir qədər anlaşılmaz, günahkar adamlara məxsus tərzdə cavab eşidildi.

– Vay, bu nə rüsvayçılıqdır! Mərhum anamız buna nə deyərdi? Vay! Vay! Sizin yerinizə necə də xəcalət çəkirəm!

Gözlərimi açıb, qara qotazlı yaşıl papaq qoymuş, saqqalı və bıığı olmayan çox qoca bir kişi görürəm. Onun uzun və sivri burnu var. Burnunun ucunda az-az, açıq rəngli, parlaq damcılar əmələ gəlir və elə hey qocanın dizlərinin üstünə düşürdü. Bu şəffaf damcıları xeyli seyr etdim və ürəyim çox sakitləşdi.

– Oğlan oyandı! – qocanı məzəmmət eləyən həmə səs eşidildi. – Fransiska bacı, siz hazırsınızmı?

Burada lobyanın valehedici qoxusunu hiss edirəm. Otaqdakı hər şey kimi qoxu da xoşagəlimlidir. Qoxunu dərinədən sinəmə çəkirəm. Divandan azca qalxıram və on yaşlı qızlar tək arıq, balaca və qırmızıyanaq iki qarı görürəm. Saçları o qədər ağarıb ki, sanki başlarına qar yağıb.

Mən haradayam? Bura haradır?

Qarılardan biri yatmadığımı görüb mənə buğlanan kasada şorba və bayatlaşmış qara çörəyin qıraq hissəsindən verdi. Cəld yeməyə girişirəm və yeyib qurtardıqdan sonra kasanın dibində gözüme şəkil sataşır: boynuna ala-bəzək bant bağlanmış üç pudel¹ oturub, az qala adam kimi gülümsəyirlər. Onlardan biri hətta göz vurur, sanki mənim haqqımda gülməli nəşə bilir.

¹ Pudel – qıvrımtüklü it cinsi

Ümumiyyətlə, otağın sahibləri, görünür, şəkilləri çox xoşlayırlar. Hətta üstümə örtükləri yorğana da ulduzların və kəpənəklərin şəkillərindən ibarət naxışlar vurulmuşdur. Bütün divarlar boyu, yuxarıdan aşağıya kimi pələnglərdən, cəngavərlərdən, güllərdən, əlvən zolaqlardan və lövhələrdən ibarət naxışlar vurulmuş xalçalar asılmışdır. Divanın üstündə sıra ilə güllərdən naxışlar vurulmuş müxtəlif ölçülü yastıqlar düzülüşdür. Hər yastıqda da müxtəlif şəkillər: birində qızılgüllər, o birində kasanın dibində gördüyüm həmə pudellər, üçüncüsündə çətirin altında dayanmış uzun saqqalı Robinzon Kruzo.

Bu şən otağı bir də nəzərdən keçirirəm. Otaq sanki dilə gəlib danışır: “Həyatda bədbəxtliyin olması yalandır! Həyatda yalnız yumşaq xalçalar, bir də rəngbərəng şəkillər və yastıqlar vardır”.

– Malvina bacı, zəhmət olmasa, mənə bir qutu kibrit verin!

Kibrit qutusunu tünd göy rəngli, muncuqlarla bəzədilmiş futlyardan çıxardılar. Fransiska bacı stulun üstünə çıxıb iri asma çırağı yandıran kimi onun şüşə abajurunda çinlilərin və onların uşaqlarının siluetləri rəqs etməyə başladı. Qarılardan biri diribaş, cəld və söhbətçil, o biri isə nisbətən yaşlı olub eynək taxmış və ciddi görkəmi vardı.

Sonradan öyrəndim ki, onlar əslən Elzas-Lotaringiyadandırlar: mamzel Fransiska və mamzel Malvina lap uşaqlıqdan bizim şəhərdə yaşayırlar və rus dilində tamamilə düzgün, xoşagəlimli xarici ləhcə ilə danışırdılar. Təkcə “budto bı”¹ əvəzinə “budbeto” deyirdilər.

Onların atası müsyö Rikke nə vaxtlarsa rəqs müəllimi olub. İndi isə artıq onun doxsan altı yaşı var və çoxdan, üstündə iri ay və bu ayın fonunda qara yarasa təsvir edilmiş naxışları olan isti yun şala bürünüb öz kreslosunda oturmuşdu. O artıq eşitmir, gözləri isə pis görür. Hətta iki il əvvəl həvəslə iylədiyi tənəkədən də da imtina etmişdir. Günlərlə bir kəlmə də danışmır. Amma bu həyatda yeganə şey var ki, hələ də onun üçün çox sevimli və qiymətlidir: qənd. Belə ki qızları ona qəndi az verdikdə, o da imkan düşən kimi oğurluq edirdi. Bu oğurluq ona xüsusi ləzzət verdiyi üçün qızları da qəsdən qəndqabını onun əlinin altında saxlayırdılar və məqsəd də ondan ibarət idi ki, o asanlıqla qəndi oğurlaya bilsin. Çox məzəli

¹ Budto bı – rus dilində “sanki”, “elə bil”, və s. mənasını verir

alınırdı: o, otfafa nəzər salar və həqiqi oğrular kimi əlini qəsdən yaxına qoyulmuş qəndqabıya sarı uzadardı. Qeyri-adi və məhəmətlə oğurluq etdiyini düşünüb, körpə uşaq kimi sevinirdi. Elə o anda həmə qənd parçasını ağzına atar və ləzzətlə sormağa başlayardı. Həmə qənd parçası oğurluq olduğu üçün ona ikiqat ləzzət verərdi. “Vay, atacan, eyib olsun sizə!” kəlməsi xüsusilə xoşuna gələrdi.

Bu zaman ona elə gəlirdi ki, o doğrudan da dəhşətli dərəcədə hiyləgər və fırıldaqçı bir adamdır. Belə hallarda o sevinər və özündən razı tərzdə gülümsəyərdi.

Bacılar atalarının bu qəribəlikləri barədə danışa-danışa dayanmadan işləyirlər: masanın üstündə, qarşılarna topa ilə müxtəlif növ parçalar yığılmışdı. Onlar rəngbərəng saplarla tez-tez nəse tikirdilər. Nəticədə isə qırmızı, göy, yaşıl rəngli naxışları olan bəzəkli süfrə alınırdı. Mənə elə gəlir ki, divanda əsrlərlə bax belə uzanıb, onların əllərinin tez-tez rəqs etməsinə tamaşa eləyərdim. Onlar mənə müxtəlif məktəblərdə əl işindən və musiqidən dərş dedikləri, eyni zamanda pambıq parçadan satış üçün quşlar tikdikləri barədə danışdırdılar (daha doğrusu, təkçə Fransiska danışdı, Malvina isə yalnız qaşlarını razılıqla tərpədirdi).

– Baxın! – Fransiska deyir. Oyun kartını götürüb, onu dörd yero qatlayır, bublikə oxşar dairəçik kəsir, onu açıq rəngli parçaya bükür, kənarlarını qayçı ilə kəsib düzəldir və beləliklə, elə bil yumurtadan təzəcə çıxmış yumşaq tüklü cücə alınır.

– Təəssüf ki, dimdik düzəltmək üçün mum yoxdur. Gör nə qədər durnalarımız burunsuzdur! – Fransiska kədərlə köksünü ötürüb deyir. – Mum dəhşətli dərəcədə bahalanıbdır!

– Dəhşətdir! – Malvina da köksünü ötürür. – Amma bu əclaf Subboçki...

Subboçkini tanıyıram. O bizim həyətdə yaşayır və Krol qadın gimnaziyasına çöpəki halda tikilmiş, balaca bir kağız ləvazimatları dükkanı vardır. Alacaqanad kimi balaca və diribaş adamdır. Təcrübəsiz alıcı qadınların üzünə şirin-şirin gülümsəyir, onların başlarına sığal çəkib “mənim balam” deyirdi.

– Buyurun, mənim balam, bu sizin baftalı basma kağızınız.

Amma bütün bunlara baxmayaraq o əsil kələkbazdır. Fransiskanın və Malvinanın sözlərinə görə, yapalaqları, dəvəquşuları, cücələri, durnaları onlardan çox ucuz qiymətə alıb, öz mağazasında

sataraq böyük mənfəət əldə edir. Hər cücəyə görə onlara cəməsi on qəpik ödəyir, amma hər birini əlli qəpikdən satır. Mağazalarda isə bu cücələr bir manata satılır. Çünki Subboçkinin cücələri öz gözəlliyi ilə ad çıxarıblar. Onları elə belə də, – “Subboçkinin cücələri” adlandırırırlar. Bu cücələri əldən qapırlar. Xüsusilə, pasxa və yolka bayramlarında. Bütün bunlara baxmayaraq, cücə fiqurlarını hazırlamaq üçün istifadə olunan materiallar elə baha qiymətə başa gəlir ki, hər cücədən bacılara iki qəpik yarımından artıq qazanc qalmır.

– Mən sizə mum taparam! – onların işinə yarayacağıma sevinərək deyirəm. – Foma dayıma deyərəm, kənddən gətirər. Kənddə onun bal arıları, bir pud da mumu vardır.

Onlara Foma dayı barədə danışırım. Sonra da anamdan, Burqmeysterdən, başıma gələn müsibətdən söz açıram. Onlar mənə qulaq asıb başlarını tərpədirlər. Birdən Malvina amiranə tərzdə deyir:

– Siz elə indicə gedib ananıza əsil həqiqəti söyləməlisiniz. Onun üçün ağır olacaq? Qoy olsun. Həqiqət acı olsa da yalandan yaxşıdır. Hətta ölüm də yalandan yaxşıdır. Gedin, ananıza bütün həqiqəti danışın və görərsiniz: hər şey yaxşı olacaq.

Birdən tutuldum. Bir şeyi anlaya bilmirdim ki, belə olan halda bəs onlar nə üçün öz atalarını qənd məsələsində aldadırlar. Ağzımı açıb bu barədə soruşmaq istəyirdim ki, Fransiska sözümlə kəsdi:

– Atamızı deyirsənsə, bu başqa məsələdir! O az qala ikiyaşlı körpəyə çevrilib.

Cəld yerimdən sıçradım.

– Yaxşı, gedib hər şeyi danışacağam.

– Ananıza bizim, – Fransisko və Malvinanın sevgilərini çatdırarsınız və əgər mümkünə, bir də bunu.

O, rəfdən sinəsi qırmızı rəngli bir ağacdələni götürüb kağız torbaya (torba da şəkili idi) qoydu və mənə verdi.

Ona və Malvinaya dərş təşəkkürümü bildirib, sonra da sanki qanadlanıb evimizə sarı uçuram. İndi anlayıram ki, həqiqəti anamdan gizlətmək mənim üçün nə qədər ağır imiş.

Nə üçün onlar mənə ağacdələni verdilər görəsən? Anama başımıza gələn bədbəxtlikdən danışdığım bir vaxtda bu ağacdələni onu necə sevindirə bilər?

DİNLİK DÖVRÜ

Təzə dostlarımgildə dincəldiyim vaxt yağış yağmış. Göy üzü al-qırmızı rəngə boyanmışdı. Gölməçələr, sanki qanla dolmuşdu.

Anama Zyuzya, Tyuntin, gerb, Altıgözlü, Proška barədə, ümumiyyətlə, bu günlərdə baş verən bütün hadisələr barədə, hətta Fiças və keçi Filimon haqqında danışmaq istəyirdim. Lakin otaqda tək-cə Marusyanı görüb, pərtlikdən az qala ağlamaq istəyirəm.

Anamı nə mətbəxdə, nə də zirzəmidə görmürəm.

Hələ bir az bundan əvvəl ondan qaçıb gizləndim. İndi isə soyuq və islanmış sifətimi onun cadar-cadar olmuş əllərinə söykəmək üçün həyatda hər şeyi qurban verməyə hazır idim.

Marusya qınayıcı nəzərlərlə qəmgin-qəmgin mənə baxır: Allah bilir, bəzi bədbəxt adamlar bütün günü haralarda avaralanırlar! Onun qarşısında özümü günahkar hiss edə bilmirəm və zorla eşidiləcək səsə anamızı soruşuram.

Marusya ciddi səsle tələb edir ki, özümü axmaq yerinə qoymayım. Belə ki yeni bu gün günorta vaxtı Foma dayının kəndə yola düşməsi və anamızın onu Akkermanski keçidinə qədər ötürməyə getməsi mənə yaxşı məlum olmalıdır.

Deməli, mən, həqiqətən də cinayətkaram! Ailəmizdə çoxdan belə bir ənənə var ki, Foma dayı bizim evdən yola düşərkən, anamla mən onu Akkermanski keçidinə qədər ötürür, sonra isə Uzun Lizagilə baş çəkərdik. Liza da həmişə mənə deyirdi:

– Oy, necə də böyümüsən, göz dəyməsin!

Cəld dükanə qaçıb, oradan mənə boz rəngdə, milçək basmış, daş kimi, nənəli pryaniklər gətirər, mən də yol boyu çənəmi şaqquldada-şaqquldada bu pryanikləri yeyirdim.

Uzun Liza anama dərindən hörmət bəsləyir. Anam nə vaxtsa, yəhudü qırğını zamanı onu zirzəmidə çəlləyin içində gizlədib, üstünü də kələmlə örtüb. Bu çəlləyə uzun müddət “Lizanın çəlləyi” deyərdik. İndi isə anam Akkermanski keçidindən mənsiz, tək qayıdır. Yəqin ki Foma dayı da artıq getmişdi və mən onun çörək və albalı ətri verən bığlı dodaqlarından öpə bilmədim. Hətta anamın onun arvadı və uşaqları üçün qoyduğu payı da görmədim.

Ümumiyyətlə, anamın sovqatları həmişə eyni olardı: yarımbaş qənd, girvənkenin dördüdə biri qədər çay, “Çar buketi” adlanan kağıza bükülmüş, yapışqanlı konfetlər, bir də Ptaşnikovların hərracından aldığı mavi və yaxud sarıbülüllü çit parça.

Marusyanın qarşısında pərt halda dayanmışam.

– Marusya, bax!

Ona şəkili torbanı göstərib, içindən Fransiskanın mənə bağışladığı yumşaq ağacdələni çıxarıram. Onun necə gözəl olduğunu yalnız indi görürəm. Kərpic rəngində gildən qabığı və budaqcıqları olan ağac gövdəsi hazırlanmış, ağacdələnin hər iki pəncəsi bu gövdəyə yapışdırılmış, o da başını arxaya əyib ön yaxşı mumdan düzəldilmiş uzun dimdiyi ilə gövdəni dimdikləyir.

– Bunu mənə... bunu anamıza... bağışlayıblar...

Lakin Marusya ağacdələni düşməncəsinə baxır. Elə bil ağacdələni onun da, anamın da, Foma dayının da qarşısında günahkardır.

Mətbəxə yollanıram. Məni güclü titrətmə tutur. Görünür, soyuqlamışam. İsti çay içmək yaxşı olardı. Yolun o biri tərəfində, kazarmada “kub” vardır. Bu plitəyə bərkidilmiş böyük suqaynadandır. Əsgər bir qəpiyə kubdan isti su töküb mənim üçün çaydanı doldurur. Masadan çaydanı götürərkən, isti su dalınca getmək istəyirəm və onun altında məktub görürəm. “Bu gün saat onda Drakondidiyə gəl. Vacib iş var! Bloxin”.

Marusya məni görməsin deyər, pəncərələrin altı ilə qaçıb həyəyə çıxıram. Drakondidə bir dəfə də olmamışam. Drakondidi – gizli gimnaziya klubudur. Gimnaziyada hamının ondan xəbəri olsa da, amma onun haqqında pıçıltı ilə danışırlar. Orada iki il eyni sinifdə qalan Zozulya və Kuç kvas butulkasında araşdırılır. Dombalangöz Babençikov qardaşları kart oyunları ilə başlarını qatırlar. Styopa Buqay atasından bir üçmanatlıq çırpışdıran kimi orada pirojna və dondurma yeyər, Zuyevi və iki il dördüncü sinifdə qalan qardaşı Volodyanı da qonaq edər. “Dövləti idarə edənlər” orada Barbosdan gizlənilir.

“Dövləti idarə etmək”, – bu, sinifdə oturmaq əvəzinə haradasa veyillənmək deməkdir (daha çox parkda, yaxud da dəniz sahilində).

Məsələn, deyək ki, fizika dərsinə hazırlaşmısan və buna görə də səni bir almaq təhlükəsi gözləyir. Çantanı götürüb, guya gimnaziyaya gedirsən. Amma iki-üç küçə getdikdən sonra, başqa

istiqlamətə dönüb, xəlvoti gizli bir yerə çəkilsən və bütün dərs vaxtını orada keçirirsən. Sonra isə gic kimi evə qayıdıb, doğmalarını utanmadan aldadırsan. Pulu olan həmə "dövləti idarə edənlər" bütün vaxtını Drakondididə keçirirlər. Orada yeyib-içir, kart, loto, domino oynayırlar, ya da yatırırlar.

Amma gimnaziyanın rəhbərliyi onları bir dəfə də olsun bu pironada yaxalamayıb. Hətta elə olub ki, hər hansı bir çətin dərs zamanı oraya ona yaxın şagird yığılıb. Bəzən də əvvəlcədən danışib razılaşırdılar ki, sabah səherdən dəstə ilə Drakondidiyə getsinlər.

Bir dəfə isə həmə Styopa Buqay bütün sinfi Drakondidiyə dəvət etdi. Hadisə belə baş verdi. Axırncı dərs fransız dili dersi idi. Dərsin sonunda dua oxumaq lazım gəlirdi:

"Sənə minnətdarıq, İlahi..."

Bizə xoşbəxtliyin yolunu göstərən rəislərə, valideynlərimizə və müəllimlərimizə xeyir-dua ver".

Styopa Buqay cəsərlə irəli çıxıb, müsyo Lyanın rusca başa düşməməsindən istifadə edərək, eynən kilsədə dua oxunan hava ilə söyləməyə başladı:

"Kim yunan dilindən bir almaq istəmirsə, qoy valideynlərindən yarım manat oğurlayıb, Drakondidinin kahasında giz-lən-sin!"

Və ikonaya möminlər kimi baxıb, dayanmadan xaç çəkməyə başladı.

Lyan bunun dua olduğunu zənn edib, başqa dinlərə necə hörmətlə yanaşdığını göstərmək məqsədi ilə gözlərini ehtiramla aşağı dikmişdi.

Munya Bloxin, Femistokl Drakondidinin "kahası" haqqında mənə çox danışmışdı. Belə ki o hər cümə günü orada qozbel realist¹ İqlitski ilə şahmat oynayırdı.

Amma gimnaziya klubuna getmək üçün hələ tezdir. İndi səkkizə on beş dəqiqə qalır. Bəlkə qonşum Lyonka Aliqerakigilə gedim? Onun ağ siçovulu və "mayallaq vuran" iki tezə göyərçini var. Yox, indi göyərçinlərlə və siçovullarla maraqlanası halım yoxdur! Bəlkə yenidən mehriban səslərini, doğma və məzəli "budbeto"larını eşitmək üçün Rikke bacılarının rahat mənzilinə qayıdım?

Yavaş-yavaş və cəsərləşmə şəkildə həyətdən çıxıram. Küçədə heç kim yoxdur. Ah, kaş Rita Vadzinskayanı görəydim! Sağa dönüb,

¹ Realist – o dövrlərdə realni məktəbin şagirdi

sonra geri qayıdıram və birdən bizim doqqazda bənövşəyi rəngli, gözqamaşdırıcı qalstuk taxmış, şıq, lakin zövqsüz geyinmiş Sindilindəri görürəm. Ondan odekolon iyi gəlir. Salamlaşmadan cibindən bir qutu çıxarıb açır və ağ rəngli ox keçirilmiş, qızıl suyuna salınmış balaca ürəyi mənə göstərir. Ürəyə göyümtül daş taxılıb.

– Qəşəng şeydir! – o heyranlıqla deyir. – Necə fikirləşirsən, o bunu görəndə sevinəcək?

"O" – "Qluzman və Romm" fabrikində kağız sarıyan işləyən sarışın Silyadır. Sindilindər bu gur səsi olan, qırmızıyanaq qıza bir il olar ki, dəlicəsinə vurulub.

O vaxtdan moda ilə geyinir, ağına-bozuna baxmadan forslanırdı. Hətta yerisini də dəyişmişdi. Əvvəllər pişik kimi cəhəzlə və yavaş-yavaş addımlayardı. İndi isə elə hoppana-hoppana yeriyir ki, elə bil musiqi sədaları altında rəqs edir.

Onun rabitəsiz sözlərini mümkün qədər diqqətlə dinləməyə çalışıram. Yaxşı oldu ki, onunla görüşdüm: bu görüş heç olmasa yarım saatlıq olsa da, mənə keçirdiyim həyəcədən və yaşadığım kədərli hisslərdən uzaqlaşdırar. Hələ çox gənc ikən başıma gələn bədbəxtliyin ağırlığını yaşamaq o qədər dözülməzdir ki, hətta Sindilindərlə söhbət etdiyim qısa vaxt ərzində mənə bəxş etdiyi rahatlığa görə tələyə qarşı ürəkəndən minnətdarlıq hissi keçirirəm. Bu rahatlıq mənə çox lazım olduğundan, özümə Sindilindərə qarşı, birdən coşqun bir maraqlı hiss edirəm və onun çıxıb getməsindən dərindən dərəcəyə qorxmağa başlayıram.

Darvazanın yanındakı skamyada otururuq. Sindilindər göyümtül daş əşyanı yenidən cibindən çıxarır.

– Fikirləşirsən, oğurluqdur? Budur!

O, yaşıl rəngli bir kağızı tənənəli şəkildə mənə göstərir. Bu "Büze və Kompaniya" mağazasının hesabıdır. Kağızda çox aydın yazılmışdır:

"Gümüş broşka – 3 manat 48 qəpik".

Bu sətirin altından isə mağazanın dairəvi möhürü vurulmuşdur.

– Möhürü görürsən, beh-beh! Allaha and olsun ki, həqiqidir!

Elə bil özü də broşkanın oğurluq olmadığına təəccüblənirdi.

Yaxşı bilirdim ki, Silya bu möhür olmadan onun hədiyyəsini qəbul etməzdi. Onlar tanış olduqları elə ilk vaxtlardan, qız ondan allaha and içib bir daha "öz peşəsi" ilə məşğul olmayacağına söz verməsini tələb etmişdi. Həqiqətən də, o keçən ildən, daha doğ-

rusu, iyun ayından, bəli, yeddisi iyun 1895-ci ildən artıq oğurluq eləmir. Anam ona xarratlığı öyrənmək üçün Kanatnaya və Novaya küçələrinin kəsişdiyi yerdə yerləşən A.E.Kayzerin mebel emalatxanasına işə düzəlməyi məsləhət gördü. O da şagird kimi işə düzəldi. Artıq onu Sindilinder yox, Yuzya çağırırdılar. Yuzya Ştok (yaxud da, deyəsən, Ştokman). Hətta indi ona əvvəlki kimi Sindilinder deyəndə acığına gəlir.

O əvvəllər mənə və anamı inandırmağa çalışırdı ki, daha oğurluq etmir. Amma biz ona indi qəti inanmalı olduq. O, iki dəfə Silyanı bizə gətirib və qızın mənim də, anamın da xoşuna gəldiyini gördükdə, özündən həddən artıq razı qalıb. Hər bazar günü əvvəllər olduğu kimi səhərdən bizə gəlir, çölləyi su ilə doldurur, anam üçün nahara çuğundur və kartof təmizləyir, Malanka ilə birlikdə paltarları asır, sonra isə Marusya üçün şəhər kitabxanasından kitab götürməyə gedirdi.

Doğma və əziz Sindilinder! Alatorandan kilsənin səhər zənglərinin sədası altında onunla bazara getmək mənim üçün böyük xoşbəxtlikdir. Bazarda cənuba xas səs-küy olur: alverçi qadınlar qışqırır, donuz balaları civildəşir, hamı hövsələsiz halda coşqunluqla alver edir. Biz diri xərçənglər, skumbriya, pomidor, bublik, giləs, halva ahırıq. Evə yorğun qayıdarkən, dincəlmək üçün madam Şerşeneviçin evinin yanında dayanırıq və birdən Sindilinder gülümsəyərək deyir:

– Bu alverçilər çox maymaq olurlar! – və paltarının qolundan bir topa qara gavalı çıxarır.

Ona baxıram və gözlərimə inanmıram.

– Yuzya! Bəs sən söz vermişdin! Anama da... Silyaya da... Yuzya, Yuzya! Eyib olsun sənə!

– Məgər bu oğurluqdur? – o gülümsəyir və qoltuğundan bir ovuc əzgil, alma, xiyar, karamel, konfet çıxarır. – Məgər sən bunların dadına baxmaq istəmirsən?

Boynuma almahıyam ki, Sindilinderin oğurladıqları mənə o qədər cəlbədicə görünür ki, onların oğurluq olmadığına həvəslə razılaşıb, vicdan əzabı çəkmədən əzgildən də, qara gavalıdan da, almadan da yeyirəm.

Amma məlum oldu ki, sarışın Silya daha ciddi və daha təmənnaşızdır. Sindilinder bazardan onun üçün şabalıd oğurlayarkən, qız

onları xoşladığına baxmayaraq, qızmış kömür kimi kənara tullayıb, onun kimi “islah olunmaz dələduz” ilə daha dostluq etmək arzusunda olmadığını elan edib.

O vaxtdan etibarən bazar günləri dükanları gəzərkən Sindilinder, hətta ağıl azalmış qoca Maryankanın balqabaq və yarpız tumlarından belə oğurlamazdı. Baxmayaraq ki, hətta balaca uşaqlar sərçə dəstəsi kimi qonub, onun bütün zənbilini maneəsiz boşaldırırdılar. Yöndəmsiz qoyulmuş şirniyyatı oğurlamaqdan çəvik əllərini zorla saxlamasına və yaxud gözələnildən çırpışdırdığı xiyarı, ya da bir baş soğanı söyüş söyərək təzədən qaytarıb satıcının torbasına tullamasına tamaşa etmək çox məzəli idi.

Əvvəlkinə nisbətən söyüşü də azaltmışdı. Anam hərzə danışmağı ona qəti qadağan etmişdi. O da söz vermişdi. Amma bədbəxtlik onda idi ki, ilk vaxtlar o hansı sözün hərzə, hansının yaxşı olduğunu fərqləndirə bilmirdi. Zərrə qədər utanmadan ağzından elə sözlər qaçırırdı ki, başa düşsəydi, bəlkə odun parçası da pərtlikdən qızardı.

Belə sözləri işlədərkən, birdən ayılar və dəhşətli dərəcədə pərt olardı:

– Uy, bağışlayın, günahkaram!

İndi bu məsələ də onun tərəfindən tamamilə yoluna qoyulmuşdu. Ümumiyyətlə, indi təsəvvür etmək çətindir ki, onu nə vaxtsa “islah olunmaz dələduz” adlandıırıblar. İndi hətta trubaçalan çalsaq Simonenko da Sindilinderin təmizliyinə şübhə etmir.

Təəssüflər olsun ki, Sindilinder artıq getməlidir. Parkda, II Aleksandrın heykəlinin yanında onu sarışın Silya gözləyir.

– Mən də Drakondidiyə gedirəm! – ona müraciət edib, başıma gələn müsibətlər barədə danışmaq istəyirəm.

Amma indi onun mənlilik halı yoxdur, Silyasının görüşünə gecikməkdən qorxur. Skamyada tək qalırım və yenidən dərd məni götürür.

Mənim kədərli fikirlərimə Simonenkonun trubasının iniltili səsi qoşulur.

Bu iniltilər qəlbimi parçalayır. Ağlamaq istəyirəm. Femistokl Drakondidinin zirzəmisində məni nə gözləyir görəsən?

DROKONDIDI

Bu zirzəmi Uspenskaya küçəsində, konka stansiyası ilə üz bəüz, “Qeyri-təbii mineral sular müəssisəsinin” yaxınlığında yerləşir.

Uzaqdan göy və ağ rənglərlə boyanmış lövhə bərq vurur: “F.M.Drakondidinin qeyri-təbii suları və şirələri”. Lövhədə su ilə dolub-daşan sifon şəkli çəkilmişdir. Qapını itələyib içəriyə daxil oluram. Ona bərkidilmiş zəng gözlədiyimdən də bərk cingildəyir.

İlk gördüyüm Drakondidinin göyərmiş daz başı və qara saqqalı olur. Saqqalı assuriyasayağı kvadratşəkilli olub, rənglənənə oxşayır. Onun cəngəlliyi xatırladan saqqalının arasından qabarmış al-qırmızı dodaqları nəzəri cəlb edir.

Drakondidi piştaxtanın arxasında dayanıb, qalaydan düzəldilmiş qaşıqları tabaşirlə təmizləyir. Qarşısında, hündür metal milin üstünə siropla dolu şüşə qablar düzülüb: ananas siropu, şokoladlı sirop, albalı, vanil, moruq, portağal və hətta nədənsə zanbaq siropu. Bütün bu rəngbərəng siroplar sırasını al-qırmızı kağız buketlər bəzəyir.

Bəs klub hamı? Bloxinin tez-tez söhbət açdığı o təmtəraqlı sehrli otaq haradadır? Drakondidinin arxasında qapıya oxşar nəşə gözə dəymir. Hamar divardır və divardan xalça asılmışdır. Xalçanın üstündəki afişada yazılmışdı:

Manuil Hersoqun sirki

Fernando qardaşları və Tanti Badini

– Siropla, yoxsa siropsuz? – Drakondidi qaşığı dərin stəkana salaraq, məndən soruşur.

– Yox, mənə su yox... Mən başqa... Məni buraya Munya Bloxin çağırıb.

Drakondidi qaşqabağım sallayır.

– Necə dediniz? Bloxin?

– Beşinci sinifdən. Beş nömrəli gimnaziyadan. Munya.

– Bloxin – bu soyaddır? Bəlkə Marazli və yaxud Rallidir?

(Ralli və Marazli yerli tacirlər olub, var-dövlətləri ilə məşhurdurlar.)

– Xeyr, Ralli və Marazli yox, məhz Bloxin... Siz onu tanıyırsınız... Munya... O burada şahmat oynayır... o qozbellə... İqlitski ilə... Mən burada olanların hamısını tanıyıram: Kursı, Zozulyanı... hər iki Babençikovu.

Drakondidinin dazı göy rəngdən qırmızıya çevrilir.

– Vallah, siz dələsiniz! Burada yalnız limonadlar və siroplar olduğu halda o hansısa Kursu, ya da Zozulyanı axtarır.

Bəlkə mən səhv etmişəm. Bloxin mənə deyib ki, bütün bu “Qeyri-təbii mineral sular mağazası” yalnız dekorasiyadır. Vacib olanı xəlvəti yerdə, bağlı qapılar arxasındakı qaranlıq otaqdadır.

Küçəyə çıxıram və xeyli müddət akasiya ağacının altında dayanıb, tabaşirlə “Yura Raya Qluzmanı sevir” – yazılmış darvazaya mənasız yerə tamaşa edəyirəm.

Drakondidi ilə yanaşı “Qluzman və Romm” konfet fabriki yerləşir və aşağıda, fabrikin zirzəmisində şəbəkəli pəncərələrə yaxın, adətən qırx-əlli işçi qadın dinnəzəcə oturur. Dəhşətli dərəcədə sıxlıq olan otaqda, uzun və yapışqanlı masanın arxasında, iki kerosin çırağın işığında yapışqanlı karamel konfetləri üstündə “Çar qızılıgülü. Qluzman və Romm fabriki” yazılmış kağızlara bükürlər.

Sarışın Silya da burada işləyir. Mənə, hətta bu barədə düşünmək belə qərribə gəlir ki, bu cür ağır iş günündən sonra o necə ürəkdən, həərətlə gülə və bəzən də nişanlısı Sindilindrlə nəfəsi kəsilənə qədər rəqs edə bilir.

Su borusundan düzəldilmiş davamsız sürəhinin üstündən atılıb, zirzəminin pəncərəsindən içəri boylanıram. Amma bazar günü olduğundan “Qluzman və Romm” fabriki işləmir. Tünd rəngli pəncərələrin arxasında qaranlıq hökm sürür. Geriyə çevrilərkən, qarşımda Bloxini görəəm.

– Munya, – ona müraciət edirəm, – bəlkə başqa Drakondidi var?

Amma Munya gülümseyib, sevimli “pah” kəlməsini işlədir və məni geriye, “Qeyri-təbii sular mağazasına” aparır. Piştaxtanın üstünə hər ikimizin əvəzinə iki dənə iyirmiçapıq tullaıyır. Mənim təəccübümə baxmayaraq, Drakondidi onunla dost kimi salamlaşır və ətrafa boylanaraq sirk afişası yapışdırılmış həməən xalçanı qaldırır. Xalçanın arxasında yırtıq müşəmbə ilə örtülmüş o qədər də hündür olmayan bir qapı görəəm.

– Ehtiyatlı olun, pilləkən var! – Drakondidi qənd kimi ağappaq dişlərini ağardaraq söyləyir. Mağara kimi qaranlıq, yarımzirzəmi-

dən ibarət bir otağa düşürəm. Otaq tüstülüdür. Burada balıq, kerosin və rütubət iyi bir-birinə qarışıb.

Gözlərim qaranlığa öyrəşən kimi qaraçıya bənzər, pırtlaşıq saçlı bir oğlanın pələtənin üstündə cöngə eti qızartdığını görürəm. Muniyanın sözlərinə görə bu, Drakondinin qardaşdır (onun haqqında artıq eşitmişdim). Adı Jorkadır və lal-kardır. Ya su kəməri işçisi, ya da çilingərdir. Divarın sağ tərəfində pərdə asılmışdır. Pərdənin arxasından xorultu səsi gəlir. Haradasa dəmir ventilyator cırıldayır. Bəlkə də krandan su axır?

Demoli, haqqında o qədər möcüzələr danışılan Drakondidi klubu budur! Mən inanırdım ki, klubun hər tərəfi zər və məxmərlərlə bəzədilmiş olacaqdır. Amma hər tərəfdə yağa bulaşmış masalar, günəbxan tumunun qabıqları, çirkab gözə deyir və bütün otağı üfunət iyi bürüyüb.

Bloxinlə otağın uzaq küncündə əyiləşirik. Bizim masanın yaxınlığından prusak¹ qaçır.

Ona baxarkən Babençikovları görürəm. Onlar divarın sağ tərəfində ağız üstə qoyulmuş çəlləklərin üstündə oturub, kartları qarışdıraraq partnyorlarını gözleyirlər.

Lal-kar dərhal paslı qara məcməyidə bizə iki stəkan bulanıq çay və adətən pivə ilə verilən bambalaca duzlu bubliklər gətirir.

– Bu Jorka, bilirsən necə artistdir? Oy-oy-oy! – Muniya göz vuraraq deyir. – Ona üç dənə papiros ver, bax belə prusakın ikisini udar...

– Prusakın bura nə dəxli var? – Kədərli şəkildə istehza ilə dilənirəm. – Məni çağırırsan... Mən də gəlmişəm... Amma sən prusakdan... papirosdan...

Munya gülür:

– Qorxma, hər şey əla olacaq. Biz Timoşa ilə fikirləşmişik... Daha doğrusu Timoşa fikirləşib. Gözəl plandır!.. Görəcəksən... İndi o gələr... Danışar.

Amma Bloxinin təbəssümündə sevinc hiss olunmur. Bəlkə də, sadəcə olaraq fikirlidir? Ona diqqətlə baxıram və fikrinin tamamilə başqa yerdə olduğunu görüb hirsələnirəm.

O daim tələsən adam olub, dəyişkən xarakterə malikdir: budur, artıq o, səkkizinci sinif şagirdi Lyudviq Meyere yaxınlaşıb, ona lotereya bileti təklif edir:

¹ Prusak – boz tarakan

– Aleksandr Dümanın “Kraliçanın boyunbağısı” adlı məşhur kitabı oynanılır! Dörd yüz iyirmi səhifədən ibarətdir!

Sonra marka toplayan Zenkeviçin yanına qaçır və onunla nəyisə dəyişir. Qapı ilə üzbeüz divarın yanında qarayanız bir adamla “oryol-reşka” oynamaq üçün dayanır. Volodka və Styopka Buqayın oturub şokoladlı halva yediği masaya yaxınlaşır, əlindəki bubliklə dirijorluq edərək onlarla birlikdə nəzarətçi Qalikin (o həm də Barbosdur) haqqında çox sərt bir məhni oxuyurlar.

Elə bir adam tapılmaz ki, yanından keçərkən onunla hər hansı bir oyun, yaxud da bir iş qurmamış olsun. O hər adama, hər adam da ona lazımdır. Bütün bura toplaşanların arasında yalnız bu sözləri eşidərsən:

– Munka! Munya! Bloxin! Bloxa!

Tezliklə mənə elə gəlir ki, otaqda bir yox, beş-altı Bloxin var.

Budur genişahnlı, qozbel İqlitski ona yaxınlaşır və dərhal da şahmat taxtasının arxasına otururlar.

Tüstüdən, bir də achiqdan başım ağrımağa başlayır. Timoşanı gözlədiyim üçün gözümü qapıdan çəkə bilmirəm. Mənə elə gəlir ki, onun səmimi, çillərdən qırmızıya çalan yumru sifətini görəndə başımın ağrısı dərhal kəsəcək. O bura daxil olarkən görkəmi necə olacaq? Şən, yoxsa kədərli? O mənə təzə nə söyləyəcək?

Yırtıq müşəmbə ilə örtülmüş qapı qaranlıq divarlara ölgün işıq salır. Otağa daxil olan hər bir adama Timoşa olmadığı üçün nifrət bəsləyirəm.

– Şah! – İqlitski deyir.

– Şah və mat! – Bloxin dilənir.

Dərhal da yerindən sıçrayır. Elə bu an pillekənin başında karıxmış və gözünü qıyaraq dayanmış Timoşa görünür.

Adamları itələyərək onun yanına qaçıraq. Məlum olur ki, Drakondidi xeyli müddət onu buraya buraxmayıb və o da az qala zorla bu qapıdan içəri daxil ola bilib. O həmişə olduğu kimi gülümsəməyə çalışsa da, gözlərindən kədərli və həyəcanlı olduğu hiss olunur. Açıq-şabalıdı saçları tərdən tünd rəngə çalır.

Pərdənin yanında, balıq iyi verən həsir topasının üstündə oturur və Timoşa baş verən bədbəxtlikdən məni qurtarmaq üçün səhərdən məşğul olduğu bütün işlər barədə təfsilatı ilə danışmağa başlayır.

– Əvvəlcə bunu Munka məsləhət gördü və mən də Emmanuil Jukun yanına getdim.

– İlahi! Jukun bu məsələyə nə dəxli var?

Bizim gimnaziyada Emmanuil Juku hamı tanıyır. O, gəmi kapitanları kimi ciddi və mötəbər bir adamdır. İri bədənli, ağayana, məğrur görkəmə malik olub, gözəl kostyumda gəzirdi. Əsil həqiqətdə də o mötəbər bir şəxsiyyətdir. “Dənizkənanı mehmanxana”da bərbər işləyir. Amma onun mənə nə köməyi dəyə birlərdi?

– Necə yəni, nə köməyi dəyə bilər? – Munya üstümə hücum çəkir. – Yoxsa bilmirsən, o, qış və yay boyu hər səhər, dərslər başlanana qədər əlində ülgüç və qayçı Burqmeysterin saqqalını və saçını qırmaq üçün onun mənzilində olur?

– Nə olsun?

– O olsun ki, o hər gün məhz Altıgözlünün özü ilə danışmaq kimi dəyərli bir imkana malikdir.

Bu yerdə Timoşa Munyanın sözünü kəsir və bu mötəbər dələyin onu necə hörmətlə qarşılayıb, mənim üçün çalışacağını həvəslə öhdəsinə götürdüyü barədə geniş təfəsilatı ilə danışmağa başlayır.

– Lap əla! – sevincək dillənirəm.

– Yox, sən a-axıra kimi qu-qulaq as! – birdən Timoşanın alt dodağı səyriməyə başlayır və sanki o ağlamağa hazırlaşır.

Onun sonrakı söhbətindən məlum olur ki, bu cazibədar Juk heç vaxt havayı yerə xeyrxahlıq göstərmək fikrində deyil: Altıgözlü ilə söhbətə görə yüz manat – bir söhbətə görə yüz manat və uğur əldə olunduğu halda isə əlavə olaraq iki yüz manat tələb edir.

Quruyub yerimdə qalırım: həyatda bu dərəcədə utanmaz adamlar da var imiş!

– Bəs nə fikirləşirdin! – Munya gülümsəyir. – Elə ona görə də o Jukdur da!.. Altıgözlünün gizli agentı... Əgər Zuyevin və Zyuzya Kozelskinin valideynləri onun vasitəsi ilə Burqmeysterə nəinki iki yüz, üç yüz, düz min manat ötürməyəydilər, onlar heç bir saat da gimnaziyada qala bilməzdilər.

– Cəhənnəm olsun Juk! – deyə çıxırıram.

Timoşa günahkarcasına mənə baxır. Söyləri boşa çıxdığı üçün sanki vicdan əzabı çəkir. O, Jukgildən uzaq Pokrovskaya kilsəsinə, keşişin yanına getməsindən, nahar ibadəti qurtarana kimi orada dayanmasından və keşişin mənim adımla eşidən kimi onun üstünə donquldamasından məyus-məyus və cansıxıcı bir şəkildə söhbət açır.

Sonrasını dinləmək istəmirəm. Eyib də olsa, necə səslən-məsindən asılı olmayaraq, boynuma almalyam ki, Timoşaya qarşı heç bir minnətdarlıq hissi keçirmirəm. Səhərdən axşama kimi ac-susuz bütün şəhəri bir-birinə vurub, əlləşib, çalışıb, amma mən onun bu barədə söylədiklərinə dözülməz bir əsəbilik və acıqla qulaq asıram. Özüm də anlayıram ki, haqlı deyiləm, amma bu məni bir az da artıq əsəbiləşdirir.

– Sonra da Mitrofanıçqilə getdim... Finti-Montigilə...

– Bilirəm, bilirəm! Uzatma! – acıqlı və kəskin bir şəkildə dinləniyəm. – Bilirəm. Mitrofanıçqilə getmişən və onu evdə tapa bilməmişən.

– Tapa bilmədim... – Timoşa, guya mənim əsəbiləşdiyimi hiss etməyərək ölgün səslə cavab verir. – Əvvəlcə, həmişə onun bayram günləri balıq tutduğu bəndin üstünə, mayakın yanına getdim... Oradan...

– Sənin hara getdiyini mənə maraqlı deyil... Əsas odur ki, sən onu tapmadın! Tapmadın! Tapmadın!

Dərdim o qədər böyükdür ki, ədalətsiz, şıltaq və kobud olmaqda özümü haqlı hesab edəyəm.

Yaxınlıqdakı masadan kiminsə düyünlü əsasını götürüb, oturduğumuz masanı döyəcləyərək özümə də mənfur görünən yad, davakar və əsəbi səslə qışqırıram:

– Hamınız cəhənnəm olun! Cəhənnəm olun! Cəhənnəm olun!

Birdən özümə gəlirəm və dilim dolaşa-dolaşa üzr istəməyə başlayıram:

– İncimə... başa düşürəm... bilirəm... İndi mən nə edim? Axı mən...

Qəhər məni boğur və üzümə üstə pərdənin üstünə yıxılıram, – pərdədən də balıq iyi gəlir.

– Eh, təəssüflər olsun ki, – Munya Bloxin dillənir, – Finti-Montini tapa bilmədik! O bizə nə etmək lazım olduğunu məsləhət görürdi. Elə bu an birdən qulağımıza tanış, doğma sözlər deyir:

– Fərsizlər! Avaralar! Hiyləgərlər!..

Yerimizdən elə sıçrayırıq ki, sanki otağa mərmii düşüb. Finti-Montii!!! Doğrudanmı, o burada, bizim aramızdadır?!

Pərdənin arxasına cumuruq.

Bəli, bu odur – Finti-Monti: kasıb şinelinə bürünüb. O qədər də geniş olmayan skamyada mürğüləyir, yanındakı sandığın üstündə isə butulka qoyulub və ölgün işıq saçan şam əriyib tədricən azalır.

Bu nə möcüzədir! Necə olub ki, o belə üfunətli və iyrenc bir yerə gəlib düşüb? Doğrusu, gimnazistlər arasında əvvəllərdə şayiə gəzirdi ki, guya o bir zamanlar deyildi ki kimi, dərini şerabla azaldır. Amma dər zamamı sinifdə onu ayıq və mötəbər bir şəxs kimi görməyə adət etdiyindən, indi gözlərimə inana bilmirdim. Budur, o, yavaş-yavaş yerindən qalxıb oturur və Taras Bulbanın saqqalı kimi uzun saqqalını tumarlayır. Adama elə gəlir ki, o bundan sonra yatıb-yatmaması barədə düşünür. Görünür, yatmağı qərara alır. Yenidən başını basdırmaq üçün miskin şinelinin ucundan dartır.

– Salam, İvan Mitrofanıç! – gimnaziyada olduğu kimi bir ağızdan söyləyirik.

– Tənbellərə eşq olsun! – yuxulu halda qaşqabaqla cavab verir.

Coşqun şəkildə ona müraciət edirəm:

– Nə edim, İvan Mitrofanıç? Yəqin ki, artıq bilirsiniz: mənə gimnaziyadan xaric ediblər. Doğrudanmı, güzəştə getməyəcəklər? Doğrudanmı qayıtmağıma icazə verməyəcəklər? Namusla söz verirəm, səhvimi düzəldərəm! Mən...

İvan Mitrofanıç susur.

– Xa-ric e-dib-lər? – höccələyərək deyir. – Qardaş, elə mənə də xa-ric e-dib-lər.

Birdən qurşağımdan yapışb var gücü ilə mənə özünə sarı çəkir.

– Sənin gözlərin tutulub! – mənə nəvazişlə məzəmmət edir. – Uşaq deyilsən, artıq başa düşən vaxtıdır... Elə bilirsən, səni o keşişlə və yaxud... o Kozelski ilə oyun çıxardığım üçün qovublar? Yalan və cəfəngiyatdır! Səni günahkar olduğuna görə qovmayıblar. Ona görə qovublar ki, sən qara camaatdansen. Sənin günahın yalnız bundadır, başa düşürsən?

Birdən bizim oturduğumuz küncdə “lal-kar” Drakondidi peyda olur və kifayət qədər yaxınlığımızda söylə vurnuxmağa başlayır.

– Elə bilirsən, o doğrudan da kardır? – Munya nisbətən uca səsle pıçıldaır. – Ay-hay! Onun qulaqları sənikindən heç də pis eşitmir! Bütün günü burada masaların arasında vurnuxur, sabahı isə qaçb kimə lazımdır ona da məlumat çatdırır.

İvan Mitrofanıç yerindən qalxıb sandıqdan yumşaq şlyapasını götürür, şinelini çiyinə atıb (bir az bundan əvvəl masanı döyəcədiyim düyünlü əsasını ona verirəm) qaçıya sarı yollanır.

– Geriyə! Bura yox! – Munya qışqırır və bizi darısqal bir otağa aparır. Oradan biz sanki üfunətli bir quyudan çıxıb, yumru ayın işıqlandırdığı geniş və sakit səmanın altına düşürük.

Qarşımızda ağaclar, gül kolları və göyərçin damlarının kölgələri görünür. Bir dəqiqədən sonra qızılı ay işığının hər torofı şəfəqə boyadığı və alçaq evlərin qara kölgəsi düşən dalana çatır.

On altıncı fəsil

AY İŞIĞINDA

Mənə elə gəlir ki, ömrümdə belə bir ay görməmişəm. O bütün şəhəri öz işığına qərş etmişdi.

İvan Mitrofanıç evin yaxınlığındakı kölgəlikdə, tumbanın üstündə oturmuşdu. Yenidən mənə özünə sarı çəkib, kədərli halda bayaqki kimi məzəmmət eləyir:

– Artıq sən uşaq deyilsən, başa düşən vaxtıdır!

Bir qədər susur və birdən heç mətləbə toxlu olmayan sual verir:

– Sən nə vaxtsa Üçüncü Toptıqın barədə eşitmisən?

– Hansı Toptıqın barədə?

– Mərhum Toptıqın barəsində? Bax sənə bədbəxtliyinə bax odur!

Söhbət iki il əvvəl dünyasını dəyişmiş III Aleksandrdan gedirdi.

Yadımdadır, onun ölüm xəbərini eşidən kimi Altıgözlü, Proxor Yevgeniç və keşiş bir-birini üstələməyə çalışaraq onu tərifləyir və sinələrinə döyə-döyə onun çox yaxşı, müdrik və xeyirxah olduğunu tez-tez təkrar edirdilər. Biz uşaqlar da onların təriflərinə inanıb, ölmüş çarı düşünüb bərk qüssələndik. Zalda asılan portreti (qara çərçivəyə alınmışdı) elə xeyirxah təsvir olunmuşdu ki, ona baxarkən bu şəxsin hər hansı fitnələr törətməsinə inanmaq mümkün deyildi.

Amma Finti-Montinin sözlərinə görə, o çox kobud bir adam imiş... Nazirləri ilə birlikdə ədalətsiz bir qayda quraşdırıblar. Bu qaydaya görə fəhlə, xidmətçi, arabaçı, qabyuyan, malyükləyən, dərzi uşaqları heç vaxt gimnaziyaya buraxılmamalıdılar.

– Bəs bizim savadsız olmağımızın çara nə kimi faydası vardı? – təəccüblə soruşuram.

İvan Mitrofanıç cavab verməyə macal tapmır. Bloxin onu üstələyir.

– Onda, zəhmət olmasa, de görüm, – o istehza ilə soruşur, – sənənin tələbə olmağının bəs çara nə faydası vardı? Ona nə xeyri var

axı? Varlılar qiyam qaldırmayacaqlar, sadə adamlar, kasıblar isə – oho-ho!

– Doğrudur, doğrudur! – Finti-Monti söyləyir və zorla əsasına söykənərək ay işığının əmələ gətirdiyi zolaqlar boyu addımlamağa başlayır.

– O indi oxumağa başlayacaq! Görərsən! – Munya Bloxin mənə pıçıldaıyır. – Artıq mən ona bələdəm!

Doğrudan da Finti-Monti öskürür, sonra isə xırıltılı bariton səsi ilə oxumağa başlayır:

Volqada ulayırlar. Kimin iniltisidir
Böyük rus çayının üstündə?
Amma mahnı deyilir
Bizdə bu iniltiyə...

Elə bu yerdə mahnını yarımçıq kəsib qurşağımdan yapışır və mənim heç bir, heç bir günahım olmadığı fikrini başıma yeritməyə çalışır. Söylədiklərinin bəzilərini anlamasam da, amma əsas fikirlərini tuta bilirəm. Məlum olur ki, əsas məsələ, ümumiyyətlə, Kozelskiyə gündəliyini gizlətməyi öyrətməkdə deyilmiş. Bu mənası olmayan cəfəngiyatdır. Əsas məsələ ondan ibarətdir ki, mənim anamın “polkovnikin dul qadını Tuintina”nın evi kimi evi, Zuyevin anasının olduğu kimi hamamı və yeməxanası, Babençikov qardaşlarının olduğu kimi mağazası, Siqizmund Kozelskinin olduğu kimi restoranı yoxdur. Ümumiyyətlə, onun özge paltarlarını yumaqdan sıyrılmış əllərindən başqa heç nəyi yoxdur.

Elə ona görə də məni universitetə aparacaq yolları bağlamaq qərarına gəlirlər.

– Nə üçün özünü alçaldırısan, nə üçün yalvarıb özünü sındırırsan! – İvan Mitrofanıç acıqla deyir. – Axı məsələ sadə və aydındır. Altıgözlüyə tapşırıb ki, “aşpaz uşaqlarından” altısını gimnaziyadan azad etsinlər. O da yeddisini çölə atmaq qərarına gəlib: səni, Finkelştaynı, Yakovenkonu, Xustopulonun və altıncı sinifdən olanları. O sizdə istədiyini tapacaq, arxayın ola bilərsiniz! Ona əmr olunub, o da çalışır...

Daləndən çıxıb mağazaların, evlərin, bağçaların yanı ilə addımlamağa başlayırıq. Tanış Kanatnaya küçəsi ay işığının altında poetik

və sirli görünür. Evlərdən heç birini tanımaq mümkün deyil. Sanki başqa planetə düşmüşük.

İvan Mitrofanıç yenidən qurşağımdan yapışır:

– Amma bizi masqaraya qoyan bu cəlladların ömrünə az qalıb!

Müqəddəs Rusiyada xoruzlar banlayır,
Müqəddəs Rusiyada tezliklə günəş doğacaq!

Finti-Montinin sözləri məni ruhlandırır. Alçalmaq və özünü sındırmaq yetər artıq! Mən heç kimin qarşısında günahkar deyiləm! Anama elə belə də deyəcəyəm. Ona hər şeyi başa salacağam. Əslində onlar mənim qarşımda günahkardırlar. Elə anamın da qarşısında...Bəli, bəli!

Yolda Emmanuil Juk haqqında söhbət salıram.

– Altıgözlünün sağ əlidir, – İvan Mitrofanıç izah edir. – Onunla faizə işləyir.

İvan Mitrofanıçın sözlərinə görə, Altıgözlü çox azğın, qorxubilməz bir rüşvətxordur və bu işdə ona çatan olmaz. Şəhərdə ən sanballı rüşvətxoru məzəmmət etmək istərkən deyirlər: “O lap Burqmeyster kimi döyüşür”.

Yenə də İvan Mitrofanıçın söylədiyinə görə, o, qiymət alverinə geniş yol açıb. Hər qiymətin, hətta öz məzənnəsi vardır: üçə görə bu qədər, dörd bir az baha, beş lap baha. Xüsusilə də axırıncı rüb, dərslər yekunlaşarkən.

İvan Mitrofanıç onu harada mümkün idisə orada ifşa edirdi. Onun haqqında qəzetə məqalə yazıb, amma senzura çapını qadağan edib. Nazirliyə yazıb, lakin orada deyiblər ki, bu işlərə girişmə...

– Xudahafiz! – İvan Mitrofanıç mənə söyləyir. – Və yadında saxla: sən məzlum, rəiyyot olsan da qul deyilsən!

Darvazadan içəri girən kimi Sindilinder mənə sarı yüyürür. O, dəli kimi atılıb düşür, əllərini yelləyir və səsi həyəti başına götürür:

– Gəldi! Gəldi! Qayıtdı! Sağ-salamatdır! Boğulmaq ağına belə gəlməyib!

Budur, anam, Marusya, Malanka, Uzun Liza, Silya artıq məni dövrəyə alıblar və qayıdışıma möhkəm sevinirlər.

İndi nə baş verdiyini anlamağa başlayıram. Evə axşam qayıdan anam bərk narahat olmağa başlayıb: mən hara yoxa çıxmışam? O,

mətbəxdə, Munyanın məni Drakondidiyə dəvət etdiyi məktubu tapır. Drakondidinin nə olduğunu nə anam, nə də Marusya bilmir. Tezliklə Sindililər gəlib çıxır və məktubu oxuduqdan sonra Uspenskaya küçəsinə yüyürür (birinci dəfə deyildi o, Drakondididə olurdu). Məni orada tapa bilmədiyindən anam daha çox narahat olmağa başlayır: iki seminariya tələbəsi – Fyuk və Yarov bu yaxınlarda dənizdə boğulduğundan, fikirləşir ki, yəqin mən də dənizdə batmışam.

Bəs Timoşa hanı? Munya Bloxin haradadır? Onlara çatıb, təşəkkürümü bildirmək istəyirəm. Amma Sindililər məni buraxmır. Evə sağ-salamat döndüyümdən, anam hər şeydən öncə mənə yaxşı-yaxşı yuyunmağı məsləhət görülür. Sabun və hamam lifini götürüb, Sindililərlə birlikdə yaxınlıqdakı sarayın arxasına keçirəm. Orada Sindililər məni soyuq su ilə amansızcasına yuyundurur. Sonra anam masanın üstünə taxta kasada borş qoyur. Amma yeməyə əl uzatmağa belə həvəsim yoxdur. Kənar adamlar getdikdən sonra anama, ondan gizlətdiklərim barədə rabitəsiz olaraq danışmağa başlayıram:

– Sən bilmirsən... Sənə namusla söz verirəm... Mən yox... Tyuntin... Həm də Meletiy... Çar... Finti-Monti deyir... sən qulaq as...

Anam nədənsə qərribə və sakit bir təbəssümlə məni seyr edir. Belə görünür ki, anam heç nə anlaya bilmir. Bəlkə də onun heç ağına gəlmir ki, mən onu dünən də, bu gün də aldatmışam. Mənim gimnaziya təhsil almağım üçün sərf etdiyi, həm də dəftərə, kitabə, tüklü qapağı olan çantama, yumru qələmdana, parlaq düymələri olan gimnaziya geyiminə xərclədiyi və ağır zəhmət hesabına qazandığı bütün pullar hədər gedib, sanki havaya sovrulub.

– Ana, sənə deməliyəm ki... Altıgözlü... dünən yox, üç gün əvvəl... yox, bir sözlə, dünən...

Anam susmaqda davam edir və birdən həvəssiz dillənir:

– Bilirəm... Artıq çoxdan bilirəm.

– Bilirsən?

Elə bil ürəyim düşdü.

– Dünən səhərdən bilirəm. Dünən səhər gimnaziya məktub gəlib... Səhər tezdən... Şənbə günü... Foma dayın burada olanda.

Deməli, hədər yerə ondan qaçırırmışam, hədər yerə özümü elə göstərirmişəm ki, guya heç nə olmayıb! Sınıfdə, hələ Bloxinin

arxasında gizləndiyim zaman hələ, o artıq fəlakətin baş verdiyindən xəbərdar imiş. Amma nə Foma dayıya, nə də Marusyaya bir söz deməyib. İndi isə çox sakit tərzdə səliqə ilə bükülmüş iri kağız çıxarıb mənə verir. Bu, qalın, işıltılı, ağ kağızın üstündə gözəl xətlə yazılmışdı:

“Möhtərəm Xanım, filan şəhərin Beşinci Gimnaziyasının Pedagoji Şurası Siza bildirir ki, Şuranın filan tarixli qərarına əsasən oğlunuz filankəs dərslərini zəif oxuduğuna və şagirdlərə zərərli təsir göstərdiyinə görə Gimnaziyanın beşinci sinfindən xaric edilmişdir. Xaric edilmiş oğlunuzun sənədlərini götürmək məqsədilə filan tarixdə Gimnaziyanın dəftərxanasına buyurub gəlməyinizi rica edirik.

*Möhtərəm Xanım, etimadınızı hörmət və ehtiramla qəbul ediniz.
Direktor A.Burqmeyster”.*

Bu kağız anam və mənim üçün ölüm hökmü demək idi. Amma anam qərribə də olsa, çox sakit görünürdü. O, Marusyadan fərqli olaraq, məni nə avara, nə də tənbel adlandırdı. Heç olmasa qışqıraydı, ya da ağlayardı! Anamın bu sakitliyi qorxulu nəşə olacağından xəbər verirdi.

Onun ölü əlləri kimi soyuq əllərdən yapışib məyus-məyus söyləyirəm:

– Yaxşı, lazım deyil!.. Xahiş edirəm! Özünü möhkəm saxla! Bu gün Finti-Monti mənə hər şeyi aydınlaşdırdı...

Elə indicə küçədə, ay işığının altında Finti-Montinin mənə söylədiklərinin hamısını anama danışırım. Ardınca Rikke bacıları və Zyuzya Kozelski barədə ona söyləyirəm. Sonra hər ikimiz susub, xeyli müddət böyük mətbəx taxtının üstündə otururuq. Çırağ tütülməyə başlayır və yavaş-yavaş sönür. Sanki mətbəx daha da işıqlanır. Bütün mətbəx ay işığı ilə dolur.

Anam heç vaxt təsadüf etmədiyim həyəcanlı səslə mənə öz həyatı, bəzində mən dünyaya gələndən dərhal sonra onu Peterburqda atıb gedən atam haqqında danışır və nəhayət susur.

Yalnız indi bütün sifətimin göz yaşları ilə islandığını hiss edirəm. Özümü o qədər gümrəh hiss etməyə başlayıram ki, elə bil, nə vaxtsa nə Meletiy, nə Altıgözlü, nə Proška, nə də müdir Lyustix olmuşdur. Başımı anamın dizlərinin üstünə qoyuram və əllərini sakitcə sıgallaya-sıgallaya yuxuya gedirəm.

BAZAR ERTƏSİ

Bazar ertəsi günortaya qədər yatıb, yerimdən bu vaxta kimi hiss etmədiyim bir iştaha ilə oyanıram.

Acğözlüklə yeməyə girişirəm: dünəndən qalma bir kasa borşu xaşxaşlı iri qalacla yeyirəm və üstündən o qədər çay içirəm ki, nəhayət, Marusya üz-gözünü turşudur və çimçəşə-çimçəşə deyir:

– Allaha and olsun, sən normal adam deyilsən!

Bəlkə də mən, doğrudan da normal adam deyiləm. Qəti şəkildə heç bir günahım olmadığını, direktorun öz “mələkləri” ilə üstümə ağır böhtan atdıqlarını və ən başlıcası isə daha anamdan qorxub gizlənməyin lazım olmadığını anlayandan sonra özümdə məftun-edici bir azadlıq hiss edib yüngülləşirəm.

Həyətdə atılıb, iki-üç dəqiqədən sonra kanatla öz “Viqvam”ıma qalxıram. Köhnə çölləyin üstünə dırmaşıb, məxfi yerdən, tirin arxasından, göy rəngli üz qabığıma aşağıdakı sözlər yazılmış ozik məktəb dəftərini çıxarıram!

GİMNAZİYADA

Qəhrəmanlıq haqqında

On iki fəsildən və epiloqdan ibarət poema

Birinci səhifədə təmtəraqlı çərçivənin içində yazılıb:

Rita Vadzinskayaya ithaf olunur

Dəftəri açıb oxuyuram:

Partanın üstünü yazdı Okudjala
Toplamasın balı az,
İmla yazısından axı
Kim yayınmaq istəməz?

Bu da bizə qədim yunan sintaksisindən dərs deyən “yunan” haqqında:

Sinfə daxil oldu yunan,
Dik qalxdı ayağa hamı
Biz-biz duran
Baş tükü tək.

Bu isə yaltaq və qorxaq Zyuzya Kozelski haqqında olan parça:

Gören kimi acgöz yunanın
Yırtıcı baxışlarını,
Qorxusundan əsirdi, titrəyirdi çənəsi
Gülərdi Proşkanın zarafatlarına
(Proşka olsa da
müfəttişin adı,
O əsil təlxək idi,
yəhudiləri simic adlandırırdı).

Bu da Altıgözlü, Finti-Monti, Zuyev...

Bu isə latın dili müəllimi Pavel İliç Kavun...

Birdən yadıma düşür ki, bu gün saat birdən ikiyə kimi bizim, daha doğrusu, bizim yox, “onların” çox sevdiyi latın dili dərsi olmalıdır. Həyatda hər şeyi qurban verməyə hazır idim, təkisi bu dəqiqə bütün sinfin qarşısında dayanıb, latın dili dərini özəbdən danışarkən, Pavel İliçin mənimlə birlikdə tələffüz olunan hər qədim sözün ahənginə qoşulmasının və gözlərini qıyıb, başını razılıqla yırğalamasının şahidi ola biləydim. İlk dəfə olaraq indi, tam aydınlığı ilə dərk edərdim ki, arzuladıqlarım bir də heç vaxt həyata keçməyəcək və özümü o qədər yalnız hiss edərdim ki, sanki yer üzündə tək mən qalmışam.

Gimnaziyanı xatırladan nə varsa cəhənnəm olsun! Gimnaziya da rədd olsun! Nəyimə gərəkdir! Zavallı əlyazmanı acıqla cırıb xırda-xırda hissələrə bölməyə başlayıram və onu fikirli halda o həddə qədər cırıram ki, bir sözü belə oxumaq mümkün olmasın. Sonra isə aşağı enib, qətran çəkilməmiş və üstünə vızıltı ilə çoxlu milçək qonmuş iri zibil qutusuna yaxınlaşaraq, kağız parçalarını onun içinə tullayıram.

Ürəyim sakitləşir və dal həyətləri qaça-qaça keçərək, evə sanı üz tuturam.

Kandara ayaq basan kimi Marusya işarə edir ki, səs salmayım: səhərdən anamda miqrən başlayıb. Rəngi boğulmuş və hərəkətsiz

uzanıb. Başı iri dəsmalla tarım sarınıb və Marusya hər iyirmi dəqiqədən bir həməən dəsmalı sirkə ilə dolu ləyəndə isladır.

– Ana gimnaziya da olub. Sənin sənədlərini götürməyə getmişdi! – O, tənə dolu bir pıçılıtlı ilə söyləyir. – Burqmeyster üstünə çıxır. Bəli, çıxır və hamısı da sənin ucbatından, sənin ucbatından!

Anamın yatağının yanında dayanıram və az qalır ki, ürəyim kərdərdən dayansın. Sonra isə anamın yanında hönkürtü ilə ağlamayım deyə mətbəxə keçirəm. Marusya mənə üç dənə beşqəpiklik uzadıb deyir:

– Sənin yerində olsaydım, elə indi Qavrilenkonun yanına gedib axşam yeməyinə çörək və yarım funt arpa yarması alardım.

Qavrilenkonun dükanı Staro-Portofrankovski küçəsinin tinində yerləşir. Pulu götürüb qəmgin-qəmgin dükana doğru yollanıram. Tinə çatmamış, sanki lazım imiş kimi ilk rastlaşdığım adam Valka Tyuntin olur. Onun yuxulu sifətindən və korusu gözlərindən özündənrahlıq və lovğalıq yağır. Əlində ağır əl ağacı var. Baxmayaraq ki, gimnazistlərə dəyənək, çətir, əsa gəzdirmək qəti qadağan olunub. Valka, demək olar ki, hər gün bizim tərəflərə gəlir. Yaxınlıqda onun Moskva mülkədarlarından birinin dul qadını olan bibisi yaşayır və o, madam Şerşeneviçin evinin bir mərtəbəsini tamamilə icarəyə götürüb.

İndi həyatda ən çox arzuladığım bir şey varda, o da Valka ilə görüşməmək idi. Amma o dostcasına mənə baxıb, elə gülümsəyir ki, sanki mənim haqqımda yaxşı nəşə öyrənib və məni sevindirib təbrik etmək istəyir.

– Salam, – o tənənə ilə deyir, – necə də arıqlamısan, rəngin də yaşıla çalır! Bu gün direktor da səni söyürdü... O səni “qotur qoyun” adlandırdı. Dərsimizə gəlib dedi: “Allaha çox şükür ki, o, bir də gimnaziya gəlməyəcək!” Elə belə də dedi: “Allaha çox şükür!” “Qotur qoyun bütün sürünü korlayır”. Anam da eyni sözü deyir: sənin yerin gimnaziya yox, camaşırxanadır. Axı sənin əziz anana...

– Ay səni, bədheybət! – qışqırıram və ürəyimdən yalnız onun bu həyasız, istehza yağın sifətini cırmaqlamaq, əzizləməyə keçir.

Onun özündənrahlıq təbəssümü mənə elə bir qəzəb, kin yaradır ki, artıq bu hisslər mənə bir neçə gündür əzab verir. Bu da gücümü, elə bil, on qat artırır və hətta, özümə də gözlənilməz olan bir şəkildə karıxmış Tyuntinin üstünə cumub, əlindəki ağır əsanı ondan alaraq ortadan bölürəm və düz onun sifətinə çıxırıram.

Nə əvvəl, nə də sonra bu cür möcüzə göstərə bilməzdim: əsa polad kimi möhkəm idi və adi halda onu nəinki sındıra, heç əyib bilməzdim.

Gözləyirdim ki, Valka ağrıdan çıxır və əsəbiləşəcək və yumruqlarını işə salacaq. Çünki onun məndən güclü olduğuna əmin idim. Amma birdən onun sifəti qorxudan yazıq bir ifadə alır və eybəcər bir civilti çıxararaq, qorxaqcasına darvazanın arxasına atılır.

On səkkizinci fəsil

MƏN RƏSSAM OLACAĞAM

Bir neçə gün də keçir. Bir dəfə Sindilinder bizə gəlib, məni bir küncə çəkir və gizli iş tutarmuş kimi pıçılıtlı ilə soruşur:

– Çoxlu kapital qazanmaq istəyirsən? – bic-bic göz vurub, sağ əlinin barmaqlarını elə oynadır ki, sanki kağız pulları sayır.

Mən qorxa-qorxa ona baxıram. O məni mənfur işlərə sürükləmir, görəsən? Bəs bu göz vurmaq, qərribə hərəkətlər, müəmmalı pıçılıtlı nə deməkdir? Amma yox, o mənə qəbahətli bir iş təklif etməyə hazırlaşır. O əslində yaxşı bir iş təklif edir. Lövhə rəssamı, rəngsaz Anaxoviçə müvəqqəti köməkçi lazımdır. O bilmək istəyir ki, yemək onun hesabına olmaq şərtilə, günü iyirmi qəpiyə bu işi qəbul etməyə razı olaram, ya yox.

Elə həməən axşam, necə həyəcanla Anaxoviçin yanına yüyürdüyümü təsəvvür etmək belə çətindir! Onun soyadı mənə gözəl tanışdır. Belə ki o tək cə rəngsaz deyil. Həm də tütün mağazalarının, bərbərxanaların, yemərxanaların, camaşırxanaların və digər müəssisələrin çoxsaylı lövhələrinin rəssamıdır. Lövhələr iri, yaraşlıqlı bir qapı ölçüsündə olmaqla üstündə asılır və hər birində (aşağıda, sağ küncdə) iri çap hərfləri ilə yazılıb: “Rəssamı L. Anaxoviç”. Tütün mağazaları üçün moruq rəngində, dəbdəbəli fəs¹ qoymuş, boylubuxunlu türk şəkli çəkir. Türk kişi, özlərinə məxsus divanda türk-sayağı əyləşib, uzun şər qəlyanında ləzzətlə türk tütünü çəkir və qəlyandan zərif, spiralvari, boyu çox nazik bir tüstü burulub çıxır.

¹ Fəs – Yaxın Şərqlərinin bəzində kişi papağı

Bəs lövhələrdə bərbərlər necə təsvir olunur! Qulaqlarının arxasında daima daraq, qoşeng, nazik bıqları olan oğlanlar öz müştərilərinə tərəf nəvazişlə əyilib, onların saçlarına iri gümüşü qayçılarla mehribancasına sanki sığal çəkirlər.

Ümumiyyətlə, Anaxoviçin və digər onun kimi usta rəssamların lövhələri şəhərimizin sakinləri üçün yeganə şəkil qalereyası sayılır. Hələ bu yaxınlarda Anaxoviçin rəqibi, Bendel adlı digər rəssam “Şimal mehmanxanası” üçün lövhə hazırlamışdı. Bu lövhədə zümrüddən hazırlanmış oyun masasının üstündə, bilyard oynayan, nazik belə malik dörd centlmen təsvir olunmuşdur. Yeni incəsənət əsərinə baxmaq üçün hər tərəfdən axıyıb gələn şəhər sakinlərindən heç birini bu centlmenlərin iki damcı su kimi bir-birinə oxşaması və əllərində tutduqları kiwi dirsəklərinə dolayaraq dimdik saxladığıları maraqlandırmırdı.

Buna görə də Sindilinderin təklifini eşidərkən böyük fərəh hissi keçirməyimdə təəccüblü heç nə yox idi. Arxayın idim ki, Anaxoviç məni görəndə kimi öz fırçasını və boyalarını ixtiyarına verəcək. Mən də dərhal, moruq rəngində fəs qoymuş gözəl türklər və zümrüddən hazırlanmış bilyard masasının önündə donub qalmış, əkiz centlmenlər təsvir olunmuş bu cürə şəkillər çəkməyə başlayacağam.

Amma Anaxoviç (bu tutqun və etinasız baxışlara malik balacaboy bir adamdır) mənə laqeydcəsinə baxıb, elə tərzdə müraciət edir ki, sanki məndən yaxşı heç nə gözləmir.

– Bax orada, küçədə rəngsaz malası vardır. Sabah səhərdən artıq damda olmalısınız...

Və ünvanı söyləyir: Sadovaya, səkkiz.

Nə mala? Hansı dam?

Məlum olur ki, mala ucunda iti qaşovu olan uzun ağacdən ibarətdir. Damı rəngləməzdən əvvəl, mala ilə oradan pası və keçənlik boyanı tertemiz qaşımaq lazımdır.

– Bəs fırça?

– Fırça, cavan oğlan, bir-iki ildən sonra...

Bu andan etibarən oluram malaçı.

Malaçı – bu heç də zamazkaçəkən deyil. O xüsusi ağıl tələb olunmayan ən sadə işləri görür. Səhər tezdən paslı, qurum bağlanmış, ətalət yağan və müxtəlif yerlərdə ada şəklində bozaran köhnə boyalar olan dama qalxırsan, gödəkçəni, köynəyini, çəkmələrini

soyunursan, ayaqlarını parça ilə bükürsən və biabırçı şəkildə bulaşmış kələ-kötür səhəni malanın köməyiylə zərrə qədər toz belə qalmayan əraziyə çevirməyə başlayırsan. Bundan sonra rəngsazlar gəlir, bu damı yaxşıca zamazkalayır, onu al-qırmızı, yaşıl və yaxud da açıq-sarı boya ilə rəngləyirdilər. Beləliklə də dam uzun müddət təvətlə görünür və küçənin bəzəyinə çevrilirdi.

Zamazka çəkməyi də pis bacarmırdım: bütün sıyrıntıları, çatdaqları və oyuqları sürtüb qatışıqla elə suvaya bilərdim ki, dam güzgü kimi hamar olardı. Bu sənəti, dəniz sahilində, balıqçı Simmelidiyə qayığını rəngləməyə kömək edərkən öyrənmişdim.

Səhərdən hava sorin keçir, dəniz küləyi əsirdi. Buna görə də iş mənə asan görünür və ləzzət verirdi. Amma saat on ikiyə yaxın yaz günəşi damı möhkəm qızdırdığından dincəlmək üçün borunun yanında otururam.

Demək olar ki, həmişə bu vaxtlar Anaxoviçin oğlu Boris Leopoldoviç söykəmə nərdivanla dama qalxır. O, atasının götürdüyü bütün podrat işlərinə nəzarət edir. Atasına çox oxşayır. Elə onun kimi balacaboy, süst və ləng bir adamdır. Borunun yanında beş dəqiqə boş-boşuna dayandıqdan sonra özü ilə gətirdiyi səbətdən bir dəstə sarımsaq, ya da soğan, iri çörək parçası və bir şüşə turş kvas çıxardı. Bu da Anaxoviçin “ağa yeməyi” adlanardı. Balıqçılar üst dodağı butulkanın boğazına toxundurmadan necə içməyin qaydasını mənə öyrətmişdilər.

Yarım saata yaxın borunun yanında oturub özüm üçün şəllənirəm. Sonra malamı götürüb yenidən işə girişirəm. Axırda isə özümə gətirdiyim süpürgə ilə damdan qaşayıb təmizləməyə nail olduğum bütün zir-zibili süpürüb bir yerə toplayıram. Zibil nə qədər çox olursa, bir o qədər də çox sevinirəm: deməli, əməyim hədəf getməyib!

Bəli, öz işimdə, əsil həqiqətdə xoşuma gələn bəzi cəhətlər vardır: açıq havada, belə ucalıqda həftələrlə dayanıb, yüksəklikdən Tyuntinlərin, Barbosların və Proşkaların eşələndiyi dünyaya tamaşa etmək öz halal zəhmətinin nəticəsini görmək şənbə günü işə qazandığım bir manatı evə aparacağına ümid bəsləmək. Bütün bunlar məndə böyük iftixar hissi oyadırdı.

Amma ilk anlar, fərjakasında gümüş gerbi olan gimnazist kimi addımladığım küçələrdən tamamilə bulaşmış vəziyyətdə keçərkən,

özümdən asılı olmayaraq xəcalət çəkirdim. Ətrafdakıların istehzalı baxışlarına cavab olaraq, qəsdən özümü məğrur tutur və hamıya özümü cəmiyyət üçün yararsız hesab etmədiyimi sübut etməyə çalışırdım. Bütün bunlar isə mənasız iddiadan başqa bir şey deyildi. Çünki əslində mən daxilən çox əzab çəkirdim.

Tədricən öz vəziyyətimlə barışasım oldum. İndi eyvanda dayanan madam Şerşeneviçin məni görürkən arxasını çevirib, guya özünü gülləri iyləyən və yaxud da balonkanı tumarlayan kimi göstərməsini tam soyuqqanlıqla qarşılayırdım. O hətta əvvəlki kimi mənə: "Salam! Belinizi nə üçün belə bükürsünüz? Axı sizin yetmiş yaşınız yoxdur!" – deyə qışqırmırdı da.

Bir sözlə, paltaryuyan və yaxud ikişlə məşğul olan anama təsadüfən belə gözümlə sataşarkən, varlığımı yenidən kədər hissi bürüyürdü. Anama da, özümə də yazığım gəlirdi. Anam yenə də əvvəlki kimi baş verən bədbəxtliklə bağlı mənə bir kəlmə də söz söyləmirdi və hətta özünü dərhal işə başladığımdan razı qalan kimi göstərirdi. Amma elə möhkəm anıqlayıb ki, hər dəfə görəndə, ürəyimdən ona bərk təsəlli vermək keçir. Ağılıma gözəl bir fikir gəlir və bu fikri ona böyük bir kəşf kimi, Marusyadan gizli olaraq çatdırmağı qərara alıram. Plan çox adi və sadədir, amma onu həyata keçirmək o qədər də asan deyil.

– Əziz anam, mən hər şeyə nail olacağam... Görərsən!

Anam şübhə ilə mənə baxır və bu vaxt heç zaman unutmayaçağım bir hadisə baş verir: o, birdən başımı özünə tərəf çəkir, üzümdən, boynumdan, çənəmdən, gözlərimdən bərk-bərk öpür.

Ailəmizdə belə bir adət mövcud deyildi. Ağılım kəsəndən anamın nə məni, nə də Marusyanı öpdüyünün şahidi olmamışdım. O bizimlə daima mülayim davransa da, amma çox ciddi idi. Bəlkə elə ona görə də onun gözlənilməz nəvazişi məni bu dərəcədə heyəcanlandırır. Yerimdən sıçrayıb, inamla deyirəm:

– Günü səhərdən başlayacağam... Görərsən!

Uzaqdan kədərli səslər gəlir. Simonenko trubada ifa edir. Amma bu səslər indi mənə nəşə şən, ümidverici duyğular aşılayır.

On doqquzuncu fəsil

OXUMAĞA DAVAM EDİRƏM

Bir müddətdən sonra yeni və çox vacib bir məşğuliyyətə nail oldum ki, bu da mənim o zamankı həyatımın əvvəlkindən daha maraqlı keçməsinə səbəb oldu.

Səhər tezdən dama qalxıb, əvvəlcə bir parça tabaşir götürərək ora iri xarici hərflərlə yazıram:

I look. My book. I look at my book!

Beləliklə, otuz-qırx sətir ardıcıl yazıram. Sonra isə bu sətirlərin üstü ilə addımlayaraq, onları əzbərləməyə çalışıram. Belə işə başlamazdan əvvəl ingilis dilini öyrənirəm. Bunun üçün məxsusi olaraq köhnə əşyalar satılan bazardan, iyirmi beş qəpiyə, professor Meyendorfun tərtib etdiyi "İngilis dilini sərbəst öyrənənlər üçün" adlı kitabı almışdım. Bu qalın və köhnə bir kitab olub, ona yaxın səhifəsi qoparılıb götürülmüşdü (alandan sonra bildim).

Görünür, bu Meyendorf böyük sehrbaz olub. O həmişə oxucuya çox məntiqsiz suallarla müraciət edir.

"Bağbanın ikiyaşlı oğlu kiçik bacısının qız nəvəsini sevirmi?"

"Sizin çörəkçidən sarıbülbul və camış alan taygöz bibiniz varmı?"

Amma buna baxmayaraq, mən işlədiyim hər bir damı professorun bu qəribə suallarının cavabları ilə yazıb doldurmağa hazır idim. Belə ki o öz kitabına yazdığı ön sözdə qəti şəkildə bildirirdi ki, kim onun sarıbüllüllərinə, bibilərinə lazımı səviyyədə diqqət ayırmırsa, nəticədə ingilis dilini öyrənəcək və liverpulun və yaxud Duvrin sakini kimi Corc Bayronun dilində danışa biləcək.

Mən bütün varlığımı ona inanırdım və onun göstərişinə əsasən hər gün dəmir səhifələrin üstünə belə mənasız cəfəngiyatlar yazırdım:

"Nəməlum kor adam lal-kar müğənninin mavi ineyini oturub gülümsədiyi göy rəngli ağacını görürmü?"

Bütün hallarda bu qəribə ineyin göy rəngli ağacın budaqlarının üstündə oturduğunu, yoxsa müğənninin zərif çiynlərinə dırmaşıb

¹ Mən baxıram. Mənim kitabım. Mən kitabıma baxıram (ing.)

çıxdığını anlamaq mümkün deyildi. Amma bütün bu qarmaqarıışıqlıqların köməyi ilə ingilis dilinin qrammatikasının ilkin anlayışları beynimə möhkəm həkk olundu.

Şekspiri, Valter Skotu, heyran olduğum Dikkensi, deyək ki, Tolstoy və yaxud Qoqol kimi başa düşəcəyim gözəl günləri böyük şövqlə arzulayırdım. Lyudviq Meyerdən (ona həm də Spinoza deyirdilər) dahi amerikan yazıçısı Edqar Ponun kitabını alıb, oradan “Annabel Li” şerini tapıb oxuyarkən, demək olar ki, hər sözü başa düşdüyüm anın mənə bəxş etdiyi ağılasığmaz xoşbəxtliyi heç zaman unutmayacağam. Dərhal qərara gəldim ki, Annabel Li – bu Rita Vadzinskayadır və onu iş zamanı təmtəraqla sözləməyə başladım. Əgər möcüzə nəticəsində hər hansı bir britaniyalı söylədiklərimi çitseydi, bunun ingilis dilində olduğunu anlamayacağıma heç şübhə etmirdim. Çünki professor Meyendorf mənə ingilis sözlərinin tələffüz edilməsini öyrədə bilməmişdi (bəli, məhz öyrədə bilməmişdi) və mən də onları sadələvhəcəsinə təhrif edirdim.

O vaxtlar mən təkəcə ingilis dili ilə məşğul olurdum.

Köhnə əşyalar satılan bazardan altıncı sinfin bəzi dərsləklərini və proqramını oldə edib, axşamlar cəbrlə, latın dili ilə, tarixlə məşğul olurdum. Qeribəsi bu idi ki, gimnaziya kursunu gimnaziya divarlarının kənarında, “Viqvamda” müəllimlər və sinif rəhbərləri olmadan mənimsəmək, təəccüblü olsa da, daha asan idi.

Timoşa tez-tez bizə gələrdi və ikilikdə dərslərlə məşğul olardıq.

Dərslərlə məşğul olmağın anamı gözlənilmədən xoş xəbər eşidən adam kimi sevindirirdi.

Düz bir ay (mən gimnaziyaadan xaric ediləndən sonra) anam elə bilirdi ki, artıq mənim təhsilimə tamamilə son qoyulub və mən ən yaxşı halda hər hansı kasıb mağazaların birində yalnız yazıq bir satıcı ola bilərəm. Amma o tədricən məhv edilmiş hesab etdiyi həyatdakı ən müqəddəs arzusunun heç nəyə baxmadan yaşadığını şahidi oldu. O, Timoşa ilə məşğuliyətimizə musiqi dinləyirmiş kimi həvəslə diqqət yetirirdi. Onun, Timoşanı qonaq etdiyi göy badımcanlarının, albalı, qovun və “monastır qarpızı” mürəbbələrinin sayı hesaba gəlməzdi. O yenidən ləyəne söykənərək və yaxud gülləri sulayaraq asta səslə öz mahnılarını oxumağa başlamışdı. Yenidən məzəli bir hadisəyə gözləri yaşarana qədər gülməyə başlamışdı. Anamın ürəyinin açıldığını görünəcə, Krayeviçin “Fizikasına” və Kyunerin “Latın dilinin qrammatikasına” daha söylə baş vururdum.

Hətta Simonenko da mənə hörmətlə yanaşmağa başlamışdı.

Bir dəfə, bazar günü, onu kiçik bağçasının çəpərini rənglədiyini gördüm. Tez evə qaçıb fırçanı götürdüm və bu maraqlı işdə ona kömək elədim. Tezliklə onun hasarı tamamilə moruq rənginə boyandı. Minnətdarlıq əlaməti olaraq xeyirxah ləpabığ ovcuma gümüş birmanatlıq basmağa çalışsa da, pulu götürmədim. Bu zaman o çox mütəəssir oldu və mənə razılıq verəcəyim halda polis şöbəsində katib köməkçisi işləməyi təklif etdi.

– Yaxşı, gəlirli yerdir.

Polis sahəsində işləyən katiblər əsil fırldaqçı idilər və ora müraciət edənləri hər xırda şeyə görə aldaraq soyurdular. Onlar doğrudan da, heç nədən korluq çəkmirdilər: faytonda gəzir, gözəl qalstuklar bağlayır, siqar çəkir və sərxoşluq edirdilər.

Simonenkonun öz işi də çox asan və gəlirli bir iş idi. Hər səhər yağa bulaşmış polis kitelini geyinib bazara gedər və alverçilərin ahıcları aldadıb-aldatmadıqlarını, onlara köhnə tərəvəz və yaxud iylenmiş balıq satıb-satmadıqlarını yoxlayardı. Yoxlayardı ki, görsün alverçilərin tərəzisi düz çəkirmi? Qurd salmış ət satan qəssab Lukin və yaxud patentsiz çaxır alveri edən Çumakov barəsində protokol tərtib etməyə dəyərmə?

Belə çıxır ki, alverçilər ondan qorxmalı və onu görərkən tır-tır əsməlidirlər. Əsil həqiqətdə, alverçilər onunla yaxın dost kimi görüşürdülər.

Onların mağazalarının yanından elə mülayim sifətlə keçərdi ki, sanki onlara havanın yaxşı olacağı barədə xoş xəbər gətirmişdi.

Alverçilər Simonenkonun yekəpər işçisi Maryanın onun arxasınca gözdiyi səbətə həvəslə balıq, sala, kağız torbada hər cürə yarma, zeytun, vətçina, qoz, yaxşı seçmə meyvələr yığar və ondan bir qəpik də tələb etməzdilər.

Bu isə ondan irəli gəlirdi ki, Simonenko öz “xeyirxahlığı” ilə onlara, hər cürə çürümüş və xarab olmuş malları ahıcları sırımağa imkan verirdi.

Bu da hamının gözü qarşısında açıq-aşkar şəkildə baş verirdi. Amma buna baxmayaraq... Yaddaşımı nə qədər qurdalasam da, bir hadisə belə xatırlaya bilmərəm ki, kimse nə vaxtsa Simonenkonu şərəfsiz oğru və yaxud rüşvətxor adlandırsın. Əksinə, hamı bir soslə onun yaxşı adam olduğunu söyləyirdi. Bizim evdə də (Marusya və anamdan savayı) hamı ona hörmətlə yanaşar, ona həsəd aparar və

onu tərifləyirdilər. Əgər qonşulardan kiməsə müvəqqəti istifadə üçün ya ütü, ya həvəngdəstə, ya ələk, ya qəhvəüydən lazım olarsa, Simonenkoya müraciət edərdi. O da heç vaxt kimisə əliboş geri qaytarmazdı.

Rahiblərə və kasıblara sədəqə verməyi xoşlayardı. Madam Şerşeneviçin əlini öpürdü.

Bayram günləri şəfqət bacılarının Kasperovskaya kilsəsində (bizim tinin arxasında, Staro-Portofrankovskaya küçəsində yerləşir) söylə dua edirdi.

Altı-yeddi yaşım olarkən bir dəfə onun mənə verdiyi iri, yumru marmeladı yaxşı xatırlayıram. Həyətdə dayanıb hönkürürdüm: uşaqlar mənə incitmişdilər. O, bağçasından çıxıb mənə qucağına götürdü və mənə marmelad verdi. Ondan tütün və siyənək balığının iyi gəlirdi. Buna baxmayaraq, o dəqiqə ağlamağı kəsdim.

Şəhərimizin polisləri o dərəcədə müftəxor, soyğunçu, qaba adamlar idilər ki, həlimqəlbli “rüşvətخور” Semyon Simonenko onların içərisində az qala ən təmiz adam sayılırdı.

İyirminci fəsil

“ANTİPAT”

Bu arada işlərim pisləşməyə başladı. Anaxoviçin sifarişləri getdikcə azalırdı. Beləliklə də rəngləmə mövsümü ömrünü başa vurdu.

Anaxoviç dərhal mənə artelə – afişalar yapışdıran işinə düzəldi. Arteldə onlarla ayaqdan iti yeniyetmələr işləyirdi və onların hər birini müəyyən rayonlara göndərirdilər. Mənə ucqar yerlər düşmüşdü. Əllərimdə yapışqan dolu vedrə və rəngsaz fırçası, rəngbər rəng afişaların ağırlığı altında əldən düşənə qədər dalanları və küçələri gəzib, bu afişaları mümkün qədər tez divarlara, hasarlara, demək olar ki, hər tində qoyulmuş xüsusi sütunlara yapışdırmalı idim.

Belə afişalar var idi:

Zevekenin məşhur heyvanxanası şəhərdədir.

Ux, İsakoviçin hovuzunda çimmək nə yaxşıdır!

KAPİTAN DE VETRİO!!!

Polad mədəsi olan adam!

Sındırılmış butulkaları və qədəhləri udur!!!

Həm də qurbağa və ilanları!!!

**Dodaqlarını tərpətməklə danışan
PANTELEYMON VANYUXİN
Danışan gəlincləri ilə**

Utoçkin! Utoçkin! Utoçkin!

Bu iş mənə ağır gəlirdi. Onu iki nəfərlə görmək daha əlverişli idi. Bir nəfər üçün bu iş həm münasib deyildi, həm də çətin idi.

Bir həftədən sonra işdən çıxdım və lopabığ Simonenkonun təqdimatı ilə yaşlı bir hərbi katibə dərs deməyə başladım. Ona xidməti vəzifəsinin artırılması üçün gimnaziyanın dördüncü sinfinin proqramını öyrənmək lazım idi.

Katib utancaq, nəzakətli və ciddi adam olsa da, çox simic imiş. Belə ki mənə ödəniləsi puldan iki manat yarım kəsdi. Onun qərībə soyadı vardı: Qolovatyuk.

Başqa bir iş də tapmışdım: hər axşam saat yeddindən on birə kimi polkovnik arvadı, yaşlı bir qadın olan Yevdokiya Georgiyevnaya “Rodina” və “Niva” jurnallarından uzun-uzadı romanlar oxumalı idim. Belə ki clo birinci səhifədən sonra Yevdokiya Georgiyevna yuxuya gedər və oxumağa davam etdiyim müddət ərzində rahatca xoruldayardı. Oxu sona çatarkən qarı oyanıb, özünü elə aparardı ki, guya bir saniyə də olsa belə yatmayıb və oxunanları coşğunluqla tərifləyərdi. Hər gəlişimə də gümüş yarımmanatlıq ödəyərdi.

Mənim üçün bu işi məktəb rəfiqələrindən birinin vasitəsilə Leka Kurindina tapmışdı. Leka mənə, əvvəlki kimi, ana qayğıkeşliyi ilə yanaşırdı. Mənə çox lazım olan dərslikləri beş qopiye tapıb gətirərdi. Pasxa bayramında isə mənə ingilisco balaca bir lüğət bağışlamışdı. Hər bazar günü Timoşa və Munya ilə getdiyim kitabxananın oxu zalına gətirmişdi.

– Nəyə görəsən yenə də yeməyə mənə kotlet veriblər. – Burnunu bürüşdürüb, üzünə məzəli bir ifadə verərək deyirdi. – Xahiş edirəm bunları yeyəsən, yoxsa tullamağa məcburam! Kotletlər bork, quru

olardı, onlara acı bibər qatırdı. Amma mən onları ləzzətlə yeyərdim. Axı yazıq Lekaya kömək etmək lazım idi. Bundan da başqa o vaxtlar məndə qarınqulu iştahası yaranmışdı. Bəlkə, elə ona görə son aylar qeyri-adi dərəcədə böyümüşdüm. Gimnaziya gödəkcəsi aynimə dar və qısa gəlirdi. Xoşbəxtlikdən yayın axırında bu gödəkcəni atıb, topladığım on beş manatın müqabilində Landesman mağazasından özümə əla bir şeviot kostyum ala bildim.

Damda işlədiyim vaxtlar, bir dəfə, evə qayıdarkən, uzaqdan Rita Vadzinskayanı gördüyümü söyləmək yadımdan çıxıb.

Hər dəfə, küçədə qarşıma çıxarkən keçirdiyim həmə şiddətli hoyecan bütün varlığımı bürüdü.

Gözlerimə biz anlıq
Görünərdi əsrarəngiz gözəllik...

O, rəfiqəsi ilə dondurmasatanın çəlləyinin yanında dayanmışdı. Dondurmasatan çirklənmiş ağ kətana bükülmüş çəlləyi başından təzəcə yerə qoyub, əlini çəlləyin dibinə salaraq, oradan soyuq dondurmaları çıxarmağa başlamışdı.

Ritanın yanından keçərkən məhəbbətin gücündən və utancaqlıqdan belimi həmişəkindən bir az da artıq əydirdim. Birdən dəhşətli bir hadisə baş verdi: iki-üç addım aralanmışdım ki, Rita ucadan gülüb arxamca dedi:

– İlahi, bu ki *antipatdır!*

Rəfiqəsi isə istehza ilə dilləndi:

– Gimnazist idi, amma indi borutəmizləyən olub.

Bu sözlər mənə bərk sarsıtdı. Qulaqlarıma inanmadım. Sarsıldığımından az qala ağlayacaqdım. Təkcə ona görə yox ki, Rita mənə təhqir etmişdi. Əsas ona görə ki, demə, o, kobud və yaramaz bir qız imiş!

“Antipat!” Yer üzündə bundan iyronc, vulqar söz tapmaq mümkündürmü! Mənsə, belə bir ədəbazı Annabel Liyə bənzədirdim! Öz “Gimnaziyada” mı beləsinə ithaf etmişdim!

Nə üçün bilmemişəm
Onu sevməyə dəyməz?
O nə xatırlanmağa,
Nə də nifrətə dəyməz.

Buna baxmayaraq, heç küçəmizə çatmamış, mənə sarsıdan kədər çox güclü sevincə əvəz olundu.

Sanki bu vaxta kimi, əl-ayağımı bağlayan tordan azad olmuşdum.

Xüsusilə ona görə sevinirdim ki, nəhayət, əziz Lena Kurindənini sevmək üçün əsil məqam yaranmışdı. İnanırdım ki, o, “antipat” kimi mənfi sözün heç bir şəraitdə dilinə gətirə bilməz!

Bu axşam İopabığ Simonenkonun trubasının səsi mənə o qədər güclü xoşbəxtlik və sevinc hissləri aşılayırdı ki, zibil quyusunu örtən dəmir təbəqənin üstündə rəqs etməkdən özümü zorla saxlayırdım.

İyirmi birinci fəsil

HƏR ŞEY ALT-ÜST OLUR!

Xahiş edirəm, elə düşünməyin ki, bu andan etibarən mənim həyatım yalnız rahat və rəvan məcrada davam etməyə başladı.

Əsla yox. Bir ildən sonra mənə qarşı çox zalım və məkrli bir düşmən meydana çıxdı ki, az qala bütün plan və ideyalarımı alt-üst edəcəkdə.

Bu düşmən mən özüm idim.

Doğrusu, ilk vaxtlar söylə oxuyurdum: altıncı sinfin bütün hikmətlərini inadla mənimsəyə bildim. Amma bir ildən sonra həmə şiddətli inadla yeddinci sinfin proqramını öyrənmək lazım gələrkən, birdən mənə qarşısalınmaz bir tənbellik tutdu. Sanki qəlbimə şeytan girmişdi. Bütün dərslikləri kənara tulladım, Timoşa ilə də vidalaşdım. Baxmayaraq ki, mənasız həyatın hər gününün mənə əsil fəlakətə sürüklədiyini yaxşı anlayırdım. Amma özümə gücüm çatmadığından, nəticədə, əsil avaraya çevrildim.

Bunu həyatımın ən xəcətli dövrü hesab etmək olardı.

O əslində çox qəbahətli – Utoçkinə olan hərətli aludəçiliyin nəticəsində başlandı. O zaman Utoçkin hələ məşhur təyyarəçi kimi ad qazanmamışdı və hələ təyyarə də heç mövcud deyildi.

Cavan və gənclərə məxsus gümrahlığı ilə seçilən Utoçkin öz karyerasına yalnız velosiped idmanı üzrə çempion kimi başlamışdı. Yer üzündə istər xarici, istərsə də rus olsun, elə bir yürüşçü tapılmazdı ki, bizim şəhər velodromunda onu heç olmasa bircə dəfə öte bilsin.

Əgər məndən soruşsaydılar ki, bəşər tarixində ən çox şöhrət və ehtirama layiq qəhrəman kim olub, mən bunu Utoçkinə şamil edərdim. Başqa oğlanlarla, velodromu əhatə edən, günəşin qızdırdığı hündür hasarın üstündə saatlarla oturub gözləyirdik. Utoçkin təxminən otuz verst getdikdən sonra, birdən sükana tərəf sıçrayıb, yel kimi irəli keçərdi. Onun qələbəsinə şeksiz öz qələbəsi kimi əvvələnə tamaşaçıların hərarətli alqışları altında, başibəlalı rəqibləridi. Boqomazovu, Şapoşnikovu, Lui Perşeronu, Fridrix Blitçi, Zaxar Kopeyniki bir-bir geridə qoymasını öz gözlərimizlə görməkdən zövq alardıq.

– Utoçkin! Utoçkin! Utoçkin! – tamaşaçılara qoşulub elə çığırırdım ki, hasarın üstündən, az qala, təpəsi üstə yerə yıxılam.

Yoldaşlarım – Munya Bloxin, Loboda, Bondarçuk da Utoçkini sevirdilər və onlar da, həmçinin, velodroma gedirdilər. Amma onların aludəçiliyi elə gərgin bir həddə çatmamışdı. Mən isə bütün qəlbimlə Utoçkinə bağlanmışdım: onun rumun, belçikalı, italyanlarla ilə olan yarışlarının heç birini buraxmazdım. Bir dəfə onu, adi adamlar kimi “V.İ. və M.İ. Sarafanov qardaşları” gastronom mağazasında sosiska və çaxır aldığı zaman görürkən, özümü çox xoşbəxt hiss etmişdim.

Fərəhli baxışlarımı görüb əlini tənbelcəsinə uzadaraq sarı-qırmızı rəngli qısa barmaqları ilə saçlarımı qarışdırdı. Bu mənim üçün əlamətdar hadisə idi və bu hadisə ilə bütün uşaqların qarşısında qürrelənirdim. Onlar mənə necə də həsəd aparırdılar!

Yaxşı olardı ki, heç olmasa digər əyləncələrim olmayaydı! Amma yox: eyni dəli ehtirasla çərpələnglərə də aludəçiliyim başlanmışdı.

Qəlbimdə yenidən həmmən arzu baş qaldırmışdı: elə gözəl bir çərpələng düzəldim ki, o, Peçenkinin çərpələngi ilə mübarizə aparıb, hava döyüşündə ona qalib gələ bilsin.

Bunun üçün “ingilis ipi” adlanan gözəl bir ciyə (çox çətinliklə də olsa) və açıq-göy rəngdə, iri çertyoj kağızı əldə etdim. Bu sərvəti Lenka Aliqerakinin yanına aparıb, onunla çox qüdrətli, nəhəng bir “döyüşçü” hazırlamaq qərarına gəldim.

– Bu, elə bir çərpələng olacaq ki, uy-yyy-yuy! Onu elə belə də adlandıracağıq: “Peçenkinçilərə ölüm!”

Bu andan etibarən mənim anama, Marusyaya, elə özümə də qarşı xəyanətim başlayır. Hər səhər dərslərə hazırlaşmaq əvəzinə

baxımsız köhnə saraya Lenkanın yanına gəlirəm. Orada balacaboy, həddən artıq uzun burnu, qara gözləri olan Lenka hər cürə parça qalaqlanmış döşəmədə, parçaların arasında, qaşqabağını sallayaraq oturur və başı çərpələng düzəltməyə bərk qarışırdı. Hər dəfə məni görürkən deyirdi:

– Yaxşı ki, kömək etməyə gəlmisən!

Amma onun mənim köməyimə ehtiyacı yox idi. Mən ona yalnız hörmətli tamaşaçı kimi, özünü göstərmək və lovğalanmaq üçün lazım idim. Çərpələng üçün bambukdan çərçivə düzəldərkən də, gövdəsi üçün qamış ölçürkən də, onun quyruğuna düyün vurarkən də mənim tərəfimdən bəyənilməsini gözləyər və təriflənməsinin həsrətini çəkərdi. Əgər onu tərifləməyi unutsaydım, özü tərifə başlayardı: “Gözlərim pərgərdir!” “Elə yapışqan düzəltmişəm ki, lap dəmiri yapışdırmaq olar!”

İki-üç gündən sonra çərpələng hazır idi, – az qala buzov boyda nəhəng bir çərpələng. Onun üstündə sarı və qırmızı-narıncı boylarla dombalangöz sifət şəkli çəkib, altında da iri çap hərfləri ilə yazıram: “Peçenkinçilərə ölüm!”

Sonra biz ingilis ipini uzun, polad çubuğa dolayıb, çərpələngi öküz talvarının altında, axurun arxasında gizlədirik. Bərk küləyin əsməsini gözləyirik ki, çərpələng havaya qalxanda Peçenkinin çərpələngi ilə döyüşə bilsin.

Lakin düz bir həftə hava sakit keçir. Nəhayət, bazar günü günortaya yaxın, həyətdəki ipdən asılmış paltarlar tərpenib dartılır və birdən yuxarıya qalxırlar. Göy üzünü buludlar alır.

Külək gətdikcə güclənir. Küçələrdə toz qalxıb yoldan ötənlərin gözünə dolur. Darvazadan çölə çıxan qızlar çığırışır, donlarının etəklərini dizləri ilə sıxıb saxlayırlar. Vaxtdır! Mən çərpələngi götürüb dama dırmaşıram və iki əlimlə onun ucundan yapışıram. Lenka aşağıda xeyli tərpenməz dayanıb baxır və birdən uca səslə “Hop!” – deyər qışqırır. Sonra iri yumağı yerə atır, ipi sol yumruğunun içindən buraxa-buraxa, uzun həyət boyu sürətlə darvazaya doğru qaçır.

Çərpələngin quyruğu üzümə çırpılır və o asta-asta cvlərin üstü ilə uçar. Qasırga isə onu götürüb dostcasına yuxarılara doğru aparır.

Sarayın üstündən həyətdə tullanıram və xoşbəxtcəsinə ciyənin ucunu Lenkanın əlindən alıram:

– Uy-yuy-yuy, dartdıqca necə uzanır!

Görünür, elə çərpələng də bizim kimi bəxtəvərdir: quyruğunu şən-şən yırğalayaraq, nə boş-boşuna vurnuxur, nə də yerində qımıldanır, məğrurcasına, sakitcə, üzü yuxarı hərəkət edir.

Ciyədən iyirmi-otuz arşın da buraxıram və günəş şüasına qerq olmuş çərpələng bir az da yuxarı qalxır. İndi artıq hər yerdən – yaxın və uzaq məhəllələrdən onun necə qüdrətli və gözəl olduğu aydın görünür!

Hər tərəfdən uşaqlar qaçışib gəlir və hər biri heç olmasa bir saniyəlik də olsa ciyəni saxlamağa icazə verilməsini bizdən xahiş edir. Mən onları sevindirmək istəsəm də, Lenka qorxunc səslə onların üstünə bağırır və uşaqlar qorxusundan daha səslərini çıxarmırlar.

Bəs Peçenkin haradadır? Əlbəttə, bizim nəhənglə toqquşmağa gücü çatmayacağını başa düşdüyümdən, özünü rüsvay etmək istəmir və çərpələngini yerdə, haradasa qaranlıq bir zirzəmidə saxlayır. İndi onun öz peçenkinçiləri ilə birlikdə necə möhkəm qəzəbləndiyini və onların hamısının bizə necə həsəd apardıqlarını yaxşı dərk edirəm!

Bələliklə, bir saat keçir. Biz özümüzçün şənlenirik. Birdən qonşu evin o qədər də hündür olmayan at tövləsindən Peçenkinin çərpələngi cəld havaya qalxır. O necə də çirkin və balacadır! bu biçərə balaca nəyə yaraya bilər? Axı bizim kəndir min dəfə onlarınkindən möhkəmdir və qoy bircə onların çərpələngi bizimki ilə döyüşə girişsin! O zaman görür ki, onun axırı çatıb!

Miskin Peçenkinin çərpələngi bizimkinə yaxınlaşmağa cəhd etdiyi zaman, biz əvvəlcədən qələbəmizə sevinərək ucadan “ura!” – deyə, çığırıq.

Amma bu zaman gözlənilməz bir hadisə baş verir. Bizim məğrur, qüdrətli və təmkinli nəhəngimiz vurnuxub – çapalamağa başlayır və birdən havada uzun xətt cızaraq, gülləyə tuş gəlmiş kimi harasa uzaq küçələrin birinə, ya da, uzaq ağacların və yaxud damların birinin arxasına düşür. Əlimizdə yalnız gərəksiz və nazik bir sap qalır.

Lenka vəhşicəsinə bağırır, özünü itirmiş halda yerə oturur.

– Əclaf! – qəzəbdən boğularaq onun üstünə qışqırıram. – Sən, sən, sən günahkarsan!

Onun üstünə atılıb yumruqlarımı işə salıram.

Biz toza və çirkəbə bulaşırıq. O inildəyərək əllərini dişləyir, qulağını çıırmaqlayır və vəhşicəsinə bağırır. Alçaq divarın arxasından isə, qonşu heyətdə, peçenkinçilərin sevincdən şaqqanaq çəkərək güldükləri eşidilir.

Bu məğlubiyyətin səbəbkarı, əsil həqiqətdə tək-cə Lenka idi.

Özündənrazı və lovğa gopçu məni inandırmışdı ki, çərpələng üçün düzəltdiyi quyruq çox möhkəm və özəmətlidir. Belə ki o öz əlləri ilə onu əlvan parçalardan və lentlərdən hazırlayıb, uclarını isə möhkəm bir-birinə bağlamış. Düyünlər möhkəm vurulsa da, parçalar və lentlər çürük imiş. Onların arasında belə böyük çərpələng üçün tamamilə yaramayan lif də var imiş.

Bu barədə əvvəl mən ona desəm də, mənim sözümə əhəmiyyət belə verməmişdi. Ümumiyyətlə, o özü, öz ustalığı haqqında o qədər yüksək fikirdə idi ki, mən tədricən onun qüsursuzluğuna inanmışdım. Nədənə, həmişə özündən razı adamlara inanmalı olursan. Hər halda mən həmişə belə olmuşam.

Amma yaramaz Peçenkin daha ağıllı tərənmişdi. Bizim çərpələngin ipini qıra bilməyəcəyini bildiyindən, necə deyərək, arxa cəbhəyə keçib, bir tutarlı zərbə ilə, əlavə zəhmət çəkmədən bizim modabazın təmtəraqlı, amma zəif quyruğunu qopara bildi. Quyruqsuz çərpələng də daş kimi bir şeydir. Havada bir an belə qərar tuta bilməz.

Kəndirin heç olmasa bir hissəsini xilas etmək üçün, fəlakət baş verən anda salamat qalmış sapı heyətdən yığıb, dərhal da başımızı götürüb çərpələngin düşdüyü dalanlara və küçələrə sarı qaçmalı idik. Bunun əvəzində isə biz boş ədavətə qapılıb, itiyaq peçenkinçilərə xüsusi ləzzət verərək, çirkli torpağın üstündə bir-birimizi xeyli, möhkəmcə əzişdirdik. Onlar isə bir an belə yubanmadan, dəstə ilə qiymətli sapın düşdüyü yerə qaçıb, ani olaraq çəngələyib onu götürmüşdülər.

Həməm axşam gödəkçəm cırılmış, gözlərimin altı qaralmış, saçlarım pırtlaşıq, bədbəxt görkəmdə və yazıq bir halda gəlib evə çıxdım. Anamla bir masanın arxasında oturub, onun sıyığını, borsunu, brnzasını, çörəyini yeməkdən o qədər utandım ki! O axşam Marusya mənə elə qəzəblə baxırdı ki, həməm gecəni dəhşətli bir yuxusuzluq içində başa vurarsı oldum.

“Öz davranışimdakı utanc gətirən çatışmazlıqları, xüsusilə gecələr daha aydın dərk edirdim. Dəfələrlə özümü müftəxor və

tufeyli, gözəl vaxtlarını hədə yerə israf edən adlandırıb, sabahdan zəhmətə qatlaşmağa və təhsilimi davam etdirəcəyimə söz verirdim. Amma səhər açılan kimi küçə yenə məni özünə çəkir, gah gəmi limanına, gah velosiped yürüşünə və yaxud xoruz döyüşünə baxmağa, gah da sadəcə olaraq lopabığ Simonenko ilə göyərçin uçurmağa gedərdim. Alovdan qorunan kimi, dərslıklərdən qaçardım.

Bu müddət ərzində anam bir dəfə də olsun mənə incik baxışlarla nəzər salmadı. Amma mən qapı ağzında görünən kimi göz qapaqları və qaşları əsər, çəhrayı dodaqları titrəyirdi.

Bir dəfə Novoribnaya küçəsindən keçərkən keşiş Meletiyi gördüm. O elə həlim və gözəl görünür, yoldan ötənlərin təzimlərinə elə nəvazişlə cavab verirdi ki! Lakin mən ondan öküzdən qaçan kimi qaçıb kənarlaşdım. İmkan verə bilməzdim ki, məhvimə bais olan bir şəxs mənim necə yabançı və yazıq görkəm aldığımı görüb bundan kam alsın.

Veyillənməyim üç ay, hətta bir az da artıq davam etdi və bu müddət ərzində səhərdən axşama kimi əyləncə axtarmağın amansız üzüntü olduğuna bütün varlığım, həmişəlik inanmış oldum. İnanmış ki, veyillənmək üzücü bir iş, avaralıq isə təkçə rüsvayçılıq yox, həm də əzabdır.

Belə ki bu ağrı heç kimə hiss etdirmirdim. Əksinə, öz özbaşınalığımla hamının qarşısında lovğalanırdım. Lena Kurındinanın bütün irad və şikayətlərinə, özüm üçün də gözlənilməz olan bir tərzdə, söyüşlə cavab verərək xəcalət çəkdiyim zaman onun necə dəhşətlə mənə baxdığını indi də ağrı ilə xatırlayıram. Evimizin sakinləri məndən kənar gözirdilər. Arabaçıların aşpazı Motya isə mənə rast gələrkən deyirdi:

– Uşaq üçün atasız olmaq necə də çətindir! Evdə atan olsaydı, belə vecsiz olmazdın.

İyul ayında evdən tamamilə ayrı düşdüm və bu müddət ərzində nə anamı, nə də Marusyanı görmədim. Heç nədən artıq-əskik sözlər danışmış, anama qarşı kobudluq etdim və boş yerə əsəbiləşərək bildirdim ki, evdən həmişəlik gedirəm.

Bu hadisəni xatırlayarkən indi də vicdan əzabı çəkirəm.

Başı açıq, saçlarını darınamamış, çırıq və bozarmış botinkalarda, acliqdan arıqlamış vəziyyətdə, günəşin qızdırdığı tozlu şəhərdə boş-boşuna veyillənirdim.

Yeganə ünsiyyət saxladığım Peçenkinçilər idi. Onlara qoşulub saatlarla balıq tutur, böyə ovlayır, başını itirənə qədər “oryol-reşka” oynayırdım. Əgər iki-üç qəpik udsaydım, özümə çörək və kvas alardım.

Heç olmasa bir şey yaxşı idi ki, Böyük Arnautskaya küçəsindəki dərin zirzəmidə çopur Malanka öz əri ilə yaşayırdı. Bu o Malanka idi ki, anama paltar daşımada kömək edərdi. Acliqdan başım hərəkətləndikən dik, sürüşkən və əyri pilləkənlərlə Malankagilin mənzilinə enər, o da mənə yeməyə gah pomidor, gah mamalıqa, gah da balıq verirdi. Sonralar elə onun özündən öyrəndim ki, bütün bu yeməkləri və çox sevdiyim albalı mürəbbəsini gizlicə anam ona vermiş.

Yatmağa dəniz sahilinə gedərdim. Orada, qoca balıqçı Simmelidinin qayığında gecəni əla keçirmək mümkün idi. Amma tezliklə qayıqda mənim kimi evsiz-əşiksiz olan digər uşaqlar da peyda olmağa başladı. Onlar hələ axşamdan oranı zəbt edər və məni görərkən kimi daşa basardılar. Onlar həm üç nəfərdir, həm də yaşca məndən böyük idilər. Məcbur olub səhərə yaxın dözülməz dərəcədə soyuq olan qumun üstünə uzanırdım.

Bu avara, mənasız və acı həyat, əgər qışda şaxtalar düşsə qədər davam etsəydi əgər, vəziyyətimin necə olacağını bilmirdim. Yəqin ki, mən əsil səfilə çevrilib, çöldə, elə qarın altında qalıb öləcəkdim.

İyirmi ikinci fəsil

HƏYAT YENİDƏN BAŞLAYIR

Qərribə də olsa məni inflyuensa – indi tez-tez zökəm adlanan ağır bir xəstəlik xilas etdi.

İnflyuensa epidemiyası bizim şəhərdə ilk dəfə qofildən peyda olmuşdu. O zaman bu xəstəliyi müalicə edə bilmirdilər və çoxları bu xəstəlikdən həlak olurdu.

Bədbəxt Timoşa da bu xəstəliyə tutulmuşdu. O, uzun müddət yataqdan qalxa bilmədiyi üçün sınıfdan geri qalırdı.

Təhsil dairəsinin müdiri fon Lyustix xüsusi mərhəmət göstərərək, ona imtahanları payızda verməsinə icazə vermişdi.

Bu haqda heç nə bilmirdim. Belə ki artıq bir neçə ay idi məktəb yoldaşlarımdan heç kimlə görüşməmişdim. Elə bu ərəfədə Timoşanın bacısı “ala-bəzək” Liza məni Yeni bənddəki limanda peçenkinçilərdən biri ilə şam yeməyinə balıq tutarkən gördü. O yel kimi üstümə gəlib, elə bu dəqiqə onunla birlikdə Timoşanın yanına getməyi tələb etdi. O bildirdi ki, Timoşa xəstədir, darıxır və artıq çəxdandır ki, məni görmək istəyir.

Mən isə süni şəkildə, kobudcasına, Timoşanı tanımaq istəmədiyimi ona söylədim. Buna baxmayaraq, növbəti gün səhər tezdən onun yanına getməkdən özümü saxlaya bilmədim. Belə ki bir təhər ayaqqabılarımı təmizlədim və pırlaşmış saçlarımı darayaraq tanış küçələrlə gəmi-evə doğru yollandım.

Bu da dəniz. Sakit, yasəmən rəngində, sanki günəşdən rəngi solub. Bu da zəhlətökən qağayılar: dənizin üzərində dayanmadan dövrə vuraraq onu bezdirirlər. Bu da gəmidə olduğu kimi dar pilləkən. Bu da eyvan. Eyvandağı günlüyün altında isə ariqlayıb zəif düşmüş Timoşa: rəngi avazımsız, qulaqları isə həmişəkindən fərqli olaraq dik qalmışdır. O, kitab-dəftərin arasında oturmuş, yanında bənövşəyi və sarı rəngli reseptlər yapışdırılmış şüşə dərman qutuları vardır.

Məni görərkən clə həyəcanlandı ki, hətta bir söz belə deyə bilmədi.

Qaşqabağımı sallayıb oturmuşam və mən də susuram.

Nəhayət, o nədənsə söhbətə qağayılarından başlayır və onların necə yaramaz, acıgöz olduqlarını bildirir.

O əvvəlkindən də artıq kəkələyir. Mən onun öz zəifliyindən və kəkələməsindən möhkəm utandığını hiss edirəm. Bu məni sevindirir: axı mənə elə gəlirdi ki, o da başqaları kimi mənə yuxarıdan-aşağı, həqarətlə baxacaq. Amma əksinə, məlum olur ki, o hətta mənə həsəd aparır və başqalarının onun özünə yazdığı gəlməsini arzulayır.

Bunu hiss edən kimi, əsil həqiqətdə ona yazığım gəlməyə başlayır. O mənə cəbrdən həll edə bilmədiyini məsələni göstərərək, qarşısında lovğalanmaq məqsədi ilə bütün qabiliyyətimi işə salıb onu səhvsiz həll etməyimə axırda özüm də heyran qalırım. İkinci dəfə o mənə iki qatar haqqında dolaşdırıcı bir məsələ göstərir. İkiliyə onun üzərində xeyli baş sındırırıq. Axırda yenə mən onu həll edib qalib çıxıram.

Sonra Vergiliyanın “Eneida”sından tərcümələr etdik. Timoşagildən çıxarkən, sanki öz-özünə elə alındı ki, mən nə peçenkinçilərin yanına, nə velodroma, nə də general Poduşkinin dəfninə getdim. Sakitcə çardağa çıxdım və uzun müddət “Viqvamda”, otun altında yatıb qalan dərslikləri çıxardım.

Ən mehriban və fərəhli görüşüm professor Meyendorfun “İngilis dilini sərbəst öyrənənlər üçün” kitabı ilə oldu. Onun səhi-fələrini vərəqləyərkən yenidən gözlərim qarşısında lal müğənnilərin, çörəkçidən sarıbülbul və camış alan taygöz xalaların obrazı canlandı. Bu zaman özümü hədsiz xoşbəxt hiss etməyə başladım. Həmmən anda mən kitabı öpməyə hazır idim. Günü bu gün də qərribə adam olan həmmən o Meyendorfu minnətdarlıq hissi ilə xatırlayıram. Əgər onun bu qeyri-adi dərsliyi olmasaydı, mən heç zaman nə Şekspiri, nə Vilyam Bleyki, nə Kolridjanı, nə Şellini, nə də digər dahi ingilis şairlərini orijinaldan oxuya bilməzdim.

Səhər xeyli tərəddüddən sonra xəcalət hissindən doğan əzab içində, bir zaman biabırcasına qaçdığım mənzilin kəndarına günahkarcasına və cəsarətsiz daxil oldum. Anam dayanıb paltar ütüləyirdi. Nədənsə elə güman edirdim ki, anam məni iradlarla qarşılayacaq və mən də onun qarşısında ağlayıb, günahlarımı boynuma almağa məcbur olacağam. Amma o özünəməxsus, həmişəki sakit və xeyirxah baxışları ilə mənə elə baxdı ki, sanki mən heç yerdə getməmişəm. Sonra isə çox adi, lakin bir qədər titrək səslə dedi:

– Borş duxovkada, bubliklər isə masanın üstündə, salfetin altındadır.

Əvəzində isə oturub kitab oxuyan Marusya mənə öldürücü baxışlarla nəzər saldı. Görünür, nəşə çox ağır sözlər demək istəyirdi. Amma özünü saxlayıb yumşaq tərzdə dedi:

– Sənin yerində olsaydım, gedib saçımı qırxdırardım.

Sonra, yenidən kitab oxumağa başı qarışdı.

Bu gündən etibarən yenidən işə başladım. Hər səhər axşamdan hazırlanmış kolbasa və yaxud sala buterbrodunu qoltuğuma dürtüb elə yolda ikən yeyərdim. Timoşa ilə birlikdə fizikanı, latın dilini, qədim yunan tarixini mükəmməl mənimsəmək üçün tanış yamacla onların evinə enərdim. Belə ki biz əvvəllər də Timoşa ilə birlikdə dərsləri əla mənimsəyir və işlərimizi tez yoluna qoya bilirdik. Ona görə də mənə tezliklə belə bir ümid yaranmışdı ki, həmmən o ayılı gecədə anama verdiyim anda sadıq qalacağam. Öz çardağımıza

qayıdan zaman, artıq hiss edirdim ki, bir də heç bir əyləncə məni öz yolumdan döndərə bilməz.

Şeytan əməlinə son qoyuldu və bundan sonra bir də ona təslim olmaram.

İyirmi üçüncü fəsil

QƏRİBƏ HADİSƏ

Evdən kənar düşüb, küçələrdə boş-boşuna avara həyatı keçirirdiyim həmə kədərli aylar ərzində, demək olar ki, heç nə oxumamışdım. İndi isə müitəliyə acgözlüklə girişmişdim və əlimə hansı kitab keçirdisə onu həvəslə oxumağa başlayırdım. Demək olar ki, Dikkensi, Smaylsı, Spenseri, Boklu tamam oxumuşdum. Leskovun və Turgenevin də əsərlərindən yan keçməmişdim. İvan Mitrofanın verdiyi Pisarevin əsərləri məni, xüsusilə həyəcandırılmışdı.

– Amma heç kimə göstərmə!

Bu əsərləri coşqun ehtirasla oxuduqdan sonra, dərhal özümü “tənqidi düşüncə şəxsiyyəti” hesab etməyə başladım. Çox keçməmiş Marusyaya bildirdim ki, ondan fərqli olaraq mən hər cür rəqsləri, musiqini və digər incəsənət növlərini zərərli hesab edirəm. Çünki onlar “məşəqqətli yollarla inkişafa qədəm qoyan bəşəriyyəti ləngidirlər”.

Marusya məni yaramaz barbar adlandırdı. Amma səsin tonundan hiss edirdim ki, gizlicə mənimlə öyünür. Belə ki əsil heqiqətdə qardaşının müstəqil olaraq məşəqqətli yol, inkişaf, *bəşəriyyət* kimi sözləri öyrənməsi və *barbarın* mənasını başa düşməsi xoşuna gəlirdi.

Lakin barbarlıq haqqında düşüncələrimə o qədər də sadıq qala bilmədim. Bir ay keçməmiş Sindilinder və Silanın toyunda skripka, faqot və fleytada¹ ifa olunan musiqi sədaları altında kadrili² və polka³ rəqslərini məharətlə oynayıb, bu rəqslərin “məşəqqətli yollarla inkişafa qədəm qoyan bəşəriyyəti ləngitməsini” sadələvh-cəsinə unudtum.

¹ Faqot, fleyta – nəfəslı musiqi alətləri

² Kadrili – rəqs adı.

³ Polka – iti templı rəqs

Timoşa isə elə sağaldı ki, sentyabr ayının axırında bütün imtahanlarını verdi və bundan sonra mənimlə gömrük qayıqı “Tayfundada” dənizə çıxmağa başladı. Avar çökə bilmirdi: hələ ki, qoca kişilər tək zəif idi. Qayıqın arxa tərəfində oturub komanda verirdi. Avarçəkənlər isə biz idik: mən və “ala-bəzək” Liza.

Bir dəfə Leka Kurindinanı da özümüzə götürdük. Amma nədənsə o, dəniz səyahətlərindən bərk qorxurdu. Mənə elə gəlir ki, bu gəzintilər onun xoşuna gəlmirdi. Nəzakətli və mehriban olan Timoşa dənizdə bağışlanmaz dərəcədə kobud bir adama çevrilirdi.

Kurindina qayıqdakı skamya barəsində danışarkən, o özünü elə göstərirdi ki, guya qızı başa düşmür. Çünki qayıqdakı skamyaya mütləq “banka” demək lazımdır.

Əgər mən iki-üç deqiqədən sonra cəsəret edib onun kiçik gəmisini qayıq adlandırsaydım, o qaşqabaqla deyirdi:

– Yer üzündə qayıq yo-yoxdur. Bu, Kurindina üçün yalnız qayıqdır. Dənizçilər üçün isə şlyupkadır. Ya da barkosdur. Ya da şalandadır. Və yaxud botdur. Və yaxud yalıkdir. “Qayıq” sözümü isə Ku-kurindina uydurub.

Bir az sonra Lekaya əmr edirdi ki, ona vimpeli versin. Qız isə vimpelin balaca, ağ bayraq olduğunu bilmədiyindən ona parçı uza-dırdı. O, qıza elə nifrətlə baxdı ki, qız hətta ağlamağa başladı. Biz də məcbur olub taxta pilləkənlərlə bəndə sarı yan aldıq. Qızlar bizi tək buraxan kimi, Timoşa onların kütbeyinliyi barədə xeyli deyilməli oldu və söylədi ki, şalandaya doluşur, sonra da hindəki toyuqlar kimi qaqqıldayırlar:

Bizim dəniz adamları sevmir!

Özləri isə qayıqın burnunun hansı, arxa tərəfinin hansı olduğunu bilmirlər.

Dəniz gəzintisini qurtarıb gömrük limanına ayaq basan kimi, o yenə həmə yumşaqürekli, utancaq, ciddi Timoşaya çevrilirdi.

Tezliklə Leka ilə yenidən dostlaşdım. Payıza yaxın o mənə yaxşı bir iş tapdı: iki diribaş və ağıllı oğlana latın dilindən dərsməli idim. Onların atası Vartan soyadı moldavan olub, şəhər teatrında kapeldiner¹ işləyirdi. Ciddi və vüqarlı bir kişi idi. Üzü həmişə təmiz qırxılı olar, sifətdən aktyora oxşayırdı. Ayda mənə böyük

¹ Kapeldiner – teatrdə bilet satan

məbləgdə pul – on iki manat ödoməsinə baxmayaraq, həm də mənə teatrın yuxarı yarusuna havayı buraxardı. Mən ilk dəfə orada “Karmen”ə, “Qaratoxmaq xanım”a, “Hugenotlar”a, “Yevgeni Onegin”ə görkəmli müğənnilər Fiqnerlərin iştirakı ilə tamaşa etmişəm.

O zamanlar mənim fəaliyyətim çox bəyənilirdi: həmişəki kimi qarasaqqal, yaraşıqlı Foma dayı gəldi və mənə öz kəndçi svitasını¹ bağışladı. Düzdür, təzə deyildi, hətta yamanmışdı da. Amma bu yamaq ona xüsusi yaraşığı verirdi. Köhnə əşyalar satılan bazardan bozarmış, tüklü bir papaq da aldım və bu geyimdə özümü əla hiss etməyə başladım.

Beləliklə, yaz da ötdü. Yay gəldi. Birdən dəhşətli bir hadisə baş verdi ki, sanki mənə ildırım vurdu. Hotta indi də, neçə il ötdükdən sonra həmən hadisəni çox ağrı ilə xatırlayıram.

Hadisə belə başladı. Öz balonkaları ilə evimizin yaxınlığında gəzişən madam Şerşeneviç uzaqdan mənə görüb qışqırdı:

– Salam!

Təəccübləndim. Belə ki o artıq çoxdan mənimlə salamlamışdı.

– Salam, Salam! – qara gözləri parıldayan şən qadın təkrar etdi.

– Sizin O Sindilinder də... yoxsa onun adı nə idi?.. Ştok, yoxsa Ştoss?.. Əsil artist imiş! Siz bir fikir verin!.. Mən həmişə deyərdim, həmişə...

– Yuzya Ştok? Sindilinder? Nə olub ona? – soruşdum.

– Guya heç nədən xəbəriniz yoxdur! – o güldü. – O ki, sizin birinci dostunuzdur... Axı hamıdan yaxşısını siz bilməlisiniz!

Gülə-gülə məndən uzaqlaşdı.

Həyəcanlandım. O nəyə sevinir? Sindilindərə nə olub görsən? Çoxdan onu görmürəm.

O, Böyük Arnautskaya küçəsindəki, Malankanın təzəlikcə köçdüüyü həmən evdə yaşayır. Narahat fikirlərlə cəld onlara tərəf üz tutdum. Bu da onun yaşadığı həyət. Həddən artıq uzun və dar; yuxarıdan aşağıya qədər sakinlərlə dolu. Bizim şəhərdə belə həyətlər az deyil. Bu həyətlərin bütün sakinləri mənzillərdə yox, həyətdə öz pilotə, tabaq və qazanları ilə əlverişlər: elə burada skumbriya balığını günəbaxan yağında qızardır, çirkli suyu kandan uzaqlaşmadan axıdırlar, elə burada mübahisə edir, söyüş söyür və barışırlar. Saysız-hesabsız uşaqlarının üstünə ardı-arası kəsilmədən çıxır, uşaqlar da onlara qoşularaq elə burada da vəhşi kimi çıxırırlar.

¹ Svita – ukraynalıların uzun üst geyimi

Bu həyətdə nə zaman girsən, adama elə gəlir ki, fəlakət baş verib: ya ev dağılıb, ya da kimisə doğrayırlar. Ümumiyyətlə, bu həyət sadəcə, sakit dayanmağı bacarmayan cənublularla başdan-baş, doludur. Bu həyətdə sakitlik yalnız o zaman olur ki, iyun, ya da iyul günəşi buranı kifayət qədər bərk qızdırır. Bu saatlarda həyətin bütün sakinləri amansız günəş şüalarından daldalanmaq məqsədilə öz isti və dar otaqlarının kip qapılarının arxasında gizlənir və saysız-hesabsız milçəklərin vızılı sədaları altında sakitcə mürgüleyirlər.

Axşamçağı həyətdə kölgə düşən kimi bütün pəncərələr açılır, adamlar yenidən atılıb həyətdə çıxır və həmən səs-küylü həyat yenidən başlayır. Bu səs-küyə, yalnız gecə yarısı, əsrarəngiz cənub ulduzları altında son qoyulur.

Bu həyətdə çətinliklə addımlayırsan. Hər şeylə maraqlanan onlarla iti baxış adamı qarşılayıb sona qədər yola salır. Bu ərəfədə adama bütün mahiyyətini əks etdirən kəskin bir ayama da yapışdırırlar.

Bir qadına yaxınlaşıram. O, yarızanmış, qara saçlı qonşu bir qadına tərəf işgüzarlıqla əylənərək, onun başında bit axtarır:

– Yuzya Ştok harada yaşayır?.. Sindilinder?

Bu ad ağızından çıxan kimi qara saçlı qadın yerindən sıçrayır və cırıq jilet geymiş daz bir kişini çağırır.

– O, Ştok-Sindilinderi soruşur! – qadın elə gur və şən səslə dillənir ki, sanki ona gülməli bir lətifə danışır.

Daz kişi mənə təəccüblə baxır. Sonra isə al-qırmızı rəngli kapot geymiş yaşlı qadına tərəf çevrilib, mənə ona göstərir:

– Ştok – Sindilinderi soruşur!

Hər ikisi gülürlər. Bütün həyət də onlara qoşulub gülür.

İyirmi dördüncü fəsil

HƏQİQƏT HARADADIR?

Həyətin müxtəlif küncündən cavan və yaşlı adamlar, eyni zamanda, bir dəstə uşaq qaçaraq gəlirlər. Hamısı maraqla mənə baxır. Nəhayət, qırmızıburun, əlində arşın tutmuş bir kişi, – görünür dəridir, – süni bir nəvazişlə deyir:

– Siz Sindililər – Ştoku axtarırsınız? Əgər sizi, doğrudan da onun ünvanı çox maraqlandırırsa, buyurun, mən onu sizə deyə bilərəm. – Və o, yığışanlardan kiməsə göz vurur. – Karandaşı götürüb yazın: Kulikova düzü, şəhər həbsxanası, kameranın nömrəsini... orada öyrənersiniz.

Ümumi gülüşün yeni dalğası partlayış kimi qopur. Yəqin ki, qırmızıburunu burada məzəli adam hesab edirlər.

Sindililər həbsxanadadır? Bu nə boş söhbətdir! Məni sıx əhatə etmiş adamların arasından sivişib çıxıram və zirzəmiyə, Malankanın yanına enirəm. O, qərribə, inanılmaz şeylər söyləyir: mənim əziz Sindililər, hansı ki, anam da, mən də, bizim evdəkilərin hamısı, hətta polis, lopabıq Simonenko da onu təmiz, xeyirxah hesab edir və ona inanırdı. Elə güman edirdik ki, o özünün cinayətkar “peşəsindən” artıq çoxdan əl çəkib. Demə o hələ də abırsız soyğunçunun biri imiş: keçən həftə, çərşənbə axşamı gecə madam Çikuanovanın kimsəsiz mənzilinə soxulub, orada olan bütün əşyaları oğurlayıb. Qiymətli nə varsa hamısını aparıb: zinet əşyaları olan mücrünü, gümüş qaşığı, qızıl saati, hətta Yaponiyadan ev sahibəsinin kiçik qız nəvəsi üçün gətirilmiş uşaq çətirini...

– Yalandır, – mən deyirəm, – Heç vaxt inanmaram ki, Sindililər... Yuzya...

Bu zaman Malankanın əri, pırtlaşıq saçlı Saveli çarpayıdan qalxır. Bu, qaşlarına qədər saqqal bitmiş əyriyaq, mızı və pinti bir adamdır. Deyirlər ki, artıq bir neçə ildir o nə papağını, nə də iri çəkmələrini soyunmur. İndiyə qədər başa düşə bilimirəm incə səsi və zərif təbəssümü olan cavan, yaraşlıq və ağıllı Malanka bu eybəcərə necə ərə getməyə razı olmuşdur.

Onun Malanka ilə məskunlaşdığı zirzəminin yalnız adı zirzəmi idi. Əslində o çox dərin, pəncərəsiz bir yer olub, qəbiri xatırladırdı. Bütün sutka ərzində orada iy verən tutqun kerosin çıraq yanır və o dərəcədə rütubət hökm sürür ki, mağazadan alınıb gətirilmiş çörək iki-üç saatdan sonra, sanki uzun müddət suda saxlanılmış kimi ağır və yaş olur.

– Yalandır?! – Saveli söyləyir və hədələyici bir tərzdə mənə sarı hərəkət edir. – Deməli, sən fikrincə, mən yalançıyam?

Məlum olur ki, polis Sindililərgildə axtarış apararkən o, rəsmi şahid kimi iştirak etmiş və onlarda hansısa taxtanın altından madam Çikuanovanın mücrüsünün, qayçısının, darağının, əl dəsmalının və nəvəsinin çətirinin tapılmasını öz gözləri ilə görmüşdür. Doğrudur,

Sindililər Allaha and içib bildirib ki, bu əşyalardan xəbəri yoxdur, amma madam Çikuanova onları görəndə kimi çıxır ki, bütün bu əşyalar onunkudur və bunların hamısı mənzilindən çərşənbə axşamı, o, oğlunun bağına getdikdən sonra oğurlanıb. Sindililər isə çərşənbə axşamı...

Arxasını eşitmədim. Deməli, belə-belə işlər! Deməli, bütün bu illər ərzində Sindililər bizi ustalılıqla aldadıb, özünü sadə göstərmiş. Amma əslində elə əvvəlki tək oğru olaraq qalmış. Necə ki, dörd il əvvəl anam onu qonşu evin pəncərəsinin altında yaxalayarkən, gül qabını, oğurluq etməyə mane olduğu üçün anamın üstünə tozlamışdı. Lakin biz ona ən yaxın dost kimi inanırdıq. İnanırdıq ki, o bizim təsirimiz nəticəsində tamamilə dəyişib. Hələ Silya da ona inanırdı. Bədbəxt Silya! Axı qız ona, icazə almadan, başqasının adı iynəsini və yaxud da bir qutu kibritini götürməyə belə imkan verməzdi. Birdən məlum olanda ki, o öz həyatını bir soyğunçu ilə bağlayıb, gör necə də əzab çəkir! Amma, əgər o özü də... yox... bu mümkün deyil!

Boğazım qurudu. Ayaqlarım haldan elə düşdü ki, stulda oturmaq məcburiyyətində qaldım.

Buna baxmayaraq, Saveli danışmağa davam edirdi:

– Silkanı da apardılar... Bəs necə! Arvadıdır da. Orada qızıl saati onunun boynuna qoyacaqlar. Arxayın ola bilərsən... Orada onun iti dirnaqlarını qıracaqlar.

Deyilənə görə, axtarış zamanı Sindililərin oğurladığı qızıl saati harada gizlətdiyini Silyadan soruşduqda, qız o dərəcədə qəzəblənir ki, hətta cırmaq atmağa, çığırmağa və dişləməyə başlayır. Nəzarətçi Karabaşı dişləyib... Anton İqnatiç. Onun isə bir yumruqları var ki... Gəl göresən!!!

Bu cansız qəbirdən necə çıxdığım, Malanka ilə necə xudahafizləşdiyim, bizim Novoribnaya küçəsinə necə çatdığım yadımda deyil.

Tez Simonenkonun yanına qaçırım! O bilər... Axı o, məhəlləyə baxan polisdur. Ola bilməz ki, onun xəbəri olmasın.

Xoşbəxtlikdən o öz bağçasında idi. Rəhmdil, çal Simonenko naxışlı, ağ ukrayna köynəyində tut ağacının altında oturub, zəhlətökən arıları tənbelcəsinə qovaraq albalıdan hazırlanmış içkinin dadına baxırdı. Onun yumru sifətindən sakitlik və mülayimlik yağırdı. Qarşısında, masanın üstündə, hər axşam adamları tənqə gətirdiyi mis kornet-a-piston qoyulmuşdu.

– Nə olub, nə üçün tövşüyürsən?
– Sizinlə işim var... Çox vacib.
– İşin var? Əyləş, danış görüm. Bəlkə katib işləmək qərarına gəlmişən?

– Xeyr! Başqa... sizinlə başqa işim var...
– Gözlə! – o deyir. Və başımı çevirmədən öz mətbəxinin açıq pəncərədən içəri ucadan qışqırır: – Stəkan!

Marya stəkamı gətirir, taqılı ilə onun qarşısına qoyur. Amma mənim həddən artıq şirin albalı içkisindən zəhləm gedir.

– İç. Soyuqdur! Bəlkə pivə istəyirsən?..

Amma mən stəkamı kənara itələyirəm. Yalnız indi əllərimin necə möhkəm əsdiyini görürəm. Sanki çiyinlərimdə üç pudluq kise daşmışam.

– Sindilinder... – dilim dolaşa-dolaşa deyirəm. – Siz onu tanıyırsınız... Yuzya Ştok...

Simonenkonun gözləri böyüyüb hələsindən çıxır.

– Oğrunun, şarlatanın biridir! – o çığırır. – Zəhmətlə yaşamaq istəmir. Özgələrinin əmlakına tamah salır!

Ona təəccüblə baxıram. Öz evində halat zəhmətlə qazanılmış bir parça qənd, bir tikə çörək olmayan rüşvətxoron, bu cürə, ürəkdən nifrətlə çığırib kimisə “oğru, özgə əmlakına tamah salan” adlandırması çox qəribədir.

Buna baxmayaraq, Simonenko sakitləşir və öz mülayim, xeyirxah səsi ilə danışır:

– Dost kimi məsləhət görürəm: bu murdar işə baş qoşma. Səni çox istədiyimdən ürəkdən deyirəm. Çünki səni də bu işə qata bilərlər... Hamı bilir ki, siz bu... Adı nə idi onun?.. Sindilinderlə dostsunuz. Səni də cəlb edərlər, sonra bu işin altından çıxma bilməzsən. Özü də sən qeyri-qanuni... Atan da yoxdur ki, arxanda dayansın...

Xudahafizləşmədən küçüyə qaçırım və dərhal da arxadan trubanın ürəkbulandıran səsini eşidirəm.

Dərsə tələsmək lazımdır. Onsuz da gecikmişəm. Bazarmaya küçəsi ilə qaçaraq, oradan da Puşkinskaya küçəsinə keçirəm.

Doğrudanmı, – yol boyu öz-özümə fikirləşirəm, – onların hər ikisi, Sindilinder də, Silya da bu dərəcədə məharətlə aktyorluq edib, neçə illərdi özlərini xeyirxah adamlar kimi qələmə verə bilərlər? Silya, əgər ərinin oğurluq edərək, onun üçün həmişə dəbdəbəli paltarlar, qızıl saatlar əldə etmək imkanı olduğu halda sə-

hərdən axşama kimi “Qluzman və Romm” fabrikində qəpik-quruşa işləməyi qəbul edərdimi?

Dərsə gəlib, baş verənlər barədə Vartana danışarkən, o heç bir tərəddüd etmədən dedi:

– Belə hallara tez-tez rast gəlmək mümkündür. Bəs necə! Şekspirin “Otello”-sundakı qanıqən Yaqonu xatırlayırsanmı? – O da özünü həqiqətin və ləyaqətin müdafiəçisi kimi göstərirdi.

Aktyora oxşayan Vartan, elə bil həmişə səhnədə danışır. O, cavanlıqdan teatrda işləyirdi və öz dövrünə görə çoxlu sayda görkəmli pyeslərə tamaşa edə bilmişdi. Ona görə də namuslu adamların maskası altında səhnəyə çıxan kələkbaz zalımları xatırlamaq onun üçün o qədər də çətin deyildi.

Birdən mənim də yadıma Stivensonun “Möcüzələr adası”ndakı zalım quldur Con Silver düşdü. Qəzəbli və kinli pirat da özünü sahiblərinə sədaqətlə xidmət edən bir şəxs kimi göstərirdi.

İyirmi beşinci fəsil

MƏHKƏMƏ

Yalnız şam yeməyi vaxtı evə gəlib çıxdım. Anam bir qədər susub, sonra isə heç bir hövsələsizliyə yol vermədən, hər sözünü ölçüb-biçərək, yavaş-yavaş, sakitcə söylədi:

– Sən necə fikirləşirsən – özün bilərsən. Amma axmaqlıq da olsa, mən indi də onların hər ikisinin, – Silyanın da, onun da günahsız olduğuna inanıram.

– Sən nə qəribə adamsan! – Marusya heç bir etiraza məhəl qoymadan təntənəli səsle müzakirə etməyə başladı. – Özün fikirləş: əgər sən oğurlamamısan, madam Çikuanovanın, tutaq ki, çətirini və yaxud da mücrüsünü ... ya da digər qiymətli əşyalarını sən evində necə tapa bilərlər? Axı bunlar tamamilə əsaslı dəlillərdir və şübhələnməyə heç bir yer qoymurlar.

– Bilmirəm sən “tamamilə” deyəndə nəyi nəzərdə tutursan, – anam yenə də həmənki təmkinlə cavab verdi, – amma bir şeyə əminəm ki, Sindilinder oğru deyil.

Amma bir-iki həftədən sonra Sindilinder və Silyanın qarşısında dayandıqları tosqun hakim isə başqa fikirdə idi: o tam əmin idi ki, bunlar əsil oğrudurlar.

Sindilinder əbəs yerə sübut etməyə çalışırdı ki, madam Çikuanovanın mənzili oğurlanan gecə o, Silya ilə birlikdə qızın bibisinin ad günündə olub və sonra da gecələmək üçün onlarda qalıblar. Bunu eşidən zaman hakim şübhə ilə gülümsədi. Mühakimə olunanlardan məhkəməni aldatmamağa çağırırdı. Madam Çikuanovanın dəyəri üç min manat olan qızıl əşyalarını, brilyantlarını, gümüş qab-qacaqlarını nə etdikləri barədə məhkəməyə heç bir təhrifə yol vermədən, dəqiq məlumat verməyi onlardan tələb etdi.

Cavab əvəzinə Silya zorla eşidiləcək boğuc səsle dedi:

– İstəyirsiniz öldürün məni. Lap doğrayın... amma mən heç...

Sonra sakitcə ağladı.

Sonra öyrəndim ki, onu polis şöbəsində möhkəm döyüblərmiş.

Üzündən əzab tökülən Sindilinder ölgün gözlərlə baxıb, süst halda nə çətiri, nə saati, nə mücrünü gözləri ilə belə görmədiyini təkrar etdi. Amma görünür, qoca hakim məhkəmə zamanı bütün oğruların heç bir günahlarının olmadığı barədə verdikləri bəyanatlara inanmamağa çoxdan vermişdi.

Hakimin çox tələsdiyi aydın hiss olunurdu. Çünki bu gün o hələ on adamın məhkəmə işinə baxmalı idi. O hər dəqiqə saatına baxır və şahidlərin sözünü kəsərək qışqırırdı:

– Qısa elə, qısa!

O yalnız bir şahidi çox ciddi və diqqətlə dinlədi. Bu Georg Drakondidi, daha doğrusu, sadəcə Jora idi. Hansı ki, hələ bir az əvvəl onu kar hesab edirdik. Kökəlmiş, əla kostyum geyinmiş Georg Drakondidi müttəhimin nə vaxtsa meşşan¹ Koritnikovun dükənini soyduğunu, titulyar müşavir² Erlixin dul qadınının bağ evini qarət etdiyini və əslən fəxri vətəndaş sayılan Pontyuşkinin çardağından paltarları oğurladığını məhkəməyə söylədi.

Hakim bu şahidi böyük ehtiramla dinlədikdən sonra saatına baxıb, qərarı oxumaq üçün ayağa qalxdı.

Lakin bu zaman məhkəmənin katibi, universitet nişanı taxmış cavan bir oğlan ona yaxınlaşdı və tələsik nəsə pıçıldayaraq içi kağızla dolu bir qovluğu ona göstərməyə başladı. Hakim bir qədər tutuldu. Amma katib daha təkidlə ona nəsə pıçıldayıb, qovluqdan iri bir kağız çıxardı. Bundan sonra hakim pərtliyini gizlətmədən

¹ Meşşan – çar Rusiyasında şəhər əhalisinin xırda alverçilər, sənətkarlar, aşağı təbəqəsinə mənsub qulluqçular və s. adamlar

² Titulyar müşavir – çar Rusiyasında 9-cu dərəcəli mülki rütbə

növbətçilərin müttəhimləri aparmasını tələb etdi. Belə ki filan-filan maddələrlə mühakimə olunan İosif Ştok və arvadının işi daha ətraflı istintaq olunmalıdır.

Mən bu gün baş verən hadisələr barədə anama danışmaq üçün Novoribnaya tələsirdim. Amma işin tərsliyindən anamı şiddətli miqrən (başının bir hissəsində ağrı) tutmuşdu.

Anam divanda uzanmış, rəngi ağarmış və göz qapaqları qaralmışdı.

Ona Joranın verdiyi ifadə barədə danışmaq istərkən, Marusya mənə getməyi işarə etdi. Mən də barmaqcu oradan uzaqlaşmağa başladım. Belə ki miqrən zamanı anama hor cürə səs pis təsir eləyirdi.

Əslində belə də olmalı idi. Bir neçə gündən sonra Jora Drakondidini, gözəl kostyumunda Yunkersin Deribasovskaya küçəsindəki bankir kontorunda bir neçə saxta yüzmanatlıq xırdalamaq istəyərkən həbs edilir. Dərhal onun mənzilində axtarış aparılır və heç nə tapa bilmirlər. Elə həmin axşam da onun qarasaqqal qardaşının “Qeyri-təbii mineral sular mağazasına” qəfildən baxış keçirirlər. Boş butulkalar yığılmış anbarı yaxşıca axtarır və orada, anbarın lap dərinliyində çoxlu qiymətli əşyalar, qızıl saatlar, biləziklər, eyni zamanda madam Çikuanovanın saatını tapırlar.

Məlum olur ki, Jora peşekar oğru imiş. Onun sodalı su və sirop alverçisi olan qardaşı Femistokl isə oğurlanan əşyaları baha qiymətə satmaq məqsədi ilə gizlədirmiş. Anbardan madam Çikuanovanın saatından savayı mərhum ərinin ordenləri, brilyantlarla bəzədilmiş qızıl tütün qabısı, qadının fil sümüyündən düzəldilmiş yelpici və digər əşyalar tapılır.

Soruşula bilər ki, bəs qadına məxsus əşyalar Sindilindərin Böyük Arnautskaya küçəsindəki daxmasına necə düşüb?

Məsələ belədir ki, üç-dörd çürük taxtadan ibarət pillekənlərlə bu daxmaya enmək mümkündür. Bu pillekənlərdən birincisini qaldırırsan, onun altından daxmanın zirzəmisinə keçmək üçün oyuq əmələ gəlir.

Jora da elə bundan istifadə edib (axı o, Georq Drakondididir). Madam Çikuanovanın mənzilini soyduqdan sonra qiymətli əşyaları götürür, mücrünü, çətiri və digər xırda-xuruş şeyləri isə, evin sakinləri bərk istilərdən kip qapılar arxasında gizlətən zaman Sindilindergilin zirzəmisinə atır. Bundan sonra pristav İvan Karabaşa anonim məktub vasitəsi ilə oğurlanan əşyaların madam Çikua-

novanı soyan İosif Ştoka məxsus mənzilin döşəmə taxtalarının altında gizlədildiyi barədə məlumat verir.

Bəs Sindililerin məhv edilməsi onun nəyinə lazım idi? Səbəbi çox sadə idi. Sindililər nə vaxtsa, az qala on iki yaşından başlayaraq Georg Drakondinin mənsub olduğu quldur dəstəsində fəaliyyət göstərmiş. Onların başçısı Femistokl imiş. Sindililər onun üçün cəmisi üç, ya da dörd “mövsüm” işləyir. Lakin birdən, o bildiyimiz kimi, oğurluqla birdəfəlik xudahafizləşir və bu barədə Femistokla xəbərdarlıq edir. Bunu eşidən Femistokl vəhşiyə dönür. O, Sindililerin gec-tez onun qaranlıq işləri barədə polisə məlumat verəcəyinə və belə olduqda, bu işlərin ona çox baha başa gələcəyinə şübhə etmir. O, uzun müddət Sindililəri oğru aləminə qayıtmaq üçün dilə tutur və ona çoxlu pul vəd edərək şimikləşdirmək istəyir.

Amma Sindililər bu vədlərə aldanmır və gedərkən bildirir ki, vaxtı ilə Joranın ona verdiyi, oğurlara lazım olan ləvazimatlarla dolu çantanı dənizə tullayıb. Drakondidi daha möhkəm qəzəblənir və nəyin bahasına olursa olsun Sindililərdən qisas almaq qərarına gəlir.

O, yerli polisdən qorxmurdu. Çünki pristav Karabaşa onsuz da “Qeyri-təbii mineral sular mağazasında” nələrin baş verdiyi yaxşı məlum idi. O, illərdi Drakondidədən hər ay aldığı böyük pulların müqabilində özünü görməzliyə vururdu. Bütün yerli polis Drakondinin imtiyazında idi və onun bütün qəhrəmanlıqlarına barmaq-arası baxırdılar.

Amma Karabaş yalnız Privokzalın sahibində ixtiyar sahibi idi. Bu kiçik sahədən kənarında isə onun hakimiyyəti işə yaramırdı. Bu sahə polismeysterin tabeliyində idi. Kifayət qədər təcili hərəkət etmək lazım gəlirdi. Drakondidi də öz dəstəsinə Sindililərin onlarla bütün əlaqəni kəsdiyi, evləndiyi və işə girdiyi barədə məlumat verdi. Dəstə qəddarcasına haqq-hesab çürütmək qərarına gəlir və beləliklə də oğurlanan əşyaları onun evinə atırlar.

Əgər Sindililərin yaşadığı evin ikinci mərtəbəsində, onların daxmasının əks tərəfində yerləşən mənzilin sakini, qozbel İqlitski şahid qismində tapılmasaydı, onun bu vəziyyətdən xilas heç vaxt mümkün olmayacaqdı. O, pəncərənin qarşısında oturub Lyudviq Meyerlə şahmat oynaymış. Təsadüfən həyəətə nəzər salarkən, daxmanın girişində, çürük pilləkənlərin yanında, əynində fəhlə geyimi “suçəkən” Joranın əlləşdiyini görür. İqlitski buna əhəmiyyət vermir. Lakin o, Sindililər həbs olunduqdan sonra “suçəkən” Joranın qərribə hərəkətlərini xatırlayır və deyəsən, mötəbər qohum-

larının köməyi ilə meşşan İosif Ştok və Ştokun işi üzrə məhkəmənin yenidən keçirilməsinə nail olur. Ümumiyyətlə, bu məsələ ilə bağlı bir çox incəlikləri unutmuşam. Yalnız onu xatırlayıram ki, Georg Drakondidi məhkəmədə möhkəm heyasızlıq edirdi. Bu işə aid bütün dəlilləri inadla inkar etməsinə baxmayaraq, göy-gözlü gənc hakim onu şərtsiz olaraq nəinki dul Çikuanovanın mənzilini qərət etməkdə, eyni zamanda öz ağır cinayətini başqalarının – namuslu adamların üstünə atmağa cəhd göstərməkdə təqsirli bildi.

Bundan sonra Sindililər və Silya həbsdən azad edildilər və bu hadisə məhkəmə zalına toplaşanların coşqun sevincinə səbəb oldu. Onlar əsasən İqlitski ilə gələn çoxlu tələbələrə, Silyanın rəfiqələrindən və ümumiyyətlə, gənclərdən ibarət idi. Gənclər bəraət alanları dövrəyə alıb təbrik etməyə, öpməyə, qucaqlamağa başladılar.

Təkcə mən atılmış adamlar tək kənarında dayanıb, onlara yaxınlaşmağa cəsarət etmirdim. Onların hər ikisinin gözlərinə baxmağa xəcalət çəkirdim. Necə olub ki, mən onların düşmənlərinin iftiralılarına, topal, qanmaz Saveliyanın və “mərhəmətli” rüşvətxor Simonenkonun yalan-palanlarına inanmışam!

Silya və Sindililər yorğun, amma sonsuz dərəcədə xoşbəxt bir halda evə qayıtdılar. Böyük Arnautskayadakı həyət onları sevinclə dolu səs-küylə qarşıladı. Daxmalarına daxil olan kimi çığırqan və cəld qonşuları arxasınca tökülüşüb onlara o qədər pomidor, badımcan, soyutma yumurta gətirdilər ki, əgər axşam evlərində qurulmuş ziyafətdə bu ərzaqlar dərhal yeyilməsəydi, düz iki-üç həftə onlara bəs edərdi. Stulları elə bu qonşulardan gətirdilər. Yeşikləri bir-birinə mismarlayıb masa düzəltdilər. Qırmızıburun dorzi öz balaca, diribaş və çox danışan xanımı ilə birlikdə (ərzi qadını elə bu cürə – “mənim xanımım” adlandırır) keyli qurulmuş taran balığı gətirmişdi.

Silyanın anası üzüm, qoz, halva gətirmişdi. Haradansa butulkada pivə əldə etmişdilər. Masanın arxasında oturan qonaqlar dil qəfəso qoymadan Sindililəri təbrik edirdilər. Onu əmin edirdilər ki, hamı bir nəfər kimi onların günahsız olduğuna inanırdı.

Qozbel İqlitski bu ziyafətdə fəxri qonaq hesab edilirdi. Elə əsil həqiqətdə də Sindililəri o xilas etmişdi. İndi isə onun çiyinə ağır yük düşmüşdü. Belə ki hər dəfə yeni qonaq gələndə, o, daxmadan həyəətə çıxmalı, çürük pilləkəni qaldırıb, vicdansız Joranın madam Çikuanovanın əşyalarını atdığı həmmən məşhur oyuğu göstərməli idi.

Sonra qonaqlar Silyaya yaxınlaşdılar. O, istintaq zamanı pristav Karabaşın vurub sındırdığı, qutuda saxladığı dişini onların hər birinə göstərdi. Qonaqlar, sanki heç vaxt diş görməyibləmiş kimi ona çox diqqətlə baxıb, Karabaşı “əclaf” adlandırdılar.

Mən Sindilindərə yaxın oturub kədərlə onu seyr edirdim. O necə də arıqlayıb və üzündə bir damla da qan qalmayıb! Həbsdə olarkən saqqalı necə də uzanıb, necə də dəyişilib! Elə Silya da xarab olub. Sanki ağır xəstəlikdən təzəcə qalxıb.

Sindilinderin düzgünlüyünə hansı səfeh səbəbin ucbatından şübhələndiyimi izah etməyə cəhd etdim. Amma o mənə danışmağa imkan vermədi. Boynumun ardını yüngülcə şappıldadıb, masanın üstündən bir parça halva götürərək qarşıma, süfrəni əvəz edən qəzetin üstünə qoydu.

– Sən ki halvanı xoşlayırsan...

Onun dostsayağı hərəkəti məni sakitləşdirdi: başa düşdüm ki, Sindilinder ağılsızlığımıza görə məni bağışlayıb.

Buna baxmayaraq, hələ də o zamankı hərəkətimi ağrı ilə xatırlayıb və özümü bağışlaya bilmirəm. Sindilindərlə baş verən hadisə mənə ciddi dərslər oldu: başa düşdüm ki, şərəfsiz adamlar öz alçaq məqsədləri naminə tez-tez köməksiz adamların təmiz adını ləkələyirlər. İnsanları rüsvay etmək xatirinə onların irəli sürdükləri ittihamlara inanmağa dəyməz...

Doğrudan da, xoşladığıma baxmayaraq, halvaya toxunmadım və masanın arxasından qalxaraq sakitcə evimizə, şam yeməyinə, məni gözləyən ananın yanına üz tutdum. O həmişəki kimi sakit idi və bu günlər ərzində çəkdikləri barədə bir kəlmə də danışmadı.

İyirmi altıncı fəsil

BÖYÜK VƏ KİÇİK DƏYİŞMƏLƏR

Yayda əvvəlki yoldaşlarımın bəziləri ilə görüşəsi oldum. Demək olar ki, onlardan hər biri ilə baş verən dəyişiklik məni heyretə saldı.

Babənçikov qardaşları gimnaziyadan çıxıb sızanaqlı yunkerlərə çevrilmiş, o dövrün sözləri ilə desək, “kəndüllü zabit” olmuşdular.

Styopa Buqay kişiləşmiş, küreyi xeyli genəlmişdi. Dənizçi furajkası qoyur və qısa trubka çəkirdi. Trubka çəkərkən, hətta əsil dənizçi kimi tüpürürdü də.

Munya Bloxin elə əvvəlki təkli arıq və diribaş idi. O özünü dahi aktyor hesab edirdi. Havanın isti olmasına baxmayaraq, qara rəngli geniş mahud bluza bürünüb, iri bənövşəyi bant taxmışdı. Fəciəli səsle ifadəli nitq söyləyərək ətrafdakıları tənqə gətirməyə başlamışdı:

Elə dünən xoşbəxtlikdən üz döndərib, sevinirdim...

Sözləri düzgün tələffüz etmədiyi üçün seir yanlış alınır.

Nəhayət, Valka Tyuntin piylənib donuza dönmüşdü. Bu da, yəqin ki, Rita Vadzinskayanın çox xoşuna gəlirdi: harada olurdusa, onları daima bir yerdə görürdüm və qızın sifətindən dərhal hiss olunurdu ki, o, Tyuntini qətiyyətlə “antipat” hesab etmir.

Belə ki bu acıqlı və mənasız qıza qarşı olan məhəbbətimdən tamamilə əsər-ələmət qalmamışdı. Artıq mən onda heç bir gözəllik görmürdüm.

Sinfimizin ən ağıllı şagirdləri olan Laboda və Bondarçuk tətildə Darvini oxuyur, o qənaətə gəlirlər ki, Allah yoxdur və din insanları aldadır. Allahın varlığı haqqında mübahisə etmək qərarına gəldikləri Qrişka Zuyev onların elmi məsələlərini yalnız bir mükəmməl arqumentlə təkzib edib: təcili Pokrovskaya kilsəsinə, Meletiy atanın yanına yollanıb və onların kafirliyi barədə məlumat verib. Keşiş ata məlumat gətirəni tərifləyib, kafirləri yanına çağırıb və onları polisə hədələyib. Elə mən özüm də başqalarından az dəyişməmişdim. Yuxarı dodağımın üstündə yöndəmsiz zərif tüklər əmələ gəlmişdi. Düynünlü əsa əldə edib (eynən İvan Mitrofanın əsasından), saçlarımı az qala kürəyimə qədər uzatmışdım.

Elə təzəcə mən “cavan oğlana” çevrilmişdim ki, Marusya məktəbi qurtardı və bir il ərzində bizim həyatımız dəyişdi: Hər ikimiz dərslərlə özümüzü təmin etməyə başladığımız. Bir və iki qiymət alan uğursuz şagirdlərə hesabı, coğrafiyanı, rus qrammatikasını, cəbri öyrədirdik.

Uzun, çox uzun müddət Marusya ilə münasibətlərimiz nədənsə qaydasına düşmürdü. Onunla həddən artıq kobud rəftar edirdim. Amma gizləndə ona hörmətim böyük idi. Onun məni xoşxasiyyət oğlana döndərmək və dəyərləli məlumatlarla zənginləşdirmək kimi xeyirxah cəhdlərinə qarşı necə inadla müqavimət göstərdiyimi indi təəssüflə xatırlayıram. Bir dəfə nahar yeməyi vaxtı “Niva” jurna-

linda bu gün, indi adını xatırlamadığım bir rəssamın çəkdiyi “eksizi” gördüyümü söylədim. Marusya qaşqabağını sallayıb, pedaqoqlara məxsus səsle “eksiz” yox, “eskiz” demək lazım olduğunu bildirdi. Əslində tamamilə haqlı idi. Çünki “eksiz” sözü mövcud deyil. Amma şeytan qəlbimə elə girdi ki, uzun müddət bu sözə “eksiz” dedim. Bu da Marusyanı məcbur edirdi ki, hər dəfə təkidlə təkrar etsin:

– Eksiz yox, eskiz.

– Mən belə deyirəm: eksiz.

Marusyanın təkrar-təkrar səhvimi düzəltməsinin şahidi olmaq üçün “skomorox”¹ sözü əvəzinə qəsdən “skoromox” deyirdim.

– Skoromox yox, skomorox.

– Mən belə deyirəm: skoromox.

Bu onu hövsələdən çıxarsa da, özünü ələ alır, zahirən təmkinli görünməyə çalışaraq təkrar edirdi:

– Xeyr, skoromox deyil, skomoroxdur.

Hər addımbaşı insafsızlıq edib, ona söz qaytarırdım.

Bir dəfə məni Aleksandrovski parkına gəzməyə aparmaq qərarına gəldi. Bayram günləri orada hərbi orkestr amansızcasına gurultu qoparıb, səsi ətrafı başına götürürdü. Gurultudan xilas olmaq heç cürə mümkün deyildi: orkestrin dəhşətli naləsi ən uzaq xiyabanlara qədər yayılırdı. Cığrlara səpilmiş çınqıllar ayaq altında qəzəblə xırçıldayıb, sağdan və soldan isə adamı hiddətli sözlər yazılmış lövhələr qarşılayırdı:

“Otun üstü ilə gəzmək qəti qadağandır!”

“Qazonları korlamaq qəti qadağandır!”

“İtləri gəzdirmək qəti qadağandır!” və s. və i.

Marusya özü də adamların cansıxıcı cərgələrinin arasındakı bu gəzintidən başını itirmişdi. Amma o genişürəkli dindar qız olduğu üçün inanırdı ki, musiqi sədaları altında mənimlə yanaşı addımlayarkən, özünə əzab versə də mənə mədəni istirahət etməyi öyrədir. Mən burada da onun xeyirxahcasına göstərdiyi qayğılar müqabilində özümü layiqli apara bilmədim. Üçüncü, ya da dördüncü gəzintidən sonra kəskin bir şəkildə ona bildirdim ki, bu park artıq

¹ Skomorox – rus dilində tələk, oyunbaz

məni tənqə gətirib və mən madam Şərşeneviçin balonkası deyiləm ki, zəncirdə gözdürsünlər! Bu ədalətsizlik idi. Həm də təəccüblü idi: özlüyündə mənə xeyirxahlıq göstərməyi arzu edən adamı nə üçün təhqir edirdim? Əlbəttə, mən elə o anda söylədiyim kobud sözlərə görə peşman oldum. Amma buna baxmayaraq, Marusyanı yolda tək buraxıb, ondan üzr istəmədən sürətlə öz “Viqvam”ıma doğru yüyürdüm.

İndi isə bizim münasibətlərimiz qaydasına düşüb. Mənim yeniyyətlərə xas qabalığım yoluxucu xəstəlik kimi ötüb getmişdi. Böyüdükcə biz Marusya ilə dostlaşdıq. Bizi ümumi işimiz yaxınlaşdırdı: səhərdən axşama kimi hər cürə zıramalara dərs deyir, onlara ikilərin girdabından qurtulmaq üçün kömək edirdik. Marusya pedaqoq kimi ad çıxarmışdı. O qədər təmkinli və öz işində inadlı idi ki, uşaqları az qala onu səhrə hesab edirdilər. Ən zəif məktəbliyi iki-üç ay ərzində əlaçığıya çevirməyə nail olurdu.

Mən bütün işlərdə onu yamsılamağa çalışırdım. Dərs zamanı, hətta gülümsəməyə, onun kimi ciddi və tələkkar olmağa çalışsam da, bir şey alınmırdı. Artıq iki-üç dərsdən sonra öz yetirmələrimlə kənar şeylər, – böyü ovu, qamışdan ox düzəldilməsi, pirat və quldur oyunu, eyni zamanda “Utoçkinin nailiyyətləri”, “Çar Solomonun nizəsi”, “Şerlok Holmsun macərələri” haqqında uzun-uzadı söhbətlərə girişirdim.

Marusya məni yaşca az qala iki dəfə kiçik uşaqlarla açıq-saçıqlığıma görə tez-tez məzəmmət edirdi. Amma nə qədər səy göstərsəm də özümü ciddi və təmkinli göstərə bilmirdim. Nə uzun saçlarım, nə də eynən İvan Mitrofanıç kimi gəzinti zamanı səkinin daşlarını vüqarla döyəcəliyim dünyünlü, yoğun əsa mənə köməklik göstərə bilmirdi. Nəhayət, Marusya mənim digər günahlarımı kimi qeyri-ciddiliyimlə də barışası oldu və aramızdakı hər cürə anlaşılmazlıq getdikcə, öz-özünə qaydasına düşdü. Bütün hallarda bu bizim artıq böyüdüyümüzə xəbər verirdi.

Qazancımız o qədər çoxaldı ki, anamız nəhayət ağır işdən əl çəkmək imkanı əldə edib, öz sevimli məşğuliyyətinə, ukrayna dəsmalları və köynəkləri tikməyə başladı. O, uşaqlıqdan bu sənətin ustası idi. Gah sıx naxışlar, gah da xaçdan bəzəklər vurur və heç vaxt hazır bəzəkləri təkrar etmədən, özünəməxsus yeni naxışlar və boyalar icad edirdi. Əvvəllər anam əl işlərini Subbotskiyə verərdi. O da anama qəpik-quruş ödəyər və ümumiyyətlə, həmşə onun

başını aldadardı. Amma ilin axırında müştərilər o qədər çoxaldı ki, daha bu kələkbaza ehtiyac qalmadı.

Anam böyük həvəslə işləyirdi. Hamı onun əl işlərinə heyran olurdu. Ən çox da mamzel Fransiska Rikke və onun qaradınmaz bacısı, mamzel Malvina. Məhz əl işlərinin sayəsində son vaxtlar anamla bacılar arasında sıx münasibətlər yaranmışdı.

– Sənətkarcasına işlənmişdir! – anam yeni işlərindən birini ona göstərərək mamzel Fransiska dedi: – Onun yeri bura yox, muzeydir. İncəsənət muzeyi.

Mamzel Malvina heç nə demədi. Amma bacısı Fransiskanın fikirlərinə razılıq işarəsi olaraq, artıq seyrək saçlarının arasından dazlaşmağa başladığı hiss olunan çal başını təmkinlə yırgaladı.

...Sindilinderin yaşadığı Böyük Arnautskayadakı evdə, demək olar ki, eyni zamanda iki vacib hadisə baş verdi: Silya eynən özü kimi sarışın bir oğlan uşağı dünyaya gətirdi və adını Danya qoydular. Malankanın isə zirzəmidə iki qızı doğuldu və xaç suyuna salma zamanı dyaçokun¹ səhvi ucbatından kilsə kitabına hər ikisinin adını Malanka yazdılar. Belə ki Malankanın bizim evin sakinlərindən birinin mənzilində xidmətçi işləyən anasının da adı Malanka idi. Dyaçokun səhvi yaşlı Malankaların hər ikisini möhkəm məyus etmişdi. Onlar, yalnız anamın məsləhəti ilə balaca Malankalardan birini Nataлка, digərini isə Frosya adlandırdıqdan sonra sakitləşdilər.

Uşaqları olduqdan az sonra Malanka simic, davakar, sərxoşluq etməyi seven süst və acıqlı Savelidən ayrıldı. Natalya və Frosyanı da götürüb arabaçılar üçün aşpaz işləyən iridöşlü Motyanın yanında məskunlaşdı və günümüzə işləməyə başladı: paltar yuyur, pəncərə təmizləyir, özgə uşaqlarına dayəlik edirdi. Qaranlıq zirzəmidən çıxdıqdan dərhal sonra o əvvəlki həmə Malankaya çevrilmişdi: gümrah, inadçı, güləyən, necə deyərlər, dilli-dilavər. Hər bir işi elə həvəslə görürdü ki, adam ona baxanda könlü açılırdı. Sonsuz Motya əkizləri sevir, onlara ümumi qazandan doyunca yemək verirdi.

Femistokl Drakondidi həbsxanada çox oturmadı. Tezliklə öz əvvəlki işinə qayıtdı və onun dəbdəbəli saqqalı qırmızı, göy, mavi siroplarının təsirindən yenidən yırgalanmağa başladı. Görünür o, mağazasından tapılmış cavahıratı polisə səxavətlə bölüşmüşdü.

¹ Dyaçok – pravoslavlarda dini rütbəsi olmayan kilsə xadimi

EPILOQ

Finti-Monti çarpayının altından sürüyüb çıxardığı yastılanmış köhnə çamadanından “D.İ.Pisarevin əsərləri” kitabını götürüb mənə təntənə ilə təqdim etdiyi andan etibarən uşaqlığıma birdəfolik, özü də geriye dönməz bir şəkildə son qoyuldu.

Bu isə o deməkdir ki, povest sona çatdı. Çünki bu uşaqlıq illərindən bəhs edən povestdir.

Bütün bunlara baxmayaraq, oxucularla ayrılmazdan əvvəl onlara bir neçə söz demək istərdim.

Hər şeydən öncə isə anama verdim söz bərəsində danışmaq yerinə düşərdi. Axır ki verdim sözə əməl etdim və bu onun böyük sevincinə səbəb oldu. Amma vədimə dərhal deyil, xeyli gecikmələrdən sonra əməl edə bildim. Timoşa da, Munya da, Lobada da, Bondarçuk da artıq çoxdan tələbə adını qazanmışdılar. Amma mən hələ də beşinci sınıfdən xaric edilmiş, təhsilini başa vurmamış hesab olunurdum. Məsələ ondadır ki, bütün gimnaziya kursu üzrə iki dəfə imtahan verdim və qəbul komissiyası hər ikisində məni qəsdən, insafsızcasına kəsdi. Əsas səbəb Altıgözlü və Proşkanın vaxtı ilə gümüş gerbi məndən nə üçün aldıqları məsələ idi.

Yalnız üçüncü il, Finti-Monti və Vasili Nikitiçin təzəcə dərs deməyə başladığı Rişelyevskaya gimnaziyasında imtahandan keçə bildim və nəhayət, heç bir maneə olmadan yaxşı qiymətlər yazılmış attestat aldım.

Mənə xeyli əzablar bəxş edən bir işin belə sadə və asan başa gəlməsi, doğrusu, bir az da kefime dəyirdi.

Tələbə furajkasını köhnə əşyalar satılan bazardan aldım. Özü də köhnəsini, – qoy yaşlı tələbəyə yaraşan olsun. Bu furajka anama ecazkar təsir bağışladı. Əvvəllər heyətdən çölə çıxmayan, demək olar ki, heç kimlə ünsiyyət yaratmayan anam birdən-birə mənimlə adamların ən çox olduğu yerlərdə gəzməyə möhkəm həvə göstərməyə başladı. Özü də imkan düşən kimi kim gəldi onunla söhbətə girişirdi ki, təki həmə adama “bax bu mənim oğlumdur, tələbədir...” – deyə bilsin. O, uzunmüddətli həbsdən azadlığa çıxan adamı xatırladırdı. Söhbətçi, mehriban olmuş, ətrafda olan hər şeyə qarşı onda güclü maraq oyanmışdı.

Qara qaşlı, boylu-buxunlu, xoş siması və vüqarlı görkəmi olan anam, sanki birinci dəfə öz gözəlliyini hiss edirdi. Neçə ildə birinci

dəfə özünə təzə şlyapa aldı. Dərziyə gedərək qış üçün "ratonda" – dəbdə olan qolsuz palto tikdirdi.

Hətta mənimlə və Marusya ilə birlikdə şəhərimizdə qastrolda olan məşhur Fiqnerin teatrına da getdi.

Amma tələbə oğlu ilə qürrelənməsi o qədər də uzun sürmədi.

Tezliklə o zaman rastlaşdığı adamlarla söhbət zamanı daha məğrur və yeni bir ifadəni tez-tez təkrar etməyə başladı: "Bilirsiniz, mənim oğlum yazıçıdır..."

Əsil həqiqətdə də belə idi.

Arzulamağa belə cəsarət etmədiyim ən böyük xoşbəxtlik, demə mənim də qismətimdə var imiş.

Yerli qəzet mənim çox uzun və biçimsiz "eksiz"imi öz səhifələrində dərc etdi və o vaxtdan etibarən ədəbi fəaliyyətim başladı. Bu iş altmışdan artıq yaşım olduğu bu günə kimi fasiləsiz davam edir.

İndi isə zəngin təcrübəmdən mənə bəllidir ki, çətinlikləri olsa da yazıçılıq (qoy lap gözə çarpmayanı olsun), əsil həqiqətdə böyük xoşbəxtlikdir. Hətta indi oxuduğunuz bu kiçik povesti də mən çox həvəslə və maraqla yazmışam. Yazı masasının arxasında oturub, əlimə qələm alıb, ağ kağızı qarşıma çəkən kimi uzaqda qalmış uşaqlıq illərim dərhal geriye qayıdır. Yaşlı kişidən həmmən balaca oğlana çevrilirəm, – zibil quyusunu örtən səs-küylü dəmir təbəqənin üstündə yenidən vəhşi kimi atılıb-düşürəm. Pas atmış qızmar damı uzun mala ilə yenidən sürtüb təmizləyirəm. Yenidən günəşin qırx dərəcəli istisi altında hündür hasarın üstündə oturub var gücüm ilə qışqırıram:

– U-u-utoçkin!

Bu kitabı oxuyarkən siz mənimlə birlikdə qorxmaz, məğrur, əsil zəhmət adamı olan anamı, əziz Marusyanı, Finti-Montini, Vasili Nikitiçi, Sindilindəri, tələbə İqlitskini, Foma dayını sevsəniz, mən özümü daha çox xoşbəxt hiss edərdəm. Boynuma alım ki, özümü tam xoşbəxt hiss etmək üçün istərdim ki, siz mənimlə Proşkaya, Altugözlüyə, Zyuzya Kozelskiyə, Jora Drakondidiyə, Saveliyaya, Tyuntinə və hələ də bizim həyatımızdan tamamilə, axıra kimi silinməyən başqa şəxslərə qarşı olan amansız nifrətimi bölüşəsiniz.

Belə şəxslər indi başqa adlar altında həyatımızı korlamağa çalışırlar. Mən çox inanmaq istərdim ki, belələri ilə bu kitabda təsvir etdiyim o uzaq keçmişlərdən fərqli olaraq indi daha asan haqq-hesab çəkmək mümkündür.

Şeirlər

MİLÇƏK-VİZİLÇƏK

Milçək, Milçək Vizilçək,
Qarnı qızılı dibçək,

Pul tapdı bir düzəndə
Başasağı gözəndə.

Yolu bazara saldı,
Yekə samovar aldı:

“Gəlin, ay tarakanlar,
Qonaq olun, çayım var”.

Yığıldı tarakanlar,
Boşaldı stəkanlar.

Süd gəldi böcəklərə,
Üç fincan içdi hərə,
Hamısı qoğal yedi:

Axı, bizim Milçəyin,
Milçəyin-Vizilçəyin

Ad günü idi,
Şad günü idi.

Qonaq gəldi birələr
Vizilçəyi görələr.
Çəkmə də gətirdilər –
Uzunboğaz, dikdaban,
Düymələri qızıldan.
Qonaq gəldi Milçəyə
Şirindil Arı nənə,
Milçəyə-Vizilçəyə
Bal verdi qarı nənə...

“Göyçək qız, kəpənək qız,
Mürəbbə yeyin.
Yoxsa, xoşlamırsınız.
Düzünü deyin”.

Birdən qoca Hörümçək
Bizim Milçəyi görəcək
Tutub sürüdü küncə,
İstəyirdi yazığı
Əzişdirə ölünce.

“Ay qonaqlar, görün bir
 halımı,
Parça-parça doğrayın
 zalımı.
Yedirtmişəm,
İçirtmişəm
 sizi mən.

Bu axır nəfəsimdə
Məni buraxmayın tək,
Öldürməsin Hörümçək”.
Amma Qurdlar, Böcəklər
 qorxdular.

Özlərini künc-bucağa
 soxdular:

Tarakanlar divanın,
Böcəklər nərdivanın,
Cücülər çarpayının
Altında gizləndilər,
Hərə bir yerə girdi.
Çünki heç kəs döyüşmək,
Dalaşmaq istəmirdi.
Çəkildilər lap geri,
Tərpenmədi heç biri.

Ölürsən, öl, Vizilçək,
Tez qurtar, bizdən əl çək.
Çəyirtkə
 əse-əse

Lap balaca adam kimi,
 Hopp elədi,
 Topp elədi,
Düşdü kolun dalına.
 Əsdi, əsdi,
 Səsini kəsdi.

Zarafat etmirdi zalım Hörümçək,
Milçəyi kəndirlə sarıyırdı bərk,
Batırıb dişini qorxu-hürküsüz.
Haradansa gəldi bu vaxt
Balaca Ağcaqanad,
Əlində kiçik fanar:
Vızıldadı o ki var:
“Hanı qatil? Hanı bəs?
Qorxmuram pəncəsindən
Gəlsin, görüm onu mən”.
Hörümçəyin yanında
Qılıncı çəkdi qından.
Birinci zərbə ilə
Baş üzüldü boyundan.
Ağcaqanad Milçəyin
Qoluna girdi,
Pəncərənin önünə
Çəkib gətirdi:
“Doğradım zülmkarı,
Öz qanına bələdim,
Səni azad elədim,
İndi də gəl, canım qız”.
Evlənək biz, canım qız.
Cücü-mücülər bu vaxt
Ora-bura baxdılar,
Yerlərindən çıxdılar:
“Var olsun Ağcaqanad,
Ona yaraşır bu ad”.
Yığışdı nur-böcəklər,
Yandı işıq-çiçəklər,
Bura sevinc də gəldi,
Keflər kökəldi.

Ey qırxayaqlar, qaçın,
Deyin çalğıcılarla.
Gəlsinlər bura,
Oynayacaqıq.

Çalğıcılar yüyürdülər,
Təbilləri döyürdülər:
Bom! Bom! Bom! Bom!
Milçək Ağcaqanadla
Rəqs eləyir dib-bi-dom.
Taxtabiti özündən çıxıb lap,
Ayağını yerə vurur tappatap.
Qaynaşırdı,
Oynaşırdı
Böcəklər, pərvanelər,
Cücülər, nələr, nələr...
Şaxəbuynuz böcəklər,
Üstündə bər-bəzəkler,
Papaq yellədirdilər,
Kəpənəklərlə
Rəqs edirdilər.
Qızışdı ara,
Dara-ra, dara-ra.
Bütün cücü-mücülər
Rəqsə girdilər.
Camaat şadlıq edir,
Milçək xanım ərə gedir.
Qoçaq, igid bir zata –
Cavan Ağcaqanada.

Qarışqa lələ
Keçib varından –
Çarıqlarından
Arvadı ilə
Atılıb-düşür,
Cücülərə göz vurur:

"Ay cücülər, cücülər,
Canımı üzücülər,

Nə qəşəngsiniz.
Dara-dara-dam,
Dara-dara-dam,
Nə göyçəksiniz".

Çəkmələr cırıldayır,
Dabanlar fırlıdayır.

Səhərəcən böcəklər
Şadlıq eləyəcəklər:
Axı, bu gün Milçəyin,
Milçəyin-Vizilçəyin

Ad günüdür,
Şad günüdür.

QORXUNC TARAKAN

Birinci hissə

Ayılar minmişdilər
Kiçik velosipedə.
Pişik miyoldayırdı
Dal-dalı gedə-gedə.

Qonmuşdu şar üstünə
Vız-vız ağcaqanadlar
Xərçənglərin altında
Çolaq it olmuşdu zar.

Canavar at sürürdü,
Şirlərsə avtomobil.
Xortumunu sallayıb
Yeriyirdi ana fil.

Tramvaydan baxırdı
Dovşanlar sola, sağa,

Süpürgeyin üstündə
Yol gedirdi qurbağa.

Deyirdilər,
Gülürdülər,
Şirin qoğal
Yeyirdilər.

Birdən qapı altından
Çıxdı qorxunc pəhləvan –
Sarı bığlı
Ta-ra-kan.
Tarakan, Tarakan,
İri, yekə Tarakan.
Bıqlarını tərpedib
Bar-bar bağırır birdən:
“Dayanın, tələsməyin,
Udacağam sizi mən.
Qurtara bilməyəcək
Heç kəs mənim əlimdən”.

Heyvanlar hürküşdülər,
Titrətməyə düşdülər.

Qorxudan canavarlar
Bir-birini diddilər,
Bir-birini yedilər.
Yazıq timsah
Çəkdi ah,
Qurbağanı ötürdü.
Fil qorxudan kirpinin
Düz üstündə oturdu.

Dava qorxutmadı heç
Dalaşqan xərçəngləri,
Onlar çəkilib geri
Bıqlarını eşdilər.
Uzunbığ pəhləvanın
Üstünə bərk düşdülər:
“Çığırma çox, sərsəri,

Qalmırıq səndən geri, –
Bizim də bığımız var;
Tərpətsək, hamı qorxar”.
Bu sözü deyə-deyə
Çəkildilər geriyə.

Söylədi Hippopotam:
“Belə iş olmaz, atam,
Timsahlar, balinalar,
Qulaq asın, sözüm var:
Kim o zalımı yıxsa,
Kim ondan güclü çıxsın,
Məndən bəxşiş alacaq.
İki dənə qurbağa
Bir dənə şam qozası
O qoçağın olacaq”.

“Əsla qorxmuruq, inan,
Dediyin yırtıcıdan.
Onu didib-parçalar
İti, xəncər dişimiz,
Tapdalarıq onu biz”.

Heyvanlar hücum çəkib
Döyüşə girişdilər. Bıqlarını görəndə tək
(Ay-ay-ay!)
Əl-ayağa düşdülər.
(Ay-ay-ay!)
Heyvanlar dağılışdı
Meşələrə, düzlərə, –
Hərə qaçdı bir yerə.

Yazıqlar qorxmışdular:
(Ay aman!)
Tarakanın bığından.
Hippopotam yüyürdü,
Hirsindən bərk böyürdü:
“Ayıb olsun, utanın!
Ey kəllər, kərgədanlar,

Rüsvay oldu heyvanlar,
Tez çıxın mağaradan,
Buynuz vurun,
Düz vurun,
Düşmən qaçar aradan”.

Kərgədanlar və kəllər
Mağaradan dedilər:
“Buynuz vurardıq,
Lap düz vurardıq,
Amma ki, bizdən ötrü
Şirindir öz canımız,
Təkəcə buynuz gəlir
Bizim də gümanımız”. –
Kol-kosda gizləndilər.

Qorxudan əsə-əsə,
Verib nəfəs-nəfəsə.
Vurdu gicitkanlığa
Timsahlar özlərini
Fillər girib xəndəyə
Yumdular gözlərini.

Şaqqıldayan dişlərin
Səsi gəlirdi ancaq,
Tir-tir əsən qulaqlar
Görünürdü ağappaq.

Qapıb çamadanları
Meymunlar gözəndən itdi,
Kim bilir hara getdi.

Qaçdı naqqa balığı,
Tərpətdi quyruğunu,
Görən olmadı onu.

Dalınca su ilbizi –
Dizin-dizin süründü.
Gah itdi, gah göründü.

İkinci hissə

Beləliklə, hamıya
Qalib gəldi tarakan.
Meşələrə, düzlərə
Oldu sahib, hökmran.
Bütün heyvanlar onun
Hüzurunda durdular,
Görüm lənətə gəlsin,
Yerə girsin o murdar.

Tarakansa onların
Arasında gəzirdi,
Qarnına sığal çəkib,
Gözlərini süzürdü:
“Ey heyvanlar, mənə siz
Balanızı gətirin.
Bu axşam yeyəm gerek,
Ət istəyir xətirim”.

Məzlum, yazıq heyvanlar
Ağlaşır yenə zar-zar,
Ulayır, bağırırlar,
Köməyə çağırırlar.
Qarğış edir hamısı
Yekəqarın zalıma,
Yazıqlar belə dərdi
Kimə desinlər, kimə?
Bir deyin, hansı ana
Qıyar öz balasına?
Sallayıb qulağını
Ayı, canavar, ya fil.
Verərmi uşağını –
Açgöz axmağın biri
Çeynəsin diri-diri?
Heyvanlar hey ağlaşır,
Hər kəs öz balasıyla
Öpüşüb-qucaqlaşır.

Çox keçmədi, bir səhər
Qaçıb gəldi kenquru.
Bıqlını gören kimi
Berkdən güldü kenquru
Dedi: "Budur pəhləvan?
(Ha-ha-ha)
Bu – cücüdür, – Tarakan!
(Ha-ha-ha)
Tarakan, Tarakan,
Tarakancığaz,
Balaca cücüdür
Bu heyvancığaz!

Bəs qanmırsınız,
Utanmırsınız?
Xəncərə oxşar
Dişləriniz var.
Bir-birinizə
Nə dəymisiniz,
Kiçik cücüyə
Baş öymisiniz".

Begemotlar qorxudan
Pıçıldadı: "Dinmə, kəs,
Başımıza iş açma
Çıx get burdan, salma səs".

Birdən kolun dalından,
Kiçik göy meşəcikdən
Çıxdı balaca Sərçə.
Buraya uçdu gəldi
Çöllərdən keçə-keçə.

Hoppanaraq
Cikgildədi,
Belə dedi:
Çik-çirik,
Çiki-riki-çik-çirik.
Dimdiklədi Tarakanı –

Uddu yekə pəhləvanı.
Çatdırdı cəzasına,
Bıqlı da heç qalmadı,
Onu gören olmadı.
Aha, buna görədir
Heyvanların bayramı,
İndi igid Sərçəni
Tərif eləyir hamı.

Notlara baxa-baxa,
Gözləri axa-axa
Nəgmə oxuyur ona
Ulaqlar yana-yana.

Keçilərin saqqalı
Süpürgə çəkir yola –
İstəmərlər toz ola.
Görün, dəcəl qoyunlar,
Bilir necə oyunlar.
Şeypur çalır yapalaq,
Dolaşada səsə bax.
Dama çıxıb yarasa
Dəsmal edir harasa.

Rəqs eləyir fil xanım,
Yaman çıxıb özündən.
Qırmızı ay titrəyir,
Fırlanır göy üzündə
Birdən-birə
Düşür yerə –
Yazıq filin üstünə.
Sonra da nə deyim, nə
Min əziyyət başlanır:
Çıxarmaq üçün ayı
Girirlər bataqlığa
Batırlar lile, zığa.
Sonra da başlayırlar.
Nərdivanlar qurmağa,
Ayı göyə vurmağa.

MOYDODIR

Yorğan qaçdı,
Döşekağı
Qanad açdı.
Yastığa bax,
Qurbağa tək
Tullanaraq
Qaçdı məndən.
Əl uzatdım
Tutum şamı,
Girdi peçə;
Güldü hamı.
Götürəndə
Kitabı mən
Qorxub qaçdı
O da məndən,
Çarpayının
Altına lap
Qaçıb girdi
Tap-tap, tarap.
İstədim ki, bir çay içim,
Yaxınlaşdım samovara,
Yekəqarın qorxu yaman,
Heç bilmədim qaçdım hara.
Nə var belə,
Nə olmuşdur?
Deyin görək
Niyə hər şey
Yerbəyerdən
Təker kimi
Hərşənərək,
Fırlanaraq
Qaçdı birdən
Düzüldülər
Dalbadal:
ütü,

çəkmə
və qoğal,

Maşa,
çəngəl
və kəmər.
Hərşənirlər,
Fırlanırlar.
Mayallaq da
aşırırlar.

Birdən yataq otağından
Çıxdı çolaq əlüzyuyan.
Yırğaladı başını:

“Bir buna bax,
Pinti uşaq.
His yaxıbsan üz-gözünə,
Utan barı, bax özünə:
Qapqarasan kömür kimi,
Boynun paslı dəmir kimi.
Əllərini görüb gəndən
Şalvarın da qaçıb səndən,
Şalvarın da, şalvarın da
Qaçıb səndən.

Səhər-səhər yuyunurlar
Uçanlar da, qaçanlar da,
Bapbalaca siçanlar da,
Pişiklər də, ördəklər də.
Hörümçəklər, böcəklər də.

Təkcə sənşən çirklə qalan.
Yuyunmayan, pinti olan,
Odur qaçıb kitabların,
Ayaqqabın, corabların.

Mənəm Böyük Əlüzyuyan,
Məşhur, məşhur Moydodir!
Pintiləri təmiz yuyan,
Liflərə də komandır.

Ayağımı döysəm yerə,
Qoşunumu çağırsam,
Neçə-neçə əlüzyuyan
Uçub gələr – bağırsam.
Səninlə bərk dalaşarlar.

Tutub səni,
Çimməyəni
İsladarlar

O ki var.
Sənin kimi pis uşağı
Başasağı
Ağ ləyəne vurdu qapaz,
Çığırdı bərk:
“Kara-baras”.

Tez şotkalar düşdü işə.
Çox çəkdilər məni dişə.
Hey sürtdülər bədənimə,
Oxudular:
“Kömürçünü yuyuruq biz,
Olur təmiz, olur təmiz.
Görürsünüz kömürçümüz,
Olur təmiz, olur təmiz”.

Sabun gəldi tələsərək
Saçlarımdan yapışdı bərk
Arı kimi sancdı məni,
Çox danladı,
Sabunladı.

Quduz lifdən qorxdum yaman,
Vermədi heç mənə aman.
Qaçdım, qaçdım,
Elə bil ki, qanad açdım.
Keçdim neçə
Uzun küçə,
Hasar aşdım, girdim bağa,
Gəlib çatdı, başladı tez

Ac qurd kimi dalamağa.
Birdən çıxdı qabağıma
Çox sevdiyim timsah lələ,
Totuş, Kokuş yanımdaydı,
Gəzirdilər gülə-gülə.
Timsah lələ
Bircə anda lifi tutdu,
Körpə quş tək onu uddu.

O, üstümə birdən necə
Böyürdü,
Hırslanmışdı, ayağımı
Döyürdü,
Dedi: “Tez ol, çıx get evə
Nədir bu –
Dedi – tez get, əl-üzünü
Təmiz yu, –
Dedi – yoxsa gəlib səni
Tutaram. –
Dedi – özib-tapdalaram,
Udaram”.

Qoyub qaçdım, qorxdum yaman,
Evimizdə gözləyirdi
Əlüzyuyan.
Sabun sürtdüm
Əl-üzümə,
Sabun sürtdüm
Üz-gözümə.

Yudum, yudum,
Yudum, yudum,
Sizdən daha nə gizlədim.
Üzümdəki, boynumdakı
Ləkələri təmizlədim.
Elə bu vaxt
Şalvar çıxdı yolum üstə,

Tez tullandı qolum üstə.
Dalınca da pendir-çörək

Dedi: mənı tez ye görək.
Gəlib salam verdi qutab,
Düz ağzıma girdi qutab.

Bax, kitabım döndü geri
Yanımda da ev dəftəri,
“Ana dili” “Hesab” ilə
Oynayırdı aşı-aşa
Eləyirdim mən tamaşa.

Bu vaxt Böyük Əlüzyuyan
Məşhur, məşhur Moydodur
Pintiləri təmiz yuyan,
Liflərə də komandır,
Qaçıb gəldi düz yanıma,
Tutdu mənı, rəqs elədi,
Öpə-öpə belə dedi:
“Xoşum gəlir indı səndən
Tərifini deyirəm mən.
Təmizlədin hisi, qırnı,
Sevindirdin Moydodırnı”.

Pintilərə
Ayıb olsun,
Min-min kərə
Ar olsun!
Çiçək sabun,
Yumşaq dəsmal,
Narın daraq
Var olsun.

Yuyun, yuyun səhər-axşam,
Sən hər səhər, sən hər axşam
Min yaşasın
Ağ diş tozu,
Unutmayaq
Dostumuzu.

Gəl yuyunaq, üzək, çimək.
Baş vuraq, gəl, sulara biz –
Təkne və təst, leyən, çəllək,

Hər yerdə çay, bulaq, dəniz
Olsun bizim məskənimiz.

Vannada da, hamamda da
Bapbalaca bir camda da
Üzümüzü yuya-yuya
Biz hər yerdə, hər bir zaman
Alqış deyək, var ol deyək
Sərin suya,
Şirin suya.

AYBOLİT

1

Əziz doktor Aybolit
Oturub baxır yola
Ağac altında sakit.

Yanıma tez-tez gələr

Sağalmağa xəstələr.
Canavar da, inək də,
Soxulcan da, böcək də,
Ana ayı da.

Sağaldar gəlsə hər kim.
Bizim Aybolit – həkim.

2

Tülkü gəldi
Aybolitin yanına,
Dərdini dedi ona,
Axıtdı, göz yaşları:

– Uf, mənı sancıb arı.

Barbos gəldi
Aybolitin yanına,
Burnunu tutdu ona.
Dərdini açdı dedi:

– Oy, toyuq dimdiklədi.

Qaçıb gəldi ana dovşan
Haray saldı: balam, vay.

Bu gün basıb-tramvay
Dovşan balamı,
Oğlan balamı.
Basıb tramvay.
Qaçanda evə sarı
Kəsilib ayaqları.
Doktor, halı yamandır,
Qoyma ölsün, amandır.
Körpəm, balacam mənim,
Dedi doktor:

– Zıyan yoxdur.

Tez ol xəstəni götür,
Onu mənə tez yetir.
Tikim təzə ayaqlar.
Balan yenə oynaqlar.

Gətirdilər doktora
Xəstə, bala dovşanı,
Az qala, çıxır canı.
Doktor işini bildi,
Tez ayaqlar tikildi.
Yenə hoppanır bala.

Anası onunla bir
Oynamağa tələsir.
Gah gülür ana dovşan,
Gah çığır ucadan:
– Sağ ol, Aybolit
Var, ol Aybolit.

3

Hardansa at belində
Çaqqal göründü birdən:
– Vardır sizə teleqram
Göndərib Hippopotam.

“Gəlin, doktor Aybolit,
Afrikaya siz.
Ölər bizim körpələr
Tez gəlməsəniz”.

– Necə? Necə? Körpələr
Xəstələnilər?
– Bəli. Tutublar angina,
Skarlatina, xolerina,
Difterit, appendisit,
Qızdırma və bronxit.
Tez yetirin özünüzü,
Əziz doktor Aybolit.
– Qaç-qaç gələrəm,
Sizə kömək elərəm.

Amma deyin yerinizi.
Harda axtarım sizi
Dağda, yoxsa gölmədə?
– Yaşayırıq Zənzibarda,
Böyük Səhra, Kalaxarda,
Fernando-Po dağında.
Orda gəzir Hippo-po,
Axır geniş Limpopo.

4

Qalxdı Aybolit. Qaçır Aybolit,
Düzlər, meşələr keçir Aybolit.
Təkcə bir sözü tez-tez deyir o:
– Limpopo, Limpopo, Limpopo.
Külək, qar, dolu çırpır üzünə:
Qayıt, Aybolit, qıyma özünə!
Qarın üstünə deyir Aybolit:
– Gedə bilmirəm, – deyir Aybolit.

Bu vaxt tərpendi külknar,
Çıxdı iki canavar:
– Otur, Aybolit.
Otur, çaparaq
Səni aparacaq –
Mindi Aybolit, çapdı qabağa.
Təkcə bir sözü tez-tez deyir o:
– Limpopo, Limpopo, Limpopo.

Birdən dəniz kəsdi yolu;
Şırlılı, gurultulu.
Dənizdəki dalğaya bax,
Elə bil ki, lap indicə
Ayboliti udacaq. –
– Bəs mən batsam,
Dibə yatsam,
Necə olar xəstələrim,
Mənim heyvan dəstələrim.

Elə bu vaxt üzə-üzə
Bir balina çıxdı üzə:
– Dalıma min, Aybolit,
Mən aparım od kimi,
Böyük paroxod kimi,
Aparım səni –
Doktor Aybolit gedir
Balinanın belində,
Bircə söz var dilində:
– Limpopo, Limpopo, Limpopo.

Yolunu dağlar kəsir,
O darıxır, tələsir.
Dağlar uca, qorxulu,
Buluda girir yolu.
– Gedib çatmasam,
Qalsam darda mən,
Bu yollarda mən.
Necə olar xəstələrim,
Mənim heyvan dəstələrim!

Qayalıqdan qalxdı dərhal
Yerə qondu neçə qartal.
– Min, Aybolit, belimizə
Tez aparacaq, ömr et bizə.

Uçur Aybolit,
Qartal belində.
Bir söz dilində:
– Limpopo, Limpopo, Limpopo.

Afrikada,
Afrikada
Vardır qara
Limpopo.
Afrikada ağlayır hey
Yazıq-yazıq
Hippopo.

Oturub Afrikada
Palma altında.
Oturub sakit
Baxır dənizə,
Görsün gəlirmi
Doktor Aybolit?

Axtarırlar onu yolda,
Axtarırlar sağda, solda
Fillərlə kərgədanlar.
Acıqlıdır heyvanlar:
– Niyə yoxdur Aybolit?
Hamı doktor Aybolit?

Onların yanındaca
Balaca begemotlar
Qıvrılırlar sancıdan:
Qarınlarıdır belə
Körpələri incidən.

Yazıq-yazıq inildəyir,
Çoşqa kimi zingildəyir
Burda balaca quşlar –
Xırda dəvequşular.

Tutub çiçək, difterit,
Qızılca və bronxit.

Bərk ağrıyır başları,
Kəsilmir göz yaşları,
Onlardan heç kəs
Özünü bilmir.

– Bəs niyə gəlmir,
Bəs niyə gəlmir
Doktor Aybolit?!

Yanlarında uzanıb
İtidış bir akula,
İridiş bir akula –
Köpək balığı.
Berk-bərk yumub gözünü
Günə verir özünü.
Onun körpəcələri
Yazıq köpəkçələri
Düz on iki gündür ki,
Yatmır diş ağrısından,
Ay aman!

Yazıq çəyirtkənin də
Çiyini çıxıb yerindən.
Tullana bilmir,
Sallana bilmir,
Hönkür-hönkür ağlayır,
Doktoru haraylayır:
– Harda qaldı bizim doktor.
Niyə ondan xəbər yoxdur?

8

Odur, baxın, uçub gəlir
qəribə bir quş.
Yaxınlaşır, görünür ki,
çoxdan uçurmuş.

Yaxşı baxın, Aybolitdir
quşun belində.
O qışqırır, papağını
tutub əlində:
– Yaşasın mehriban Afrika!

Baxın ora
Haray salan uşaqlara:
– Gəldi, gəldi.
Ura, ura!

Quş havada vurur dövrə,
Yavaş-yavaş qonur yerə.

Doktor Aybolit qaçır
Bala begemotların
lap yanlarına.
Döyəcləyir əlini
qarınlarına.

Onlara bir-bir
Şokolad verir.
Onların bir-bir
Qızdırmasını
Ölçüb, öyrənir.

Tez-tez qaçır yanına
Üstü-başı zolaqlı
Körpəcə pələnglərin,
Sonra da qozbel, yazıq,
Azarlı köşəklərin.
Hər birinə qoqul verir.
Moqul verir,
Qoqul-moqul,
Qoqul-moqul yedizdirir.

Aybolit on gecədir
Nə yatır, nə dincəlir.
On gecədir yemir, içmir,
Boğazından su da keçmir.

Balaca heyvanları
Sağaldır birçə-birçə.
Qoltuğuna onların
Tez-tez qoyur dərəcə.

9

Sağaldılar xəstələr,
Limpopo.
Meşədəki dəstələr,
Limpopo.
Getdilər güləşməyə,
Limpopo.
Hey atılıb düşməyə,
Limpopo.

Gülür, gülür Karakula
Köpək balığı.
Elə bil ki, əl vurublar,
Tutub qıdığı.

Bapbalaca begemotlar
Nə yaman gülür.
Bu gülüşdən ağac əsir,
Yarpaq tökülür.

Bu da Hippo, bu da Popo,
Hippo-popo, Hippo-popo.
Baxın, gəlir Hippopotam.

Bildinizmi gəlir hardan
Gəlir birbaş Zənzibardan,
Gedir Gilimancaroya,
manca-ro-ya.

Gah böyüyür, gah yüyürür,
Gah oxuyur gedə-gedə:
– Alqış, alqış Aybolitə!
Alqış belə doktorlara.
U-ra, u-ra!

MÜNDƏRİCAT

Ön söz 4

POVEST

Gümüş gerb

(tərcümə edən Əlişirin Şükürlü)

<i>Birinci fəsil.</i> Telefon	7
<i>İkinci fəsil.</i> "Bəli-bəli-bəli!"	11
<i>Üçüncü fəsil.</i> Zyuzya	15
<i>Dördüncü fəsil.</i> Kədərli yol	18
<i>Beşinci fəsil.</i> Sindililər	21
<i>Altıncı fəsil.</i> Anam. Foma dayı	26
<i>Yeddinci fəsil.</i> Yenidən gimnaziya	33
<i>Səkkizinci fəsil.</i> Munyanın arxasında	40
<i>Doqquzuncu fəsil.</i> "Nə ön, nə də ki, da! qapı!"	45
<i>Onuncu fəsil.</i> Mübarizə və qələbə	50
<i>On birinci fəsil.</i> "Xristiansayağı, qardaşsayağı"	58
<i>On ikinci fəsil.</i> Evdən eve	64
<i>On üçüncü fəsil.</i> Müdrik məsləhət	69
<i>On dördüncü fəsil.</i> Dinclik dövrü	74
<i>On beşinci fəsil.</i> Drokondidi	80
<i>On altıncı fəsil.</i> Ay işığında	87
<i>On yeddinci fəsil.</i> Bazar ertəsi	92
<i>On səkkizinci fəsil.</i> Mən rəssam olacağam	95
<i>On doqquzuncu fəsil.</i> Oxumağa davam edirəm	99
<i>İyirminci fəsil.</i> "Antipat"	102
<i>İyirmi birinci fəsil.</i> Hər şey alt-üst olur!	105
<i>İyirmi ikinci fəsil.</i> Həyat yenidən başlayır	111
<i>İyirmi üçüncü fəsil.</i> Qərübə hadisə	114
<i>İyirmi dördüncü fəsil.</i> Həqiqət haradadır?	117
<i>İyirmi beşinci fəsil.</i> Məhkəmə	121
<i>İyirmi altıncı fəsil.</i> Böyük və kiçik dəyişmələr	126
Epiloq	131

ŞEİRLƏR

(tərcümə edən Teymur Elçin)

Milçək-vizilçək	135
Qorxunc tarakan	139
Moydodur	146
Aybolit	151

Buraxılışa məsul: *Əziz Gülləliyev*
Texniki redaktor: *Rövşən Ağayev*
Tərtibatçı-rəssam: *Nərgiz Əliyeva*
Kompyuter səhifələyicisi: *Rəşid Əlimuradov*
Korrektorlar: *Zahid Sarıtorpaq*
Pərinaz Səmədova

Yığılmağa verilmişdir 05.10.2007. Çapa imzalanmışdır 27.12.2007.
Formatı 60x90 ¹/₁₆. Fiziki çap vərəqi 10. Ofset çap üsulu.
Tirajı 25000. Sifariş 255.

Kitab "Şərq-Qərb" mətbəəsində çap olunmuşdur.
Bakı, Aşıq Ələsgər küç., 17.